మైలవరం శ్రీ బాలభారతీ సమాజమువారిచే ప్రదర్శింపబడు

శ్రీ

ధ ర ణి కో ట

రెడ్డివీరులసంగ్రామకథ

7 అంకముల నాటకము

ఇది

స్వరాజ్యరథము, సతీ అనసూయ, గంగావతరణము, భీష్మబ్రహ్మచారి, రంగూన్ రౌడి, తాజ్‌మహల్ మున్నగు ననేక నాటకములను రచించిన

దేశపాండ్యా

శ్రీ వరదా[illegible] రామానుజరావుగారిచే

రచియింపఁబడినది.

ప్రకాశకులు:

కురుకూరి సుబ్బారావు అండ్ సన్,

ప్రొప్రయిటర్సు: సరస్వతీ బుక్ డిపో, బెజవాడ (కృష్ణాజిల్లా).

రెండవకూర్పు 500 ప్రతులు

తెనాలి లక్ష్మి సవర్ ప్రెస్‌నందు ముద్రింపఁబడినది.

1943

[వెల 1-8-0

— పురుషులు —

1. ఖడ్గనారాయణుఁడు—కథానాయకుఁడు
(కేదారనాథుఁడు)—ఖడ్గనారాయణుని యతివేషము
2. అనవేమారెడ్డి—ఖడ్గనారాయణుని తండ్రి
3. అనపోతనాయఁడు—రాచకొండరాజు; రెడ్ల శత్రువు.
4. కొండారెడ్డి—అనపోతనాయని సేనాని
5. వీరారెడ్డి—అనపోతనాయని మంత్రి; కొండారెడ్డి మామ.
6. మల్లినాథుఁడు } ఖడ్గనారాయణుని మిత్రులు
7. కృష్ణరాజు }
పఠాణీలు-ఖడ్గనారాయణ మల్లినాథ కృష్ణరాజుల మారువేషములు
8. వెంకన్న—అనపోతనాయని సేవకుఁడు
9. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ—అనవేమారెడ్డి మంత్రి
10. మాధవనాయఁడు—అనపోతనాయని తమ్ముఁడు

— స్త్రీలు —

11. వీరభద్ర—కథానాయిక; వీరారెడ్డి కుమార్తె.
వీరభద్రుఁడు—వీరభద్ర మారువేషము
12. అన్నపూర్ణ—వీరభద్ర సఖి; కొండారెడ్డిని వలచినది.
(కళాపూర్ణుఁడు)—అన్నపూర్ణ మారువేషము
13. నీల—అన్నపూర్ణ సఖి
(విక్రమరాజు)—నీల మారువేషము
14. రాణి—అనపోతనాయని భార్య
15. మాలి—రాచకొండదివాణపు దాసి

ధరణికోట

—♦ రెడ్డివీరుల సంగ్రామకథ ♦—

ప్రథమాంకము

రంగము 1.

(రాచకొండలోని, వీరారెడ్డి మందిరమున,)

ప్రి॥ కొండారెడ్డి, వీరారెడ్డి—

కొండా—వెనుకటి మాటలకేమి? ప్రస్తుతపు సంగతి ననుసరించి మాటలాడఁ గూడదా!

వీరా—నాయనా! అట్లుగాదు. నామాటవినుము. మన వీరభద్ర కింకను బాల్యము గదా! ఇప్పుడు దాని వివాహప్రశంస యెందులకు?

కొండా—మామా! నీమాటలకు నాకు నవ్వువచ్చుచున్నది. వీరభద్ర యింకను బాలిక యేనా? వివాహకాలమే సమీపింప లేదనుచుంటివా! ఇవినమ్ము బుట్టలోఁ బెట్టుటకు వచించు వేడబములు గాని,

సీ. చిరునవ్వు వెన్నెలల్ చిందులాడుముఖేందు
మండలమ్మునుఁగల్గు మందగమన
యువజనంబులగుండె లవియఁజేసెను, క్రూర
నిశితాంబకంబుల బిసరుహాక్షి
ప్రణయప్రశంస చే, నణుమాత్రమరుణమౌ
చెక్కుటద్దమ్ముల చిన్నెలాఁడి
బాల్యంబుదొలఁగిపోఁ బరువంపు మిసమిస
లారంభమగుచున్న యలరుఁబోఁడి

గీ. పదియునైదేండ్లుపైఁబడ్డ పద్మగంధి
సకలవిషయవిజ్ఞాన ప్రశస్తశీల
యైనవీరభద్రమె, బాలయగునయేని
బాలలిఁక జన్మమందనివారు గారె!

చిన్ననాటినుండియు, వీరభద్రను, నాకిచ్చి వివాహముచేయుదునని, యాశ పెట్టితివి. ఇప్పుడు, నీవిధము చూడఁగా వేఱు భంగియైనట్లు తోఁచుచున్నది. నేను,

నీ మేనల్లుఁడనగుటచే వీరభద్రుని పరిణయమాడుటకు నాకన్న నధికారముగలవారు లేరు. నాకూరక కోపమును దెప్పింపకుము. బాంధవ్యమును పాడుజేసికొని, ముసలితనమున లేనిపోని యారాటము పాలుగాక సక్రమముగ, వీరభద్రుని నాకుఁ గన్యాదానము సేయుము.

వీరా—నీవు లేనిపోని యనుమానములు, కడుపులో నుంచుకొని ఏమేమో—పలుకుచున్నావు. కాని యన్నపూర్ణ—మొదటి నుండియు—నీపై ననురాగముతో నున్నందున, పాపము దాని నన్యాయముచేసి, నీకు వీరభద్రునిత్తునాయని, యాలోచించుచున్నాను.

కొండా—ఓహోహో! ఎంతపరోపకార పరాయణుఁడవు! అన్నపూర్ణ నన్ను వలఁచినదఁట! తాను—పుత్రికావాత్సల్యమును సహితము మానెనఁట!—సత్యహరిశ్చంద్రుని చంపి పుట్టితివిమామా! నీకుటిలబుద్ధిని నాకడనా చూపెదవు! నేనింకను బాలుఁడననుకొంటివా లాలించుటకు? నాకుఁగల సమర్థత నాకును గలదు. నీవు వీరభద్రునీయనని— బెట్టుచేసినచో—నీమాటలకు మోసపోయి, విశ్వసించి యూరకుందునని, యొకనాఁడుం దలంపకుము. ఏవిధము చేతనైన—వీరభద్రుని, నేను, వివాహమాడియే తీరెదను,

గీ॥ చదివినాఁడను ♦ సకల శాస్త్రములు నేను
రాజునకు ముఖ్యుఁడను నేను ♦ రాచకొండ
సేనలకు నధిపతినైతి ♦ చిన్ననాటి
మాటలేటికిఁ బల్కెదో ♦ మామ! నీవు!

వీరా—అదికాదు—నాయనా! నిన్ను నేనేమంటినని, యంతగా నాగ్రహించెదవు? మొదఁటినుండియు—నన్నపూర్ణకును, నీకునుఁగదా—యానుకూల్యము మెందు? అన్నపూర్ణ యభిప్రాయము నెఱింగి నీకిష్టే వీరభద్రుని............

కొండా—అన్నపూర్ణకును, నాకును, చిన్ననాటినుండియు—నానుకూల్యమా! ఎవరు చెప్పిరి నీతో? అన్నపూర్ణ యట్లుచెప్పినదా? కాక, నీవుచూచితివా మాయానుకూల్యమును? అనుకూల్యమనుమాట కర్థమేమి? వీరభద్రు నన్ను వలదనెనా—దానికి లేని యారాటము నీకేల? నీమాధ్యస్థమేల? నీపెత్తనమేల? ఇన్నిమాటలెందులకు? నేను విషయములన్నియును వింటిని—నీవు, మన రాజునకు వైరులగు కొండవీటి రెడ్ల కెవ్వరికో—నీకుమార్తె నిచ్చెదనని, వారితో వీరితో—ననుచున్నావట—నాకు తెలిసినది. ఈమాట రాజు చెవిఁబడినచో—నీగతి యేమగునో—యాలోచించుకొనుము. అంత అభిమానము గలవాఁడవైనచో—రెడ్డివైయుండియు—తొలుత నుండియు—వెలమల నేటికి—పొట్టకూటికిఁ గొల్చుచుంటివి?

(తెరలో) కొండారెడ్డిగారూ—కొండారెడ్డిగారూ.

కొండా.—ఎవరది?

(తెరలో) రాజుగారి సెలవైనది.

కొండా.—ఇదెవచ్చితిని, మామా! సరే! నీవు—నాకు ప్రత్యుత్తర మీయనక్కఱలేదు. ఒక్కటేమాట చెప్పెదను.

గీ. నాకు నన్యాయమొనరించి నీకుమారి
నింకొకనికిచ్చు యత్న మొకింత నాదు
చెవినిఁ బడెనేని యపుడె నీజీవితంబు
సాంతమగు; వీరభద్ర వితంతువగును.

(కొండారెడ్డి కోపముతో పోఁబోవుచుండును. ఖడ్గనారాయణ మల్లినాథు లెదురగుదురు. కొండారెడి వారిని తీవ్రముగ బరికించి నిష్క్రమించును.)

వీరా.—ఎవరు నాయనా మీరు?

ఖడ్గ.—అయ్యా వీరారెడ్డిగారింటివద్ద నున్నారా?

వీరా.—మీరెవ్వరు? మీవేషభాషలవలన మీరు మహారాజకుమారులవలె గనఁబడు చున్నారు. నేనే వీరారెడ్డిని. నావలన మీకేమికార్యమున్నది? మీరెక్కడ నుండి వచ్చినారు!

ఖడ్గ.—మావృత్తాంతమును, మీకు సావకాశముగ, మనవిచేసెదను. మేము మహారాజ కుమారులము కాము. కాని యొకమహారాజునకు ముఖ్యసేవకులము. రాజ కార్యధురంధరులమైవచ్చినాము. మమ్ము మీరతిథులుగా పరిగ్రహింపవచ్చును.

వీరా.—ఓహో! అలాగునా? మీరు వెలమలా? రెడ్లా? కమ్మలా లేక......

ఖడ్గ.—నేను రెడ్డబిడ్డను. ఈతఁడు బ్రాహ్మణ కుమారుఁడు.

వీరా.—ఓహో! అట్లులయిన నభ్యంతరమేమున్నది. దయచేయుఁడు.

ఖడ్గ.—మేము ధరణికోటనుండి వచ్చినాము. కొండవీటి యనవేమారెడ్డి పంపిన రాయ బారులము. మాకు మీరాజుగారకు ననపోతనాయని దర్శనము చేయింపవలెను.

వీరా.—అట్లే మాటలాడుదము. రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

2 వ రంగము.

(రాచకొండలోని వీరభద్ర అంతఃపురము)

(ఖడ్గనారాయణుఁడు శయనించియుండఁగా వీరభద్రయు అన్నపూర్ణయు ప్రవేశింతురు.)

అన్న.—వీరభద్రా! వీరభద్రా! భోజనమైన సరిగా చేయనీయక యింతత్వరగా రమ్మని నన్నెందులకు రప్పించితివి? నేను వినవలసిన విశేషము లేమియు లేవుగదా!

వీర—అబ్బా! అన్నపూర్ణా! ఎంతనోరేనీది? కేకలు వేయకు. మెల్లగా మాటాడుము. నీవు, వినవలసిన విశేషమేకాదు. కనవలసిన విశేషముగూడ నున్నది.

అన్న—అలాగుననా! సరే! వీరారెడ్డి బాబయ్యగారు భోజనముచేసి కోటలోనికి వెళ్ళినారా?

వీర—వెళ్ళినారు.

అన్న—నిన్న సాయంకాలము మరల బాబయ్యగారికిని, కొండారెడ్డి బావగారికిని యుద్ధము జరిగినదఁట! ఆయన భోజనము మానివేసి ఎక్కడికో వెళ్ళినారఁట! నిజమేనా?

వీర—నీవు కోరివరించిన కొండారెడ్డి ప్రతాపము నీకుఁ గ్రొత్తదికాదుగదా! ఈ యుద్ధము మనయింటఁ బ్రతిదినమును జరుగుచునే యున్నది గాని క్రొత్తది గాదుగదా!

అన్న—భద్రా! వరించినంత మాత్రమున నేమిలాభమున్నది? అతని చిత్తము నీయందు పూర్తిగ లగ్నమైయున్నది! ఎందరెన్ని విధముల బోధించిన, నాతనిమనస్సు పాషాణమువలెఁ గదలకున్నది.

వీర—అన్నపూర్ణా! ఈవిషయమున నాకేమియు సాధనాంతరము కనఁబడదు. నిన్న సాయంకాలమునఁ గోటలోనుండి రాఁగానే యతఁడు పెట్టినరవ్వ నేనెంతని చెప్పుదును! తుదకు మాయయ్యను, నన్నునుఁగూడ చిదుకఁదన్నునేమో యను భయముగూడఁ గల్గినది. సర్వేశ్వరుడు..................

అన్న—అబ్బా! ఎందుల కీగొడవ? నిత్యమును చచ్చువారినిఁగూర్చి యెంతని యేడ్వఁ గలము? ఈసంగతి విడిచి నన్నుఁ బిలిపించిన కారణమేమో మొదటఁజెప్పు.

వీర—చెలీ! నిన్ను రప్పించుట కొక మహాకారణమున్నది. నిత్యమును మనయింటఁ జరుగుచుండిన యీ చిత్రనాటకములలో అంతకన్నఁ జిత్రమగు మఱియొక యంతర్నాటకము జరిగినది.

అన్న—అలాగుననా? ఏది—చెప్పు; చెప్పు—.

వీర—చెప్పుటకాదు నీకు ప్రత్యక్షముగఁ జూపించుచు చెప్పవలసియున్నది. నీవుగట్టిగ మాటాడక నావెనువెంటనే యీప్రక్కనున్న గదిగుమ్మము వద్దకురమ్ము నోరు విప్పితివా దౌడ వాయగొట్టెదను.

అన్న—అబ్బా! లేదే—

వీర—అన్నపూర్ణా! చూడు; ఈతలుపు సందులోనుండి చూడు అచ్చటకవాచీమంచము నీకుఁ గనఁబడుచున్నదియా?

అన్న—(చూచి) చెలీ! కనఁబడుచున్నదే! ఆహాహా! ఆమంచముపై శయనించియున్న దివ్యమంగళ విగ్రహ మెవ్వరిదోకదా.

(1వ అనుబంధము.)

వీర—గట్టిగ మాటాడకు—ఆజగన్మోహనాకారమును, చక్కఁగఁజూచి, సృష్టియందు బ్రహ్మదేవునకెంత చాకచక్యమున్నదో కనిపెట్టు—

అన్న—కనిపెట్టితిని—అబ్బా! ఎంత సుందరపురుషుఁడు—ఆసౌందర్యమునుఁ జూచుటకు, రెండుకన్నులు చాలవు. చెలీ! వీరభద్రా! అతఁ డెవ్వరో చెప్పఁగూడదఁటే.

వీర—తొండఅపడకు నిన్నరాత్రి జరిగిన యంతర్నాటకమున కీతఁడే కథానాయకుఁడు.

అన్న—అలాగుననా—అట్లయిన, కథానాయకివి నీవు కాఁబోలునేమి ?

వీర—చప్—నోరుమూసికొనుము ఇంకనావెంటరా! తక్కిన సంగతులు చెప్పెదను.

(ఇరువురును కూర్చుందురు.)

వీర—చెలీ

ఆ. కొండవీటిరెడ్డి కుల ♦ నాథులంపఁగ
ధరణికోటనుండి ♦ తడయకిప్డు
రాయబారిగాఁగ నీ ♦ యోధవరుఁడు తా
నరుగుఁ దెంచె విక్రమాఢ్యుఁ ♦ డగుచు.

అన్న—చెలీ! ధరణికోటలో, నీతని కేమి యుద్యోగమున్నది?

వీర—ఆసంగతి నాకంతబాగుగా తెలియదుగాని, యువరాజున కితఁడు, ప్రాణమిత్రుడఁట! అనఁగా—నేదో గొప్పయుద్యోగము నందే యుండవచ్చునని, మన మూహింపవచ్చును. ఆసుందర విగ్రహముం జూచినప్పటినుండియు, నాహృదయము............

అన్న—ఊఁ ఊరకుండెదవేల ? కానిమ్ము నీహృదయము? ఏమగుచున్నది? తహతహ పడుచున్నది. వ్యాకుల మొందుచున్నది. త్వరపడుచున్నది. ఇంతేనా?

వీర—ఛీ! ఏమిమనిషివి? నీ జన్మకాలనక్షత్ర మెట్టిదోకాని యీ పాడు వేళాకోళము నిన్ను విడువకున్నది.

అన్న—భద్రా! భయములేదు. చెప్పు—చెప్పు.

వీర—చెప్పకముందే పరిహాసమున కారంభించినదానవు, చెప్పిన నింకెంత యల్లరి చేసెదవో యని గొంకుచున్నాను.

(2వ అనుబంధము.)

అన్న—వీరభద్రా! ఊరక యొకమారు పరిహసించితినిగాని, మాటిమాటికి నట్లనుటకు—నేనేమంత యవ్యక్తురాల ననుకొంటివా?

వీర—నాహృదయము తామరాకుపైని, నీటిబొట్టువలె చలనశీలమై—యూరక కొట్టుకొనుచున్నది. నిన్నటిరాత్రి చాలసేపటివఱకు, నా వివాహమును గూర్చి

మాయయ్యగారును, నీతఁడును ప్రశంసించిరి. నేను చాటుననుండి వారి సంభాషణ మంతయు వింటిని.

అన్న—ఏమి సంభాషించుకొనిరి? ఆసంభాషణములో నీతనికి నీయెడ ననురాగమున్నట్లు తేటపడినదా? నీతండ్రిమాటలు నీయభిప్రాయమున కేమైన ననుకూలముగా నున్నట్లు తోఁచినదా?

వీర—చెలీ! ఈతనికి నాపై ననురాగములేదని, చెప్పఁజాలను. మాతండ్రి మాటలు నాకంత లాభకరమైనవి గావు.

అన్న—'అంతలాభకరములు కా' వనఁగా కొంతవఱకు లాభకరములని యర్థము. ఆకొంతలాభకరమైన దేదో చెప్పు.

వీర—నన్ను ధరణికోట యువరాజైన యనపోతారెడ్డికిచ్చి, వివాహము చేయుటకు, వారిరువురును నిశ్చయించిరి.

అన్న—ఓహో! బాగుగానున్నదే! అటులైన నీవదృష్టవంతురాలవేకదా! యువరాజునుఁ బెండ్లియాడినచోఁ గ్రమక్రమముగా నీవు కొండవీటిసీమకెల్ల మహారాజ్ఞివి కాఁగలవు. వీరభద్రా! అప్పుడు నీవు నన్ను పలుకరించెదవా?

వీర—చెలీ! నిజముచెప్పెద వినుము. నాకాసంబంధ మిష్టములేదు. నాకాయైశ్వర్య మక్కఱలేదు.

అన్న—ఎందుచేత?

వీర—నాకిష్టములేనప్పు డెందుచేతనైన నేమి?

(3వ అనుబంధము.)

అన్న—సరే! అట్లయినయెడల నాకాయువరాజక్కఱలేదనియు, ఊరునుఁ బేరునుఁ దెలియని యీ రాయబారి యెవఁడో వీనికే యిచ్చి వివాహము చేయవలయు ననియు, మీతండ్రితోఁ జెప్పరాదా.

వీర—నీతెలివికి సంతోషించితినిలే! ఈపాటి యుపాయము నెఱుఁగక, నిన్నుఁ, బిలువలేదు. అన్నపూర్ణా! నామనోభిప్రాయమును నీకుఁ దెలిపితినిగదా! ఈసంగతి నెట్లయిన నీవు మాతండ్రితోఁ జెప్పవలసియున్నది.

(తెరలో) ఖడ్గనారాయణగారూ—ఖడ్గనారాయణగారూ

వీర—అన్నపూర్ణా! నీవాగదిలోనికేగి లేపుము. ఆయనకొఱ కెవరో వచ్చినారు.

అన్న—నేను లేపను నీవే లేపుము.

వీర—అబ్బా! నాకు సిగ్గువేయుచున్నదే! నీవు లేపఁగూడదాయేమి?

అన్న—నేనే యంతసిగ్గులేనిదానను కాఁబోలును!

వీర—అబ్బ తల్లీ! ఎంతవడిదానవే!

అన్న—ఏమి! నీకంతయభిమానమేల? నీవేల లేపఁగూడదు?

ఖడ్గ—(లేచి) మీరెవ్వరును లేపనక్కఱలేదు. నేనే మేల్కొనియున్నాను.

క. ఏలా మేలోర్వ్ఁ-లుపుటకో
బాలామణి! యింత సిగ్గువడియెదు? నీ పే్ర
మాలోకనంబులను దృఢ
జాలంబులఁబడతి; నెందు జనియెద నబలా!

వీర—కపటమువహించి దొంగనిదురఁబోవు మీవంటి వారిని బంధింపుటతో సరిపోవదు. ప్రహారణంబులు సయితము కావలసినదే! (పూలదండవిసరి, వీరభద్రయు అనుసరించి యన్నపూర్ణయు నిష్క్రమింతురు.)

ఖడ్గ—(పూలదండ తీసి కన్నులకద్దుకొని)

(4వ అనుబంధము.)

ఆహా! ధన్యుఁడనైతినిగదా!

ఆ. లలన, నన్నుఁగాంచి లజ్జాభరంబున,
మరుని చెఱుకువిల్లు మాడ్కిఁ-వంగె
వింటికోలనుండి వెడలి పుష్పాస్త్రముల్
నాదు గుండెలవియు నట్లొనర్చె!

మల్లి—(ప్రవేశించి.) మిత్రమా! భగవత్ ప్రసాదమేమి? కన్నుల కద్దుకొనుచున్నావు?

ఖడ్గ—మిత్రమా! మల్లినాథా! వచ్చితివా! నీతో—నొకవిశేషము నెఱిఁగింపవలయునని యుంటిని.

మల్లి—క్రొత్త పెండ్లికుమారునివలె—కలకల లాడుచుండిన నిన్ను చూడఁగనే—యేదోవిశేషముగలదని తలపోసితిని—ఏమావిశేషము?

ఖడ్గ—మిత్రుఁడా! వీరారెడ్డి కుమార్తెయగు, వీరభద్రకు నాపై గాటమగు వలపున్నట్లు నేఁడు వారిమాటలవలనఁ దెలియవచ్చినది. నేను వారియెదుటకు వచ్చునప్పటికి సౌందర్యభద్రయగు వీరభద్ర నాపై నీపూలదండ విసరి చనినదిచూడు.

(5వ అనుబంధము.)

మల్లి—మిత్రమా! కొంతకాలమోపిక పట్టితివేని, నీమనోరథము సిద్ధించును. నీకుకళ్యాణకాలము సన్నిహితమైయున్నట్లు మొన్న మీతండ్రిగారికడ కాలాంత్రికులు వచింప వినవా? కావున శుభసమయము వచ్చినది.

(తెరలో) ఇంకనుకాలేదు—కొలదివ్యవధి కలదు.

మల్లి—హా! ఏమది! శుభము సంకల్పింపఁగా నీ దురుపశ్రుతి వినఁబడినది. (తెరవంకఁజూచి) ఎవరాపల్కినది?

(మరలఁ తెరలో)

భద్ర కోరికప్రకారము—ఆమె తల్లిదండ్రుల కాసంగతి సర్వమును, నెఱింగించినది. అప్పుడు నేను చాటుననే యుండి, యీమాటలన్నియు—ఇంకనైన, నిజము నొప్పుకొందువా? ఏమి మాటాడవు?

అన్న—కొండారెడ్డి బావా! అన్నియుఁ దెలిసిన పిదప నన్నిట్లు—తర్జన భర్జనములు చేయనేల? క్షమింపుము—

(7వ అనుబంధము.)

కొండా—అన్నపూర్ణా—నీవు వట్టి యమాయికురాలవు—వీరభద్రకున్న గడుసుఁదన మైనను నీకులేదు. అబద్ధమాడుటయైన నెట్లో—తుదకు నీకుఁ దెలియదు. అందుచేతనే, నాయొద్ద బయలుపడిపోతివి.—పోనిమ్ము ఐననేమి? ఒక్కసంగతి మాత్రము నేను చెప్పక తీరదు—నీవు వినక తీరదు—పాపము మన వీరభద్రకు—ఖడ్గనారాయణుని యందంత, యనురాగముండుట సంతోషమే—కాని, వాని సంగతి యేమైన—నాలోచించిరదా?

అన్న—ఏమి యాలోచింపవలెనో—సెలవిండు—

కొండా—అట్లడుగుము. నీవు మంచి బుద్ధిగలదానవు—విను—ఖడ్గనారాయణుఁ డిచ్చట ప్రవేశించి నప్పటినుండియుఁ—బట్టణమున, స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగుచు—ప్రతిసలమునందును—మా మహారాజుగారి, ననరాని మాటలాడి, యూరక దూషించుచున్నాఁడఁట. ఆ సంగతి యెట్లో రాజుగారికి తెలిసినది. ఇంక వాని పాట్లు నీవే చూడఁగలవు.

సీ. వీరభద్రనుఁ బొంద వీక్షించినట్టి యా
మాయావి నరకాల రాయువఱకు
ధరణికోటను నేలఁదలఁచిన యాక్రూరు
యమపురంబునుఁ జేరనంపువఱకు
భ్రమియింపఁజేసి వీరారెడ్డి కనుఁగప్పి
నట్టి దుర్మార్గు మట్టాడు వఱకు
వలఁచి నా మదనసౌభాగ్యలక్ష్మిని హరి
యించనెంచిన ద్రోహిఁ ద్రుంచువఱకు
కను మొగుడ్పను; దర్బారు దినమునాఁటి,
తనయవస్థనుఁ గాచుకొమ్మనుము, పిదప
లేమ వీరభద్రనుఁ గౌఁగిలింపవచ్చు
నింపుగా కొండపీడు తా నేలవచ్చు.

అన్న—సరే! అటులే చెప్పెదను; కాని...మీరన్నయట్లు కార్యము విఫలమే

యయ్యెనా—నాకుఁబట్టిన యవస్థయే—యించుమించుగ వీరభద్రకునుఁ బట్టఁగలదు. యిందు వింతయేమున్నది?

కొండా—అదేమి? నీకేమి యవస్థపట్టినది!

అన్న—బావా! నీవునన్ను పూర్ణముగ నిరాకరించితివిగాదా! ఇంతకన్న నవస్థ యేమి కావలెను?

(8వ అనుబంధము.)

కొండా—ఒహో! తెలసినది. అన్నపూర్ణా! ఆహాహాహా—నీవు మాటలయందు మంచి యుక్తిపరురాలవునుమా! కాని నన్నేమి చేయుమనియెదవు? నీమంచిచెడ్డలు నీచేతిలోనే యున్నవి.

గీ. కోమలీ! నీవు—ననుఁబొందఁ గోరెదేని,
వీరభద్రను నాకు నర్పింపవలయు
నవల నినుఁగూడ నేఁబెండ్లి యాడువాఁడ
సతులు నాకిద్దఱుంట దోషంబుగాదు.

ఏమి! బాగున్నదా!

అన్న—బాగున కేమిగాని, యీవిషయమున నామెనంగీకరింపఁజేయుట ఫాలాక్షునకైన శక్యముగాదని నానమ్మకము.

కొండా—ఏమేమీ?- అంగీకరింపదా! ఫాలాక్షుఁడేల? తొందఱపడకు- నేనే దాని నంగీకరింపఁ జేసెదను. తుదకు నాప్రాణము విసిఁగిన దానికన్నులయెదుటనే దానితలిదండ్రులను ఖండించి పారవైచెదను. దానికన్నులయెదుటనే ఖడ్గనారాయణు నింతముక్కలక్రిందఁ గొట్టించివేసెదను. నన్నుఁ జేపట్టనియెడల తుట్టతుదకు—దానికిఁగూడ నట్టిగతియే పట్టఁగలదని గట్టిగఁ జెప్పుము-పొమ్ము.

(9వ అనుబంధము.)

(ఇరువురు చెరియొక వంకకు నిష్క్రమింతురు.)

4వ రంగము.

(రాచకొండ వీధి)

[మల్లినాథ ఖడ్గనారాయణులు ప్రవేశము.]

ఖడ్గ—మిత్రమా! మల్లినాథా!

చ. పిలిచినవాఁడు నాకుతగు పీఠమునైన నొసంగలేదు; నా
పలుకులనైన పూర్ణముగఁ బల్కఁగనీయఁగలేదు; ముగ్ధుఁడై
యలసభలోనఁ దెల్పఁదగునంచును నాయనపోతనాయఁడీ
చెలువున నన్‌బరాభవముఁ జేసెఁగదా పిలిపించి మిత్రమా!

(నీల ప్రవేశించి ప్రక్కఁగా నిలుచును.)

మల్లి—మిత్రమా! ఖడ్గనారాయణా! ఇందులను సందేహమేమి? రెడ్లకును, వెలమవారికిని, తొలుతనుండియు—నన్యోన్య మహావైరానలంబు రవులుకొనుచుండిన వృత్తాంత మెవ్వరెఱుంగనిది అందును. యుక్తాయుక్త విచారణలేని భూపాలుఁడు గావున నట్లు వచించియుండును. ఐనను సభాదిన విశేషములంగూడ చూచెదముగాక! తినఁబోవుచు రుచులడుగనేల?

ఖడ్గ—మల్లినాథా! నేడునాకు దుర్నిమిత్తములు పెక్కులు గల్గుచున్నవి. కార్యము శుభముగాఁ బరిణమించునని తోఁపదు.

మల్లి—అట్లయిన దానిఫలితమును, త్వరలో ననపోతనాయఁ డనుభవించును— మనకు విచారమేల!

ఖడ్గ—నాకొక్క విచారము మాత్రము గలదు—ఏమంటివా

గీ. తండ్రి కెఱిఁగింపకుండ స్వతంత్రబుద్ధి
రాయబారంబు మనమిట్లు సేయుచుంట
కార్య వైఫల్యములకును, కదనములకు
గారణంబగునని పల్కఁగలఁడుతండ్రి.

మల్లి—అయినను, మనమీకార్యమును, రాజు క్షేమమునుఁ గోరికదా యొనరించుచుంటిమి.

ఖడ్గ—మల్లినాథా! అప్రక్కనొక బాలికామణి నిలువఁబడియున్నది చూడు.

మల్లి—ఈమె యెవ్వతో తెలిసికొందము.

ఖడ్గ—అబలా! నీ వెవ్వఱు?

నీల—నాతో మీకేమి యవసరమున్నది?

ఖడ్గ—అవసరమేమియును లేదు; కాని

ఆ. రాజతనయభాతి రాజిల్లు నీ వద
నాంబుజంబు; దాసినగుచునిట్లు
కష్టపడుటకేమి కారణం బమ్మరో
భ్రాతరీతి నాకుఁ బలుకు మమ్మ.

నీల—అయ్యా! తమరెవ్వరో నేనెఱుఁగకపోయినను కేవల దయాపూరితములగు మీ చల్లనిమాటలు నాదుఃఖము నుపశమింపఁజేసినవి. కాని, నాదీనచరిత్రమును మీ కెఱిఁగించి, మీమృదు మానసములఁ గష్టపెట్టుట కిష్టము లేకున్నది.

ఖడ్గ—సోదరీ! నీవట్లనఁగూడదు నీచరిత్రమును మాకెఱింగించి నీవిపద్దశనుండి తప్పించుకొనుటకు నాచే నొంతసేవ చేయించుకొమ్ము. అంతదనుక నాకు సంతృప్తి గలుగదు.

నీల—అయ్యా! అట్లయిన వినుడు.

సీ. సదమలంబైనట్టి చాళుక్యరాజ వం
  శమునఁబుట్టిన వీరజాతనయ్య
పూజితంబైన యాభువన పర్వతదుర్గ
  సార్వభౌముండు నాజనకుఁడయ్య!
ఖలుఁ డనపోతని ఖడ్గధారకు నాదు
  జనకుండు సోదరుల్ సమసిరయ్య
బలవంతముగ జల్లపల్లి యుద్ధంబున
  పరులు నన్ దాసిగాఁ బట్టిరయ్య
గీ. దీనురాలనై యేవంక దిక్కులేక
గతిదొలంగిన నామనఃకమల మిపుడు
తావక దయారసమున మోదమునసనిండె
ధీరవర! మీఋణంబునుఁ దీర్చుటెట్లు.

(10వ అనుబంధము.)

ఖడ్గ—హరిహరీ! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము! సోదరీ! నీపేరేమి?

నీల—అయ్యా! నన్నునీలయని పిలుతురు- ప్రతి సాయంకాలమును తిప్పరాజుగారి స్త్రీల నిమిత్తమై- పూవులుగోసి యిచ్చుచుండవలయునని నాకు దేవిగారి యానతి; కావున నేనిప్పుడు మంత్రిగారియింటి కరుగుచున్నాను.

ఖడ్గ—అబలా! నీవింత విపద్దశయందుండఁగా- నేను నీకేమియుపకారము చేయఁగలనో తోఁచుటలేదు. నీ కుపకృతిగల్గు కార్యమేదేని యొనరింపుమని నీవే నియోగించినచో- నట్లొనరింప సర్వధా సంసిద్ధుఁడను.

నీల—ఆర్యా! నావిపద్దశను తొలఁగింప మానవమాత్రులకు సాధ్యముకాదు. సర్వేశ్వరుఁడే కటాక్షించి నాకీచెఱను తప్పించినయెడల వివాహముమాని కాశికాక్షేత్రంబున జపముచేసుకొనుచుఁ గాలముపుచ్చుచున్నాను.

(11వ అనుబంధము.)

ఖడ్గ—సోదరీ! దుఃఖభరంబు నందకుము. నీవిచార మచిరకాలంబున నంతమందఁగలదు. నీవు నాస్మృతియందు మఱువఁబడకుందువుగాక!

(12వ అనుబంధము.)

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ధరణికోట

ద్వితీయాంకము.

1వ రంగము.

(అనపోతనాయని దర్బారు.)

(మంత్రిసామంతులు, ఖడ్గ, మల్లి, వీరా, కొండా మొదలగువారితో అనపోతనాయఁడు)

అందఱు —(**13**వ అనుబంధము.)

అందఱు —(కరవాలములను దగ్గఱఁగాఁ జేర్చి మరల నొరలోనుంచి) జయ్! అన**పోత** రాజ దేవేంద్రునకు; జయ్!

అన — సభ్యులారా! మిమ్మందఱను నేటి మధ్యాహ్నమున నీసభామందిరమునకు రప్పించుటకు — రెండు ప్రబలకారణములు గలవు. రాఁబోవు పూర్ణిమాదివసంబున, మనకందఱకును గౌరవనీయులును, మాతండ్రిగారును, కీర్తిశేషులును నగు సింగభూపతి మహారాజాగారి జన్మదిన మహోత్సవమునుఁ గావించుటకు మనమందఱు మీపటికే నిశ్చయించుకొంటిమి.

సీ. బీదసాదల ఘోష వినరాదు; కనరాదు
కవులు సంతృప్తినిఁ గాంచవలయు
పౌర జానపదులు పర్వంబుగానెంచి
యూరాచకొండకుఁ జేరవలయు
ఉద్యోగులెల్ల సముత్సాహభరితులై
పర్వంబునకుఁదోడు పడఁగవలయు
పురమెల్ల సౌందర్య పూరితంబగునట్లు
శ్రీకరంబుగ, గయిసేయవలయు
గీ. భటనిరోధమీఁగి ప్రతివారు రాజమం
దిరము నెల్లయెడలఁ దిఱుఁగవచ్చు
ఉత్సవంబటంచు నూరూరఁజాటించి
ప్రజలకెల్లఁ దెలియఁ బరుపవలయు.

ఈవిషయంబుల నెఱిఁగించుట నేటిదర్బారునకుఁగల కారణములలో — మొదటిది.

అందరు — జయ్... అనపోతరాజ దేవేంద్రునకు జయ్.

అన—ఇఁక రెండవ కారణము—తెలియజేసెదను. కొండవీటి వేమారెడ్డి వద్దనుండి, యేదో సందేశముంగొని—యిరువురు రాయబారులు వచ్చినారఁట! వారు ప్రస్తుతము—మన దర్బారునందే యున్నారు—వారు తెచ్చిన సందేశమును వినిన పిదపఁ గర్తవ్యాంశ మూహింపవచ్చును.

ఖడ్గ—(లేచి) సభాధ్యక్షా! బహుళ హయగజేంద్రసాంద్రసేనాసహస్రప్రహతకటక రాష్ట్రిభర్త్రి విద్విష్టసంపద్గ్రహణ పరమధనోద్యదగ్ర ధాటీభట శ్రీమహిత జయ విజృంభుండును—అర్థిప్రత్యర్థి దాననిరత అపరిమిత భూదాన పరశురామ అనేక నగరోపకంఠ ప్రతిపాదిత బహువిధారామ పాండ్యరాడ్గజసింహాద్యనేక బిరు దాంకితుండును నగు నన వేమకొండవీటి ధాత్రీమండలాఖండలుండు మాచేఁ బంపిన రాజకీయ సందేశమును విన్నవించుచున్నాము.

కొండా—ఓయీ! మాదర్బారునందు మాశత్రురాజుల బిరుదావళులు నీవుగ్గడింపక—తెచ్చిన సందేశమును మాత్రమే చెప్పవలయును.

ఖడ్గ—అలాగుననా! వేమభూపాలుని ప్రసిద్ధబిరుదావళి నిచ్చట నుగ్గడింపనంతమాత్రమున నాతనికేమియు లోటుగలుగదు. మార్తాండుఁ డుద్దండతేజశ్శాలియని యొకరేల స్తుతింపవలెను!—కావున నింకనాసందేశము మాత్రమే వినుఁడు.

కొండా—నీవధిక ప్రసంగము చేయక సరిగా చెప్పు.

ఖడ్గ—ఓ మహారాజా!

ఆ. కొండవీడు రాచకొండ దుర్గములకు
గలుగు పూర్వవైర కాంక్ష మాని
యుభయ రాజ్యములకు నుత్తమ లాభంబుఁ
గలుగజేయుదారి గాంచుడయ్య.

అన— ఏమేమీ! అది మాకు సరిగా బోధపడలేదు—మరియొకసారి చెప్పుము.

ఖడ్గ—ఇదిగో—చెప్పుచున్నాఁడను. నేటినుండియు రాచకొండ—కొండవీడులు స్నేహభావమున నుండవలయునని మాప్రభువు కోరిక.

అన—ఎందుచేత? ఈస్నేహము మీ మేలుకొఱకా? మా మేలుకొఱకా?

ఖడ్గ—ఉభయుల మేలుకొఱకు. అందు ముఖ్యముగ ఆంధ్రదేశము మేలుకొఱకు

ఉ. కాకతిరాజ్య మంత్యదశఁ గాంచిననాఁటను గోలె సద్యశః
ప్రాకటమైన యాంధ్రరమ భాసిలుచున్నది తామరాకుపైఁ
బ్రాకెడు కంకణాంబువలె; భామినిరాజ్యము గర్భశూలమై
వీక దలిర్చువేళ తగవే! మనలోన వివాదమూనుటల్.

చ. సదమలమైన యాంధ్రవిలసద్ధరణీరుహమంత మందఁగా
చెదపురుగైన మ్లేచ్ఛుల యశేషరమావిభవం బసాధ్యమై

పొదలుట సంఘవైరములు పూర్ణతనందుట చేతగాదె! దు
ర్మదమున రెడ్లు క్షత్రియులు మత్సరముంగొని పోరనొప్పునే?

చ. మనము సహానుభూతిఁగొని మత్సరముం దిగద్రోసి మైత్రిచే
ననయము క్షీరనీరముల యట్లు చెలంగుదుమేని ధాత్రిపై
మనలనుఁ దేరిచూడఁ దరమా! యనపోతనరాధినాయకా!
ధనమునఁ దూగు నాంధ్ర వసుధాస్థలి లేమిని గుందఁజేతువే?

అన—ఓయీ! ఎందులకీగొడవ! నీవింకఁ బ్రయాస పడనక్కఱలేదు. మీ ప్రభువు పలికిన శ్రీరంగనీతులలోని సారాంశమును మేము—పూర్తిగా గ్రహించితిమి. కొండవీటిరాజులు మాకు సామంతులగువఱకు—వారికిని, మాకును—మైత్రి పొసంగుట కలలోనివార్త—తనరాజ్యమునకు మావలన శత్రుభయము లేకుండ, చేసికొన వలయునని యెంచి యాతఁడీకుయుక్తిని పన్నినట్లు తోఁచుచున్నది. కాని వేమారెడ్డి మాకు సామంతు డగువరకు—మాయుద్ధప్రయత్నమును మేము మానము. మాయెడలఁ దనకంత భయముండి, మాస్నేహమునే కోరినయెడల వెంటనే యతఁడు, మాసామంతుడగుట, యుక్తమైనమార్గము. ఇట్లని మీ ప్రభువుతోఁ జెప్పుము. ఇదియే మీసందేశమునకుఁ బ్రత్యుత్తరము.

ఖడ్గ—అయ్యా! వేమభూపాలుని సందేశమును, మీరిట్లు—వ్యతిరేకముగ, భావింతురని మేమనుకొనలేదు. మీవలననేకాక త్రినేత్రునివలననైనను, మారాజ్యమునకు శత్రుభయములేదు. సంగ్రామధనుంజయుండగు, వేమభూమీశ్వరుఁ డొకనికి సామంతుఁ డగుననుమాట కలలోనివార్త.

ఉ. అడ్డమువచ్చినంతఁ ద్రిపురాంతకునైన నెదిర్చి, యాజిఁగా
లిడ్డ యరాతి వీరుల జయింపఁగ వీసరపోవ నౌనె? యీ
రెడ్డికులంపుబిడ్డఁడు ధరించిన ఖడ్గము; లేనిపోని యీ
యడ్డఁపు మాటలేటి కనఘా యనపోత నృపాలచంద్రమా!

ఉ. కోటికిమిన్నగా ధరణికోటరణంబున పాండ్యరాడ్బలం
బోటమినంది వెన్నొసఁగి యోర్వక పారదె? మీరెఱుంగరే
మాట లిఁకేల? మీతలఁపు మానుఁడు రెడ్డికులంపువైరమే
నాటికినైన మీపొగ రణంపఁగఁగారణ మౌ నిజంబుగన్.

అన— ఓయీ! నోటికివచ్చినట్లు మాటాడకుము. యుద్ధక్రమంబన్న నెట్టిదో యెఱుంగని పాండ్యరాజు దళంబుల గెల్చుట యొక్క పరాక్రమముకాదు. క్రిందటి ధరణికోట యుద్ధమున- మీపరాక్రమము సహింపలేక, మేము తిరిగిపోలేదు- ఆ యను మానమే మిమ్ముల బాధించుచున్నదికాబోలు! ఇదిగో కొలదికాలములోననే

మేము మరల వచ్చుచున్నాము. ఈసారి మీ ధరణికోటను మీరు కాపాడు కొన్న జాలును- ఎందులకీ వట్టిడంబములు.

గీ. భయము చేమియ్యుఁగని నంతపారిపోవ
పాండ్యరాజులుగా మదిభ్రమసినావొ
ప్రబల చాళుక్య రక్తతర్పణము లొనఁగు
క్షత్రియులుసుమ్ము వీరు విక్రమధనాఢ్య.

ఖడ్గ—ఔనౌను. రాచవారు పాండ్యరాజవీరు లెట్లగుదురు ?— పాండ్యరాజులు— ఆంధ్రదేశ చక్రవర్తియగు కాకతిప్రతాప రుద్రదేవ సార్వభౌమునిఁగూడ సంగ్రామరంగంబున నెదిరించిన వీరాగ్రేసరులు— రాచవారన్ననో యుద్ధక్రమం బన్న నెట్టిదో యెఱుంగని పసిబాలురగు చాళుక్యరాజకుమారులను ఖండించిన ప్రతాపవంతులు— అందుచే వీరు...................

అన—ఓరోరిమూర్ఖా! వాచాటా! శాంతించిన కొలఁదియు నీదుష్ప్రసంగమతిశయించుచున్నదే! ఇచ్చటనుండి ప్రాణములను దక్కించుకొనిపోవు యోగ్యత నీకు లేనట్లున్నది. నీరెడ్డి పౌరుషమంతయు నిప్పుడే చూపకుము.

ఖడ్గ—రాజా! రెడ్డిపౌరుషమని నీవును పరిహసింపవలెనా? రెడ్డివారు రాచవారి కెన్నడుం దీసిపోరుసుమా! యిటు వినుము.

సీ. వినుత దుర్మదరాజ దమన ప్రవీణ భా
వితశూరు లీకొండవీటి రెడ్లు
ప్రబలక్షత్రియమత్త భద్ర మాతంగవి
పాటసింహులు కొండవీటి రెడ్లు
సామ్రాజ్య విద్రోహ చంచత్క్రియారంభ
విద్వేషులీ కొండవీటి రెడ్లు
నిర్వక్రవిక్రమా ఖర్వచమూసమ
న్వితధీరు లీకొండవీటి రెడ్లు

గీ. పాండ్యరాజులవలె నోడి పారుటకును
మెతుకు దుర్గాధిపతివోలె హతముగుటకు
పిఱికివారలుగారు మీ పీచమడఁప
వెడలనున్నారిదే కొండవీటి రెడ్లు.

కొండా—(కత్తిదీసి) ఓరీ! అతిక్రాంతమర్యాదా! మాసమక్షముననే మారాజేంద్రుని దూషించుచు మానాశమును సంకల్పించుచుంటివఁటరా! తులువా! చూఁడుం. నిన్నేమిచేసెదనో—

ఖడ్గ—ఓరీ! తులువా! ఏమిరా ప్రతాపప్రదర్శనము చేయఁజూచుచున్నావు! రమ్ము—మన యుద్ధకౌశలము నేఁడే తెలియఁగలదు.

(కత్తిలాగును.)

కొండా—దుష్టా! వంటయింటఁజొచ్చిన కుందేలు వయితి వెందుబోయెదవు? నీపీచమడంతును రమ్ము—

మల్లి—(కత్తిలాగి) ఓరీ! మందను మూచి—మొఱుగుచున్న కుక్కవలె మొఱఁగిన నేమి లాభము? కులద్రోహివై—పూజ్యమగు రెడ్డికులమునఁ బుట్టియు—పట్టెడు పొట్టకోసరము—రాచవారి నాశ్రయింపఁ దలపడిన నీనాశనమునకు ఖడ్గనారాయణుఁడు కావలయునా? రమ్ము. నాకరవాలాగ్నియందు శలభంబవై మాడి పోయెదవు.

(14వ అనుబంధము.)

వీరా—రాజేంద్రా! ఏమి యీ కల్లోలము? రాయబారంబు సలుపవచ్చిన దూతపైఁ గలహించుట మనకు నీతిగాదు.

అన—కొండారెడ్డీ! శాంతింపుము. వీరిరాయబార మింకచాలును. వీరినిప్పుడే పురము వెడలింపుము.

కొండా—మహారాజా! నాదొక మనవిగలదు. ఈ దుర్మార్గుఁడు మన రాజకీయ రహస్యములను—మన యుద్ధప్రయత్నములను—గూఢముగ గనుఁగొనుటకై—యీ రాయబార మను మిషచే మన పట్టణముఁ బ్రవేశించెను. ఈ నాలుగైదు దినములనుండియు నితఁడు పట్టణమునందంతటను సంచరించుచు—నేమేమో—సంగతులు కనుఁగొనుచునే యుండెను. ప్రతిస్థలమునందును, ఈ మూర్ఖుఁడు దేవరవారినిఁ గూర్చి ప్రసంగించుచు, తమరప్రయోజకులనియు, యుక్తాయుక్త విచక్షణ శూన్యులనియు, సింహాసనమున కనర్హులనియుఁ దమ ప్రభువే మిక్కిలి యోగ్యుఁడనియు, నోటికివచ్చినట్లెల్ల కూయుచున్నాఁడు. ఈ రాయబారులు, మాయింటనే బసచేసియున్నందున, నిన్నటిరాత్రి రెండుజాములకు, మేడపైనున్న గదిలో—నిద్రలేకుండ కూర్చుండి వీరు మాటాడుకొనిన మాటలను నేను రహస్యముగ వింటిని. అప్పుడు నాగుండెలు పగిలిపోయినవి. వీరు సామాన్య రాయబారులుకారు. పట్టపగలే—బహిరంగముగ కన్నముఁ ద్రవ్వఁగల గజదొంగలు. వీరిని సామాన్యముగ విడిచిపెట్టరాదు.

మల్లి—(కత్తిదూసి) ఓరోరి యసత్యవాదీ! నిత్య మహాపాతకవర్తీ ఏమనుచుంటివిరా!

మ. తులువా! యేమనిపల్కితీవు? దురితాత్మా! వేనవేలిందు నీ
బలగంబుల్ గలరంచు మత్తిలి, యసంభావ్యంబు లిట్లాడెదే!
ఖలుఁడా! నీ శిరమిప్పుడే తఱిగి రక్తస్రావముం జేతు నీ
స్థలమే ప్రేతతలంబు గావలయు; వంశద్రోహి! పాపాత్ముఁడా!

ఖడ్గ—(పట్టుకొని) మిత్రమా! తొందఱపడకుము.

అన—కొండారెడ్డీ! నీస్వామిభక్తికి సంతసించితిమి. ఇంక మారాడక నీ మల్లినాథుని పురమునుండి వెడలఁగొట్టి ఖడ్గనారాయణుని పట్టి బంధింపుము.

ఖడ్గ—తులువలారా! మమ్ము బంధింప మీతరమగునఁటరా! రండు—మిమ్మందఱను మేమిరువుఱమే భూతబలి యిచ్చెదము! (అందఱును యుద్ధము చేయుదురు. ఖడ్గనారాయణుని పలువురు బంధింతురు. తెరవ్రాలును.)

2వ రంగము—వీరారెడ్డియిల్లు.

వీర—(**15**వ అనుబంధము.)

అన్న—అమ్మా! వీరభద్రా! ఊరడిల్లుము.

వీర—అన్నపూర్ణా! నామనోరథమును, నాశరీరమును, నాయౌవనమును నే నమ్మహనీయునకు ధారపోసితిని. ఎన్నికష్టములు సంభవించినను నాకాతఁడే హృదయప్రియుఁడు. ఆతఁడే నాదైవము. లోకమంతయు నాకాతనితోడనే యున్నది. ఆమంగళాకారుని చరణకైంకర్యము నాకు లభింపనినాడు, నే నీ తుచ్ఛలోకమునుండి తప్పక విముక్తి చెందెదను.

అన్న—అమ్మా! నీవు మహాపతివ్రతవు. నీవంటి సాధ్వీమణికి, సర్వేశ్వరుఁడట్టి ఘోరవిపత్తుఁ గల్గింపఁడు. ఆపత్సమయమున, ధైర్యము వహించుటయే కార్యమునకు శుభసూచకము. విషాదనమ్రవై— నిరంతరమునిట్లు— శుష్కించుచున్న యెడల కార్యసాధనోపాయమును, మనకెఱిఁగించువారెవ్వఱున్నారు? నీవించుక ధైర్యము వహించునెడల నేదో యొకమార్గ మాలోచించి వానిని బంధవిముక్తు నొనర్చుటకు ప్రయత్నింపవచ్చును.

(**16**వ అనుబంధము.)

వీర—చెలీ! దాపఁనేల?

సీ. నాజీవమగు ఖడ్గనారాయణునిసజీ
 వములతో నాకుఁ గన్బరుపరమ్మ!
ఘోరమౌ—నీవిపత్కారణంబున ప్రాణ
 ములను వీడునో యేమొ తెలుపరమ్మ!
అనఘాత్మ! నీదాసియగు వీరభద్ర నీ
 పై బెంగఁగొనెనంచు బలుకరమ్మ!
మహినీవిముక్తికి మార్గంబుగలదేని,
 జీవమిచ్చెదనంచుఁ జెప్పరమ్మ
గీ. కాంతునిడుములుతీరు మార్గంబు వెదకి
 తెరవు నీకిదియంచు బోధింపరమ్మ!

చేతగాదేని యిపుడె నిశ్చింతఁబూని
వీరభద్రపైని దురాశవీడరమ్మా!

అన్న—అమ్మా! ఇప్పుడు నీవిట్లు దుఃఖింపక, కార్యము దెస దానవుగమ్మా, ధీరుఁడగు ఖడ్గనారాయణుఁ డెన్నఁడును, కష్టములకై— మనోధైర్యము చెడి ప్రాణత్యాగ మొనర్పువాఁడుగాఁడు. ఐనను— నేనీసాయంత్రము లోపల నెట్లో కారాగృహమున కేగి, ప్రస్తుతమాయనకు ధైర్యము గఱపివచ్చెదను. నీవును నొకలేఖ వ్రాసియిమ్మా. దానింగొనిపోయి యాయనకిచ్చెదను.

వీర—చెలీ! అన్నపూర్ణా! నాకింతకన్న నేమికావలయును. అట్లే వ్రాసియిచ్చెదను. యిప్పుడే యారంభింతును. రమ్మా—

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

౬వ రంగము.

రాచకొండ వీథిలో—

(వెంకన్న—అన్నపూర్ణ చెఱియొకవైపునుండి ప్రవేశము.)

వెంక—ఓహో! అన్నపూర్ణా!— నేనెంత యదృష్టవంతుఁడనే! ఇంతవఱకు నామనస్సులో నిన్నుగూర్చియే— యాలోచించుచున్నానుసుమా నిజముగా నేను సంకల్పసిద్ధుఁడను—

అన్న—తాతా! నీవు సంకల్పసిద్ధుఁడవుకావు. శ్మశానసిద్ధుఁడవు—

వెంక—అదిగో! నన్నుతాతా, యని పిలువవలదని నీ కెన్నిసారులు చెప్పినాను. నా గ్రహచారముకాలా—పట్టుమని యింకను, నాకు నలువదియేండ్లయిన నిండలేదు. అప్పుడే తాతనైపోయినానా? నాదంతములుచూఁడు. ఎంత పటుత్వముతో నున్నవో—నాదండలు చూఁడు ఎట్లుతిరిగి యున్నవో—

అన్న—తాతా! వానిమాటకేమిగాని, నీతలవెంట్రుకలకు— తారుపూసితివా యేమి? మొన్నటికన్నను— నేడు నల్లగానున్నవి.

వెంక—అన్నపూర్ణా! తెల్లవాఱినది మొదలు గిట్టని ముండకొడుకులందఱును నన్నిట్లే వేళాకోళము లాడుచుందురు. నీవుగూడ వారిలోఁ జేరితివా? ఏదీ! నీముద్దుమొగ మొకసారి, పైకెత్తి— నాశరీరమును చక్కఁగాఁ జూఁడు. నేనెంత యందగాఁడనో నీవే తెలిసికొనఁగలవు.

(17వ అనుబంధము.)

అన్న—నీయందము కాలినట్లేయున్నది. నీబ్రతుకునకుఁ జక్కఁదన మొకటి యుండవలెనుగా?

వెంక—అయ్యో! అట్లనియెదవేల? నీవంటిసుందరి నాకు భార్యగా నుండ, నాకుఁగాక మరియెవ్వతెకి చక్కఁదనము?

అన్న—ఛీ! నోరుమయ్యి—అప్రేలాపన కట్టిపెట్టవలయునని నీకెన్నిమారులు చెప్పితిని.

(18వ అనుబంధము.)

వెంక—ఔను. నేనేమిచేయఁగలను? నీవు సమ్మతింపకున్న—బలవంతముగనైన—నెత్తుకొని పోయెదనుగాని, యీవిషయములో నీవెంతచెప్పినను, నేనువినను.

అన్న—ఛీ! మూర్ఖుడా! నీకు సన్నిపాతము ముంచినప్పుడుగాని, నీనోరు మూతబడదు.

వెంక—నాకు సన్నిపాతము, ముంచినప్పుడు నీకేదిదారి? నీవెట్లు బ్రతుకఁగలవు? అన్నపూర్ణా! ముసుగులో గ్రుద్దులాట లెందుకు? స్పష్టముగావినుము. నీమనస్సింకను, మారకున్నది—రాత్రి భోజనమైనతరువాత, నీయింటికివచ్చి బోధపఱచెదను. అప్పుడు నీవు.............

అన్న—నీపరువునకుఁ దోడు మాయింటికిగూడ రావలెనా? అట్టిపని యెప్పుడును చేయకుము. కాళ్ళు విఱుగఁ గొట్టఁగలను.

వెంక—ఆహా! అన్నపూర్ణా! నీవట్లు చేసినయెడల నిజముగా నాకు మహోపకారము సల్పినదాన వగుదువు. కాళ్ళు విఱిగి నేను నీయింటనే పడియున్నప్పుడు——నీవే నన్నెత్తుకొని, మంచముమీఁద బరుండఁబెట్టుటయు, నీవే నాకన్నము దినిపించుటయు——నీవే నాసంరక్షణమంతయుఁ జేయుటయుఁ సంభవించును గదా! ఆహాహా! అప్పుడు నేనెంత యదృష్టవంతుఁడ నగుదును!—అట్టి భాగ్యమే—నీవు నాకుఁ గల్గించిన యెడల—నేను తప్పక నేటిరాత్రి—నీయింటికి వచ్చెదను. నీవు మాత్ర మొక చేపాటికఱ్ఱతో గుమ్మమువద్ద సిద్ధముగా నుండుము.

అన్న—ఓరి సిగ్గుమాలిన శిఖండీ! నీకు వచ్చిన యీదెవ్వతికి వచ్చినదిరా ఛీ! నడువీధిలో నవ్వులాటలా—నడు—నడు—.

(19వ అనుబంధము.)

(ఇద్దఱును—నిష్క్రమింతురు.)

9వ రంగము.

[రాచకొండలోని చెఱసాల]

ఖడ్గ—(20వ అనుబంధము)

వెంక—ఫారాహుపార్ ఫారాహుపార్!!

అన్న—(ప్రవే) (తనలో) అల్లదే సుకుమారుండగు ఖడ్గనారాయణుఁడు కారాగృహవాసంబున మలినమయిన ముఖమండలముతో దుఃఖించుచున్నవాఁడు. నే నీ మధ్యము నీ కారాగృహరక్షకున కొసంగి మత్తునిఁ జేసి, వీరభద్ర యోత్తరము నీ ఖడ్గనారాయణున కొసంగెదఁ గాక!—

వెంక—వహ్వా! వహ్వా! రామచిలుక! బంగారుమొలక—నన్ను పెండ్లాడదానికొస్తూంది. రా—రా—మోహినీ—రా—నాకొక ముద్దిచ్చి వెళ్లు.

అన్న—(21వ అనుబంధము) (సారాయినిచ్చును.)
వెంక—(త్రాగి పడిపోవును.)
అన్న—ఇదే మంచిసమయము. (తాళముతీసి) శ్రీఖడ్గనారాయణునకు జయమగుఁగాక!
ఖడ్గ—అన్నపూర్ణా! ఇదేమి సాహసము! ఇట కూర్చుండుము.
అన్న—ఆర్య! సుకుమారులగు తిమరిట్టి దుర్గంధపూరిత ప్రదేశముల వాసముచేయుటకే సాహసించి నప్పుడు—నా యీ సాహస మొక లెక్కయా?
ఖడ్గ—అన్నపూర్ణా! నా కష్టములకేమి? మీచెలి వీరభద్ర క్షేమముగా నున్నదా?
అన్న—ఆమె క్షేమము నామెచే వ్రాయఁబడిన, యీలేఖయే మీ కెఱిఁగింపఁగలదు.
ఖడ్గ—అన్నపూర్ణా! వీరభద్ర నా కుత్తరము వ్రాసినదా? ఏది ఏది?
అన్న—(ఇచ్చును)
ఖడ్గ—(విప్పి చదువుచున్నాఁడు)
"ప్రాణేశ్వరా!

ఉ. తిండికి నాశపుట్టదు; గతించెను నిద్దుర; దప్పిలేదు; నా
గుండె పతాలుమంచునుఁ బగులొకటని పోవుచునుండె నకటా
పండిన పోట్లపండువలెఁ బ్రాణమిటుల్ క్షణబంగురంబు; గా
నుండె-భవద్వియోగమున నో హృదయేశ్వర! యేమిచేయుదున్.

సీ. కొండవీటికి - రాచకొండ కీ శత్రుత్వ
మేకారణము లేక యేలగలిగె?
ఆరాజు నిను రాయబారిగా నియమించి
యీ లీల రిపుసీమ కేల పంపె?
మాతండ్రి నీకు సన్మానంబుఁ గావించి
నీకేల మా యింట నెలవొసంగె
అకటా! నినుఁ జూచినంతనే, నాయంత
రాత్మ నీయందేటి కైక్యమయ్యె
దిక్కుమాలిన దైవమా తెలుఁగు నిన్నుఁ
గారలో నేల చేర్చి నిషక్రియణమతిని
ప్రాణనాయక! నీ పదాబ్జములఁ గొలిచి
నిన్నుఁ దలపోసి ప్రాణముల్ నిలుపఁజాల—

శా. కొండారెడ్డి కతాన బల్మినసువుల్ గోల్పోవ సంసిద్ధనై
యుండన్ నిన్గని మోహబద్ధనయి నే నూరంత పేరాశతో

పండెన్ మత్కృతపుణ్యమంచు మదిలో భావించితి న్గాని; యి
ట్లుండెన్ మత్కృతపుణ్యమం చెఱుఁగ లేదోయీ మనోవల్లభా!

మ. తనుఁ జేపట్టకయున్న నా బ్రదుకు కబద్ధంబంచు స్పష్టంబుగా
నని నామూర్ఖుఁడు; నిన్నుగూడ చెఱలో నంతంబు నొందింపఁగా
గనుచున్నాఁడు; విపత్సముద్రమున, మున్గంగా దటస్థించె; నే
మనుదానన్ - మన కేమి సాధనమొ నాథా! నీవె భావింపవే!

ఉ. ఆపదలందు ధైర్యము, మహాత్ముల లక్షణ మందు చేతనే
పాపపు సాహసంబునకుఁ బాల్పడఁ బోక, భవద్భుజా బల
ప్రాపకమైన భీకరకృపాణము ప్రాణముగా ధరింపుమా
పైపని చూచుకొందము; కృపామయుఁ డీశ్వరుఁ డుండునేకదా!

ఉ. వడ్డికివడ్డిఁగట్టి తమవైరులపైఁ బగఁ దీర్చుకొంటయే
దొడ్డతనంబుఁగా దలఁచి, దోర్బలలీలల వేల్పుదొడ్డ పైఁ
బడ్డ, నెదిర్చి - నిల్వఁగల బాహు బలాఢ్యులు రెడ్డిరాజులా
రెడ్డి కొలంపు బిడ్డఁడు, ధరించినశస్త్రము రిత్తపోవునే?

క. చండాఖడ్గశతాసిని,
చండాలుఁడ ఖర్వగర్వసంపన్నుండా
కొండారెడ్డిని గ్రక్కున
ఖండింపుము; జంకు లేక, కంటంబడినన్.

శా. కారాగార విముక్తుఁ జేసి, నిను నేకష్టంబు లేకుండ మీ
యూరం జేర్పఁగఁ బెక్కుమార్గములనే, నూహించుచున్నాను; నీ
వైరుల్ నవ్వఁగ నాత్మహత్య కెపుడుం బాల్గాకుమీ లోపలన్
కారుణ్యాలయుఁ డీశ్వరుండె మనలంగాపాడు; ప్రాణేశ్వరా!

ఇట్లు—నీచరణ సేవకురాలు
వీరభద్ర”

అన్న—దేవా! మాచెలి సంతాపాతిశయము నీలేఖయే మీకు విశదము చేయఁగలదు.

ఖడ్గ—(వీరభద్ర నుద్దేశించి) వీరభద్రా! నిన్ను వీక్షించినదాది, నీయనన్యసామాన్య రూపలావణ్యాతిశయమునకే—యుప్పొంగుచుంటిని గాని, యింత ప్రతిభావంతు

అన్న—అయ్యో! పిన్నలకు పెద్దలు నమస్కరింపవచ్చునా?

ఖడ్గ—పోనిమ్ము—నేను నిరంతరముగా నామెకు చరణదాసుఁడనని చెప్పుము.

అన్న—అట్లు చెప్పినచో—నామె మనస్సున నొచ్చుకొనక మానదు.

ఖడ్గ—అలాగునా? సరే! ఆమె సుందరవదనారవిందమును నే నొకసారి ముద్దుపెట్టుకొంటినని చెప్పుము.

అన్న—అట్లే చెప్పెదనుగాని, అందువలన మీ ధైర్యస్థైర్యము లామెకు తెలియఁగలవు. మఱియుఁ బురుషులు మోహాతురులని యామెకు స్పష్టమగును.

ఖడ్గ—అదియును వలదా! కానిమ్ము. నీవు వ్రాసినప్రకారము నీయాజ్ఞ శిరసావహించి యాత్మహత్యకుఁ బాల్పడక—నేను ధైర్యముతో నుండెదనని చెప్పుము.

అన్న—చెప్పెదను. గాని యిందువలన, మీ యుత్తమ నాయకత్వమును వీరభద్ర యాక్షేపించిన యెడల నేనుమాత్ర ముత్తరవాదిని గాఁజాలను.

ఖడ—అబ్బ—అన్నపూర్ణా! నీతో మాటాడుట కష్టమునుమా! నీవేమియుఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. ఈముద్దుటుంగరమును—గైకొని యామెకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా నర్పించితి ననుము. (ఇచ్చును)

అన్న—సెబాస్! అదిగదా వీరపురుషుల లక్షణము. దూరార్థ బోధకమగు ప్రత్యుత్తర మింతకన్న వేఱేమున్నది. ఆర్యా! నాకింక సెల విప్పించెదరా?

ఖడ్గ—శుభంబగుగాక! పోయిరమ్ము.

(అన్న—నిష్క్రమి—తెరవ్రాలును)

5వ రంగము.

పురవీధి

[వెంకన్న ఒంటరిగ ప్రవేశించును]

వెంక— (అనుబంధము 22]

మొన్న మొన్ననే అఱవై యేళ్ళు దాటి పదేళ్ళు పయినబడ్డవిగదా? నాకప్పుడే యేమంత ముసలితన మొచ్చిందని తాతనాతాను! అసలు—'తాత' అనే మాట కర్థమేమిటి? మనమళ్ళూ మనమరాళ్ళూ వుంటేకదా తాతనిగావడం—నాకింకా పెళ్ళే కాలేదే! ఇంతలో తాతనాతానా? పరిహాసాలాడి పారిపోవడమే గాని వొక్కముండా పట్టుమని పెళ్ళాడమనదు గదా! వీళ్ళకేం పోయేకాలమోగాని,

వెండితీగల్లాగ వెంట్రుకలు మెఱుస్తూవుంటే— అందము తక్కువఁట! నల్లగా మసిబొగ్గుల్లాగా వుంటే నాణ్యమఁట! మొన్న అన్నపూర్ణ, యీదారినివెళుతూ— కాస్త నామీద కన్నువేసింది, కాని మళ్ళీ కనపడ్డదిగాదు. ఎవరు చెపుమా! ఈదారిని రింగురంగుమంటూ వస్తున్నారు— అన్నపూర్ణ కాదుకదా! ఐనా— వీళ్ళంతా అన్నట్టుగానే— నాకు, దృష్టిలోప మన్నమాట వాస్తవమే— (సరిగా చూచి) ఆ! ఈసారి చూపు బాగా ఆనుతూంది. ఇది దివాణపుదాసి మాలి. బాగుంది. పోనీ అన్నపూర్ణమాట మఱచిపోతాను. ఇదైనా—కనికరిస్తుందేమో—

(మాలి ప్రవేశము.)

మాలి—వెంకన్నతాతా! ఎక్కడికో వెళుతున్నావూ?

వెంక—ఓసీ చెడిపెముండా! అన్నావూ! ఆమాటకాస్తా అనేశావఁటే—నీకళ్ళకు— నే నెంతలో తాతనైపోయినా నే?

మాలి—తాతా! నిన్ను తాతాఅంటే అంతకోప మెందుకూ?

వెంక—అదుగదుగో! మళ్లీ తాతాఅంటున్నావు? నావొళ్ళు మండుకుపోతుంది.

మాలి—మఱి నిన్నేమని పిలవమన్నావు?

వెంక—ముద్దుగా బావా అని పిలవరాదఁటే!

మాలి—ఓరీ నీముద్దు మక్కలుగానూ సరేకాని, బావా! ఇప్పుడెక్కడికి వెళుతున్నావో చెప్పావుకావుగదా!

వెంక—సెబాసే మరదలా; ఇప్పుడు బాగుంది. నీనోటినుంచి మంచిముత్యాలు రాలి నట్టుంది. ఐతే నే నెక్కడికి వెళుతున్నానో—చెప్పమంటావా? చెపుతావిను- రేపు—మన ప్రభువుగారైన! అనపోతరాజుగారి తండ్రి జన్మదినోత్సవమని తెలియునా?

మాలి—వూరంతా—యింత శృంగారంగా—అలంకరిస్తూండఁగా—అంతమాత్రమైనా తెలుసుకోలేనా?

వెంక—ఈవుత్సవంరోజున గలిగిన ఆనందమువల్ల—ఇప్పటికి, ఖైదులో వున్నవాళ్ళ నందఱిని రేపు రాజుగారు విడుదల చేయడానికి నిశ్చయించుకున్నారు. కొండ వీటి యువరాజైన ఖడ్గనారాయణుణ్ని గూడా వదలివేయమని చెప్పడానికి ఫరమానా తీసుకొని వెళుతున్నాను. ఐతే—సరేగాని, మాలీ! నామాటేం జెప్పావు?

మాలి—నీమాటేమిటి?

వెంక—ఓసీ! తెలివితక్కువదానా! 'బావా' అని నీచేత, పిలిపించుకొని, నేను 'మరదలా', అని పిలిచిం దెందుకనుకున్నావు?—నిన్ను నేను పెళ్ళాడతా.

మాలి—వద్దు—వద్దు. ఐతే—ఆవరస మానివేయి. నన్ను 'అత్తా' అని పిలుస్తూవుండు. నిన్ను నేను—అల్లుఁడా అని పిలుస్తాను. నాకు బిడ్డపుడితే నీకిస్తాలే—

వెంక—అప్పటికి నేనుచస్తే?

మాలి—చస్తే—తగలవేస్తారు.

వెంక—ఓసీ! దిక్కుమాలినదానా! నేను చావవలెనఁటే?

(తెరలో)

మ॥ అరరే! యెంతటిమోసమయ్యో! ఖలుఁడో నా ఖడ్గనారాయణుం
డిరవొందం జెఱసాలనుండి చనునే? స్వేచ్ఛానుమోదాత్ముఁడై
గురుతంత్రంబు రచించి, కార్యఫల భగ్నుం జేసి-మర్దింతు-నే
నరు, డోర్వంగలవాఁడు? వైరియగు, కొండారెడ్డి జీవింపఁగన్.

మాలి—(భయముతో) అమ్మయ్యో! — అదియేమి గంభీరనాదము?

వెంక—అదిగో! కత్తిదూసికొని, యార్చుచు, దుష్టుఁడగు కొండారెడ్డి యిట్లే వచ్చుచున్నాఁడు. రమ్మ—రమ్మ. ప్రాణములు రక్షించుకొందము.

(మాలి నెత్తుకొని పరుగెత్తును.)

6వ రంగము.

(మందిరాంతర్భాగము.)

[క్రోధముతో, కొండారెడ్డి పూర్వోక్త పద్యముం జదువుచు ప్రవేశం.]

కొండా—ఎంతదుర్మార్గుఁడు! ఎంత కుతంత్రపరాయణుఁడు! ఈరహస్యము నాకు దెలియకుండినయెడల నాకస్మికముగ, నాకొంప మునిగిపోవునుగదా! నా ప్రయత్నము అన్నియు, గంగలో కలసిపోవునుగదా! తాను స్వయముగ, మనవి చేసినయడల, గాగ్యము లేదని తలంచి, మా మామ-ఛీఛీ! వాఁడు నాకెక్కడిమామ? ఆవీరారెడ్డి, యెవటిచేతనో యీసంగతి రాజునకుఁ జెప్పించి యుండును. ఐనను — ఎవనిచేఁ జెప్పించియుండును? ఉత్సవమునాడు కారాగృహమునందున్న ఖైదీల నందఱను — విడుదల చేయుట రాజధర్మమని, ప్రధానమంత్రులలోనే — యెవఱో యొకఱు — చెప్పవలసియుండును. కాని, వారందఱును — ఖడ్గనారాయణుని యందు, మితిలేని రోషము వహించియున్నారుగదా! అట్లు

చెప్పియుందురా! కాదుకాదు—ఎంతమాత్రము నిది వారిబోధనకాదు. కాక మఱియొకటిది............ఇట్టి రాచకీయాంశము లితరోద్యోగస్థు లెవలు బోధించినను రాజు వినఁడుగదా! నిన్న సాయంకాలమున గొల్వుకూటములో రాజుగారి యెదుట జఱిగిన యుత్సవప్రసంగములో ఖయిదీల విషయమై ప్రశంసయే రాలేదు. మఱియు—నిన్న రాత్రినుండియు రాజు దేవిగారి యంతఃపురము నందే యున్నట్లు వినుచున్నాను. పరపురుషులు చొఱరాని యంతిపురిసీమకేగి యీవిషయమై రాజున కెవలు బోధించెదరు? రేపుత్సవ దినమగుటచే—ఖయిదీలనందఱిని విడిచిపెట్ట వలయునని—యింత యాకస్మికముగ నుత్తరవిచ్చుట కేమి కారణము? ఈ బుద్ధి రాజునకు స్వయముగఁ బుట్టినదా? లేక బలవంతముగ నితరులు పుట్టించిరా! స్వయముగాఁ బుట్టిన బుద్ధియే యైనచో ఖడ్గనారాయణుని యం దింత యాగ్రహముతోనున్న యాతఁడు వానినిఁ దప్ప—తక్కిన ఖైదీలను మాత్రము విడిచిపెట్ట వలయునని యాజ్ఞాపించి యుండఁడా? అందుచే నిది తప్పక—పరబోధితమే కాని స్వయంకృతాపరాధము కాదు. కాని యాబోధించినవా రెవలో—కుతంత్రములందు నాకన్నను నేర్పరులై కనఁబడుచున్నారు... ......కారణమేమియో తెలియరాదు. కాని నేటికి రెండుదినముల నుండి కోటలోని చాళుక్యరాజకన్యక యగు నీలయనుదాసి మాయింటికివచ్చి—వీరభద్రాన్నపూర్ణలతో నేమేమో గుసగుసలాడి పోవుచుండుట—నేను కనిపెట్టుచున్నాను. ఆగుసగుస లీవిషయమునుఁ గూర్చియేకదా! ఇదివఱ కెప్పుడును ఆమె మాయింటికి వచ్చు నాచారములేదే!...ఓహో! తెలిసినది. తెలిసినది! అబ్బా! ఎంతవ్యూహమును బన్నిరి! నేను మిక్కిలి మేధావంతుఁడ నగుటచే గ్రహించితిని గాని మఱియొక మందబుద్ధి యయినచో నూరకుండ వలసినదేకదా! ఈకుట్రలో నొక్క—వీరారెడ్డియే కాక, వీరభద్రాన్నపూర్ణలు కూడ నున్నారు. ఈ ముగ్గురునుఁ గలిసి యోచించి నీలను రప్పించి యామె కీ విషయమును బోధించి యుందురు. ఆయుపాయము ననుసరించి—నీల తనతోఁగూడు చాళుక్యదాసీ లందఱితోడ నీసంగతి నొక్కి చెప్పియుండును. వారందఱునుఁ గలసి పట్టపుదేవి కీ సంగతి తలకెక్కించి యుందురు. ఆ చెప్పుటలో ఖైదీల నుత్సవసమయమున విడిచిపెట్టుట రాజధర్మమనియు—తమతండ్రులు రాజ్యమేలు సమయములో నటులే విడిచిపెట్టు చుండిరనియు—నుత్సాహదినములలో ఖైదీల నమంగళకరముగ రోదనము చేయుట రాజునకు శ్రేయస్కరము కాదనియు—రాణికి మనస్సు నొప్పికల్గునటుల చెప్పియుందురు. తోడనే యామె భర్త నీవిషయమున మిక్కిలి బలవంతపఱచి యుండును. ఓహో! ఎంత కపటాటోపము! ఎంత నిగూఢప్రయత్నము! ఖడ్గనారాయణుని చెఱలోనుండి స్వేచ్ఛగా విడిచిపెట్టిన యెడల నా మాయలమారి ముండకొడుకు వీరభద్రను నాకు దక్కనిచ్చునా? ఇంతటి కుట్రలు పన్ననేర్చిన యన్నపూర్ణయు వీరారెడ్డియు వీరభద్రను వానివెంటఁ బంపివేయకుందురా? అందుచే—నాకిప్పుడు కర్తవ్యమేమి?

రాజునకు బోధఁజేసి వానిమనస్సు ద్రిప్పి — యీయుత్తరువు రద్దుచేయింపఁ బ్రయత్నించుట కవకాశము లేశమును లేదు! తెల్లవాఱినచో — ఖైదీలను విడువక తప్పదు, కావున నిందొక్కటియే కర్తవ్యము! ఇప్పట్టున సాహసము వహించినఁగాని కార్యము కొనసాగనేరదు. సెబాస్! ఖడ్గనారాయణా! నిన్నుఁ గూర్చి యెంతయు ప్రయత్నించినను గార్యము లేకపోయినది. నీయాశ లడుగంటుచున్నవి. నీజీవితకాల పరిమితి యగు నీరాత్రిమాత్రము నీవు వృథా పుచ్చక రామస్మరణ చేసికొనుచుండుము.

(23వ అనుబంధము.)

(నిష్క్రమించును.)

(7వ రంగము.)

(సింగభూపతి యాలయము.)

(సింగభూపతి విగ్రహమున కెదురుగా అనపోత మాధవనాయులు పూజించుచుందురు)

అన — సోదరా మాధవా! ఇది మన జనకుని జన్మదిన మగుటచేత పితృప్రతిమానను నీ విగ్రహమునకుఁ బూజాభిషేకములు చేయుట మనకుఁ గర్తవ్యము. వీరులను దైవసమానముగా బూజించుట భారతజాతికి గర్తవ్యమై యున్నది.

చ. దివమున కేగియున్న జగతీవరుఁడౌ జనకుండు సుప్రమో
ద వహుఁడుగాఁగ పౌరులు ముదంబున వేడుకలన్నునంగ (శ్రీ)
భవమగు భారతావనికి బంధురకీర్తి జెలంగఁజేసి నే
డవిరళ భకియుక్తి ననుజా! సలుపందగు వీరపూజలన్.

అందఱు — జయ్! శ్రీసింగభూపతికి జయ్!

(తెరలో మంటలు)

(మఱలఁ దెరలో కోలాహలము.)

ఓహో! — పౌరజానపదులారా! స్వామిభక్తి పరాయణులారా! లెండు — లెండు — మన కొంపలు మునిగిపోయినవి. మన పట్టణము పరశురామప్రీతి యగుచున్నది. ఉపద్రవము! గొప్పయుపద్రవము — త్వరపడుఁడు — పురమంతయుఁ గాలుచున్నది. ఈ వృత్తాంతమును మహారాజున కెఱిఁగింపుడు.

అందఱు — (భీతిల్లుచున్నారు)

[మరలఁ దెరలో]

ఉ. ఓరిదురాత్ములార! వినుఁడో యవనీపతులార యేదెసం
బారెద రిప్పు డీపుర మపార భయానక కీలికీలమా
లారుణదీప్తి భస్మమగు నంత్యము దాపురమయ్యె నేటితో
కోరియొనర్చు పాపములకుం దగు నిష్కృతిగల్గు నేటితోన్

అన—మిత్రులారా! ఎవ్వని యుపాలంభ వాక్యములివి? ఏ నృశంసున కీ యానంద దృశ్యమునకుఁ గన్నులు మండెను? ఏశాత్రవుండు మన పురంబును భస్మీపటల మొనరింప సమకట్టెను? అద్భుతముగా నున్నదే!

(తెరలో మరల కోలాహలము.)

మాధ—సోదరా! ఇప్పు డీమాటలతోఁ గాలయాపనము చేయుట కెడములేదు. నేను పరిజన సమూహముతోఁ జని యీయుపద్రవ మణంగు నెఱవ్యూహించెదను. పరిజనులారా! లెండు ఆలసింపకుఁడు మీరందఱును మాతండ్రి తాతలనాటినుండియు మమ్ము గొలిచి మీ కుటుంబములతో సుఖముగా వర్ధిల్లుచున్నవారు. సకల విభవోపేతమగు నిప్పురంబింతకాల ముపద్రవరహితముగ విరాజిల్లెను. మీస్వామి విశ్వాసము నీతరుణమునఁ జూపకున్న నేమిఫలము?

అందఱు (24 వ అనుబంధము.)

(మాధవనాయఁడు పరివారముతో, నిష్క్రమించును.)

అన—కటకటా! ఎట్టిపురరాజమున కెట్టిగతిపట్టినది! అత్యున్నత గగనచుంబి సౌధాగ్రము, లనలాహుతులందు మండి, క్రిందికి దిగజారి మసియై పోవుచున్నవి. ఆహా! నాకన్నులీ దారుణమును గాంచి సహింపకున్నవి.

సీ. అంబరోన్నత సుధా హర్మ్యవితానంబు
లనలభీషణదీప్తి నంతమొందె-
సుందరప్రముదిత శుద్ధాంతభాగంబు,
లగ్నికీలలలోన నణఁగిపోయె-
శాత్రవ దుర్భేద్య జటిలసత్ప్రాకార
రాజియంతయు భస్మరాసియయ్యె-
మించిన వేడ్క నిర్మించినట్టి, సదలం
కారంబులన్నియుఁ గాలిపోయె-

గీ. కడుపులోనిచల్ల కదలక వర్ధిల్లు
ప్రజల కెట్టి దుఃఖభారమయ్యొ
రాజితాసమాన రాచకొండపురంబు
నేడు కాలి, కూలి, పాడువడియె.

ఇయ్యది–ప్రమాదజనితము గాదు, శత్రుజనకృతంబగు మహాపకారము! కానిచో–నేక కాలంబున, పురమంతయు, భగ్గున మండిపోవఁగలదా! ఎవ్వరో–దురాత్ములిట్లొనర్చిరి. ఎవ్వరో యని సంశయగ్రస్తుండను కానేల? నాకుఁ దొలుత నుండియు, గర్భశాత్రవులగు రెడ్లే– యింతపనిచేసియుందురు. సంశయములేదు–ఓరోరి దుష్టులారా! రెడ్డిపాతకులారా!

ఉ. పాతకులార! మాపుర మపారము, గాల్చుట పౌరుషంబె? మ
చ్ఛాత కృపాణధారలను, జావకయుందురె దుష్టులార! దు
ర్నీతిని, చోరవైఖరి నరిందమ దుష్కృతిసేయఁ బూనినా
రా! తలలూడ్తు నిప్పుడు పరాక్రమవైఖరి రండు శూరులై.

(ఛద్మవేషములతో * మల్లినాథుఁడు, భిల్లులు, కాగడాలు పూని ప్రవేశము.)

మల్లి—ఓరోరి మదాంధా! గర్వపోతా అనపోతా! నీతండ్రి జన్మదినోత్సవ మెట్లు జరుగుచున్నదో చూచితివా? ఇది లంకాదహనము. నీ దురుద్యమమునకుఁ దోడ్పడుటకై యీహరికథలు — భజనలు — సానిమేళములు — చాలవని మేమీ నాటకమునుఁ బ్రదర్శించుచున్నాము. ఛీ దురాత్మా! నీకీ శిక్ష చాలదు. మున్ముందు నిన్నింతకన్నను–మోసపుచ్చనున్నారము జాగ్రత్తగఁ గాచుకొమ్ము పొమ్ము.

అన—ఛీ! దుష్టులారా! ఇదియా మీపౌరుషము అఁడువాండ్రవలె — నధమరీతి, పుర దహనము చేయుటయా శౌర్యము.

మల్లి—ఓరి కుటిలాత్ముఁడా? నిరపరాధియగు — ఖడ్గనారాయణుని — రాయబారియని తలంపక చెఱనిడుట పౌరుషమటరా! కుక్కకాటునకు చెప్పుదెబ్బయేగదా యౌషధము.

అన—ప్రేలరీ! నీవ్వెఁడవో — నన్నుఁ జూడనిమ్ము.

(బలవంతముగ ముసుగుదీయఁబోగా అందఱును అనపోతనాయని నణఁచిపట్టుదురు.)

---

* కన్నులందప్ప మిగత మొగమునకు గుడ్డలు కట్టుకొనుట.

మల్లి—విషహృదయుఁడా! నీవింక బ్రతుకఁగూడదు. నిన్ను చంపి—యాంధ్రరాజ్యమును నిష్కంటకముగా జేసెదను. (చంపబోవును.)

(కృష్ణరాజు ఛద్మవేషముతో ప్రవేశము.)

కృ—(మల్లి॥ని-పట్టుకొని) మిత్రమా! ఇదియేమిపని? ఇది మన భవిష్యత్కార్యమున కెంత యంతరాయము! పోనిమ్ము—ఈ దుష్టునితో మనకేల? ఈ సింగభూపతి విగ్రహము ను భిన్నముచేసి యీ మందిరమునకు సయితము మగ్ని తగిల్చి పోవుదము.

(అందఱు నట్లుచేసి నిష్క్రమింతురు. తెరలో మంటలు)

(అనపోతనాయఁడు వెఱగంది చూచుచుండును.)

25వ అనుబంధము. (తెరవ్రాలును.)

ధరణికోట

రెడ్డివీరుల సంగ్రామకథ

తృతీయాంకము

1వ రంగము

(నీలగృహముసెదుట కృష్ణరాజు మల్లినాథుఁడు భిల్లులు)

అందఱు— [నీలనుపట్టి యీడ్తురు]

(26వ అనుబంధము.)

కృ—ఖడ్గనారాయణుం డెక్కడనున్నాఁడో చెప్పెదవా లేదా? చెప్పివేసినయెడల, నీ కేయపాయమును లేకుండ విడిచిపెట్టెదను. చెప్పనియెడల నీగృహమును ముట్టించి మీకందఱకును సంఘమరణముం గూర్చెదను.

నీల—అయ్యా! నన్నేల మీ రకారణముగ బాధించెదరు? నాకు ఖడ్గనారాయణుని వృత్తాంత మేమియుఁ దెలియదు. కరుణించి నన్ను వదలుఁడు.

కృ—ఓసీ! గయ్యాళీ! అంత గట్టిగ బొంకుల కఱచెదవు! నోరుముయ్యి మే మడిగిన సంగతి చెప్పకున్నచో నిన్నిప్పుడే ఖండించెదను.

నీల—అయ్యా! క్షమింపుము. దిక్కులేనిదానను. అనాథను. రాజకీయ వ్యవహారములు రహస్యములు. నాకెట్లు తెలియఁగలవు? నిష్కారణముగ స్త్రీహత్య నొనర్పకుఁడు. నే నేపాప మెఱుఁగను.

కృష్ణ—పోనిమ్ము— నీభర్త యెచ్చటనున్నాఁడు? వాని కీవృత్తాంతము తెలియునా? ఈరహస్య మెఱింగిన వారీ చుట్టుపట్ల నెవ్వరైన నున్నారా?

నీల—అయ్యా. నాకింకను వివాహముకాలేదు. నేను, కోటలోని, నిరుపేదదానిని.

కృష్ణ—ఛీ! ఛీ! దురాత్మురాలా! భర్తకపాయమురాకుండ బెండ్లికాలేదని, మాయెడ బొంకుచున్నావా? ఇది యబద్ధమైనచో— నిన్నేమిచేసెదనో చూడు (ఒకభిల్లునిఁ జూచి) ఓరీ! భిల్లుఁడా! ఆకాగడా నిటుదెమ్ము. దీనిమొగము చూచెదను. (అందుకొని చూచి. స్వగతము.) భళిరే ఏమియీ మందయాన సౌందర్యము! నాహృదయము నాకర్షించి, వశము గావించుకొని, దయారస సంకలితముగఁ గావించెనే! కానిమ్ము— మాటలాడించెదను. (ప్రకాశముగ) అబలా! నీవెవ్వతవు? నిశ్చయముగ, నొకదాసివేనా? ఖడ్గనారాయణుని వృత్తాంతము నీ వెఱుఁగనే యెఱుఁగవా?

నీల—అయ్యో! ప్రస్తుతము నేనొక దాసినే. నేనెవ్వతెననేమి? నన్నుఁ జంపనెంచిన వారికి, నాచరిత్రముతో, నేమిపని యున్నది? ఖడ్గనారాయణుఁడు నా కాప్తుఁడు—

కృ—ఆప్తుఁడనగా? అతనిని, నీవువరించితివా?

నీల—శ్రీరామరామ— పాపము శాంతించుఁగాక ఆమహానీయుఁడు, నన్ను దనసోదరిగా మన్నించెను, ఈపట్టణమున, ప్రవేశించినప్పటినుండియు, వాని చరిత్రము నే నెఱుంగుదును. కష్టదశలో నున్నప్పుడు.........

కృ—సుందరీ! ఇఁక చాలింపుము. నీవెవ్వతో తెలియక, మేమొనర్చిన యపరాధము లను క్షమించి నామాట వినుము—వీరందఱినిఁ జూచి—నీవింక భయపడ నవ సరములేదు. నీవు నిజముగ—మా ఖడ్గనారాయణున కాప్తురాలవైనచో— నీవలనఁ గొన్ని సంగతులు మాకుఁ దెలియవలసి యున్నవి. నీ కభ్యంతరము లేనిచో—నేను లోపలికి వచ్చి—నీతో రహస్యముగ మాటాడెదను. లోపలికి రమ్ము.

నీల—చిత్తము.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

1పరి—నారాయణ—నారాయణ—అర్ధరాత్రివేళ, ఆఁడుదానితో సంభాషణ— నిష్ఫలేకుండ కొంప అంటుకొనునా యేమిరా?

2పరి—ఆవిడ కన్యక—ఆయన పెండ్లిగానివాఁడు. అంటుకొనుటలో ననుమాన ముండునా?

మల్లి—ఓయీ! ధర్మచింతనుఁడగు మన కృష్ణరాజును మీరిట్లు తలంపఁగూడదు. రాచ కీయమునే భాషించుచుండ నోపు—

(కృష్ణరాజు ప్రవేశము.)

కృష్ణ—మిత్రులారా! వింటిరా! కొండారెడ్డి దురాగతము. ఈ కుటిలకర్ముఁడు మన ఖడ్గనారాయణునిఁ బట్టి కట్టుకొనిపోయి—భువనగిరి గండి ప్రాంతమున వధింప నీరాత్రి సముద్యోగించె నని చాళుక్యరాజకన్యక యగు నీ నీల చెప్పినది. మన మిఁక నేమాత్ర మాలసించినను కార్యచ్ఛేద మగును. కావున నిఁక లెండు. కొండారెడ్డిని ఖండించి ఖడ్గనారాయణుని రక్షింతము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

—:o:—

2వ రంగము.

(కొండపై-మూర్ఛిల్లిన ఖడ్గనారాయణుఁడును కొండారెడ్డియు వెంకన్న మొదలగువారు ప్రవేశింతురు.)

వెంక — అయ్యా! కొండారెడ్డిగారూ! మీరింత యాలస్యము చేసినచో జఱుగవలసిన కార్యము లెట్లు జఱుగును? ఎంతసేపని యీ శవ జాగరణము మేము చేయుచుండఁగలము?

కొండా — వెంకన్నా! ముందువెనుక లాలోచింపవలయును గాని నీ వట్లు కోపము దెచ్చుకొనుట న్యాయమేనా? మనము చేయనున్న కార్య మతిరహస్యమైనది. ఇతరులకుఁ దెలిసినయెడల మనకెట్టి యాపదయైన రాకమానదు. తగినసమయము దొఱుకవలయుననియే నే నింతవఱకు వేఁచియుంటిని గాని లేనిచో నేటి మధ్యాహ్నమునందే - వీనినిఁ దుదముట్టించియుందును.

వెంక — సరేకాని యిప్పుడే వచ్చెదనని చెప్పి మీరింతసేపు నెక్కడ నున్నారు?

కొండా — మన మొనర్పఁబోవు కార్యమునకు ముందుగా - నొకమాఱు కొండ నలు దిక్కులఁ బరీక్షించుట మంచిదని నేను బయలుదేరినంతనే — కుడివైపున — బర్వతము క్రిందఁ జెట్లచాటుననుండి మనుష్యుల యలుకుడు నాకు వినఁబడినట్లయినది, అది నిజమో యబద్ధమో — కనుఁగొన వలయునని కొంతసేపు నిరీక్షించితిని. కాని నాకా యనుమానము మాత్ర మిప్పటికినిఁ దీరనేలేదు. ఎవరో — మనుష్యులీ చుట్టుప్రక్కల నున్నట్లు నామనస్సు శంకించుచున్నది.

వెంక — రెడ్డిగారూ! మీకు మతిపోయినదా యేమి? ఇంతరాత్రివేళ నీ పర్వతప్రాంతమున జనసంచార మెట్లుండఁగలదు. గాలిచే కదలిన యాకులచప్పుడో — గుంట నక్కల పరుగుల చప్పుడో! మీకు వృథాసందేహముగాని నిరీక్షించి-పట్టుకొని మనలను పట్టియిచ్చు శత్రువు లెవ్వఱున్నారు? ఇట్టి వట్టి సంశయములతోఁ గాలము వ్యర్థపరచినచో - ముందేమి ముప్పు రాఁగలదో?

కొండా — వెంకన్నా!— నీవు వయస్సునందేకాక— బుద్ధియందుగూడ మిక్కిలి పెద్దవాఁడవు. నేడు నీవు నాకొనరించిన మహోపకారము నే నెన్నఁటికిని మఱువఁజాలను. నీవు చెప్పినట్లు నేను వృథాసంశయముల నిఁక విడిచి— కర్తవ్యము నారంభించుట మంచిది. (ఖడ్గనారాయణుని తన్ని లేపి) ఓరీ! మదాంధా! ఖడ్గనారాయణా! వీరభద్రను పెండ్లియాడు సంకల్పము నిన్నింకను విడువలేదు గాఁబోలును! పాపము నీ యాశలన్నియు నడుగంటినవి. ఇంక వీరభద్రా నామస్మరణ చేసికొనుము. నీజీవితశేషమింక కొలఁది నిమిషములు మాత్రమే యున్నది.

ఖడ్గ— (లేచి) ఛీ! దురాత్మా! సిగ్గులేక— పౌరుషవంతునివలె నేమొగముతో మాట్లాడుచున్నావురా! నన్ను నిరాయుధుఁజేసి నా కరచరణములను బంధించి— బలవంతముగ చంపుటకు నీకేల చిన్నతనము గలుగలేదు? నీ పౌరుషమంతయు నేఁగంగలోఁ గలిసిపోయినది! మీసములుగల మగవాఁడ వైనచో— వీరాగ్రేసరుఁడ వైనచో— నా బంధనములు విప్పి— నన్నాయుధ పాణి నొనర్చి- నా యెదుట నిలిచి— పోరాఁడుము— ఒక్క— నీవేకాదు. ఇచ్చటనున్న వారందఱు నన్నుఁ దలఁపడ వచ్చును. అంతియేకాని ఛీ! పిఱికిపందా! ఇదియా నీపౌరుషము! నీవలెనే ప్రాణములన్న నాకంత తీఁపియనుకొంటివా? ఈ మరణము నాకు లక్ష్యమేలేదు. కాని సంగ్రామ రంగంబున వీరాగ్రేసరులతో— హోరాహోరిగాఁ బోరాడి వీరస్వర్గము నొందకుండ గడు నీచుఁడవును, వట్టి పిఱికిపందవును నగు నీయెదుట ప్రాణములు విడువవలసివచ్చినందులకు— విచారించుచున్నాను. ఓరీ! చండాలుఁడా! నీపై నిష్టములేని కన్యక నాశించి వృథా మోహమునఁ జిక్కి— యెంత లెంత క్రూరకృత్యము లాచరింపఁ బాల్పడితివి! మితిమీఱినచోఁ గడకు ప్రాణత్యాగమైనఁ జేసికొనునుగాని వేయిజన్మములు తపస్సుచేసినను వీరభద్ర నిన్నుఁ గన్నెత్తియైనఁ జూచునా? నేనుబ్రతికియున్నను చనిపోయినను నామాటయే నీకుఁ బ్రమాణమగుఁగాక. ఇంక నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికొనుము.

కొండా—ఓరీ! పొగరుబోతా! నిస్సహాయుఁడ వయినను నీకెంత తెగసాగుచున్నదిరా! ఇంక నిన్ను క్షమింపరాదు— పాదములంబడి ప్రార్థింపవలసిన ఈతరుణమున నింతగా చెలరేగునీవు—బ్రతుకఁగూడదురా! దుష్టా! ఇంక నీకులదేవతలను ప్రార్థించుకొనుము.

ఖడ్గ—ఓరీ! దుష్టా! అనాధశరణ్యుఁడగు నీశ్వరుఁడే నన్ను రక్షింపఁ గలఁడురా!

[ధ్యానించును.]

(27వ అనుబంధము.)

కొండా—ఇంకేమి చూచెదరు? వీనితాత యెవ్వఁ డడ్డమువచ్చునో—వీని నీకొండపై నుండి క్రిందికిఁ బడద్రోయుఁడు— అట్లే శాశ్వతవిశ్రాంతి నందునుగాక.

[అందఱును ఖడ్గనారాయణుని క్రిందికిఁ ద్రోయ యత్నింతురు. కృష్ణరాజు మల్లినాధుఁడు భిల్లులువచ్చి అందఱకు తుపాకులు చూపుదురు— కొండారెడ్డి తుపాకిదెబ్బతిని పారిపోవును—మిగతవారు ఖడ్గనారాయణుని వదలిపోవుదురు.]

3వ రంగము.

[గాయములకు కట్టుగట్టుకొని కొండారెడ్డి ప్రవేశము.]

కొండా— (28వ అనుబంధము.)

నుదుటి గాయమునకు వేయిరెట్లు—హృదయమందలి గాయము బాధించుచున్నది.

ఇట్టి నాకా శాంతి? ఖడ్గనారాయణ ప్రజ్వలితమగు విరోధదావానలము శల్య శల్య సంధిబంధము లందును నిబిడీకృతముగ నిండి సలుపుచుండఁగా నాకెక్కడి శాంతి? వీని వైర మనుక్షణమును నా కధిక మగుచున్నదే! ఈగాయముం జూచి యనపోతనాయఁ డేమిగా భావించునో! దీనిని గ్రమ్మికొను నుపాయాంతర మేది? — ఊఁ! — ఏల గ్రమ్మికొనఁ బ్రయత్నింపవలెను. ఈ యపరాధమును ఖడ్గనారాయణ ప్రభృతుల పైననే రుద్దెదఁ గాక! — మేనమామ యని నమ్మి యున్న నన్నింత పరాభవదుఃఖముపాలు గావించిన వీరారెడ్డి దుస్థితిం గాంచి కెవ్వనకేరి నవ్విననఁగదా నాదుఃఖ మించుకంతైన శాంతించుట! క్రిందటిరేయి జరిగిన పుర దహనమునందలి కుట్ర కంతటికిని మూలకారణము వీరారెడ్డియే యని రాజును నమ్మింపలేకపోవుదునా? ఇది యెంతటికార్యము! నేడు రాజు సభగావించునని వింటిని. ఆసభయందు నాచమత్కారమునంతయుఁ జూపెదఁ గాక! — (నిష్క్రమించును.)

—:♦:—

4వ రంగము.

అనపోతనాయని దర్బారు.

(ప్ర॥ అన॥ కొండా॥ సభ్యులు ఆసనములపై॥)

అన — రెడ్డీ! — మీ మామగారేల రాలేదు? కొలువుకూటమునకు, దయచేయుటకు వారికి, తీరుబడి లేకయున్నదా యేమి? నేడు సభ జరుగవలెనని యున్నదని, వారికి మేము వర్తమాన మంపితిమే! — అది వారికందలేదు కాఁబోలును! మఱల కబురంపుము.

కొండా — చిత్తము. వీలిక నాకే యాజ్ఞాపించితిరి. సభకు రావలసియుండునని, నేను వారికి స్పష్టముగా నెఱిఁగించితిని.

అన — సరే! అట్లయినయెడల నెందుచేత రాలేదు?

కొండా — అతని శరీర మస్వస్థముగా నున్నదఁట! గతరాత్రి నిద్రలేదఁట!

అన — ఔను — నిన్నరాత్రి పట్టణములో నెవరికిమాత్రము నిద్రయున్నది,

కొం — చిత్తము నేనాసంగతి కూడ చెప్పితిని కాని యాతఁడు వెదవివిఱిచి — ఈసభల కెక్కడికి? వచ్చెదనులే — రాజునకు ఏమియుఁ దోఁచనప్పుడు, కాలక్షేపము నకై యిట్టిసభలు తఱుచుగా జరుగుచుండవలసినదే కదా! నీవు వెళ్లు — నాసంగతి నీకెందుకు? అని యనూయతో, నతఁడు నాకు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మహా రాజా! ఇంతకన్నను అతనిని నిర్బంధించుటకు నాకధికారము లేదుగదా!

అన—(కోపముతో) ఏమేమీ! వీరారెడ్డి కప్పుడే-యింతవరకు కన్నులు నెత్తికెక్కెనా? ఆతఁ డేమిచూచుకొని మాయెడల నింత నిర్భయత్వము వహించెనో — అకారణముగఁ బట్టణమంతయు నిట్లు దహింపఁబడియుండ నిలుచుటకు నీడ లేక పౌరులెల్లరు చింతాక్రాంతులై యుండ రాజునగు నేనుసయితము ఘోరమగు నీవైపరీత్యమునుఁ జూచి — నిద్రాహారములు లేక విచారించుచుండ, తాను హాయిగా నింటిలోఁ బరుండి యున్నాఁడా? రాత్రి వానికొంప దహింపఁ బడలేదు కాఁబోలును సరే! — అట్లైనచో — వానికేల మనము ప్రయాసముఁ గలిగింప వలయును? అట్లే పరుండి యుండవచ్చును. మరల మా యాజ్ఞ యగువరకు రాజగృహద్వారమును దాఁటిరా వీలులేదని మాయాజ్ఞగా వాని కెఱిఁగింపుము. ముందుముందు వానిసంగతివిచారింతము.

కొం—మహాప్రభూ! అతఁడు కేవలమును స్వజాత్యభిమానధనుఁడు. ఖడ్గనారాయణుని విషయమునఁ దనయభిప్రాయమున కేలినవారు విరోధముగా నొనర్చి నప్పటి నుండియు వానికీ యుద్యోగమునం దసహ్యము కలిగియుండెను. అందుపై నేకారణముచేతనో కాని, మూఁడు నాలుగు దినములనుండియు నాతఁడీ పట్టణమును విడిచిపోవలయునని మిక్కిలి పట్టుదలతోఁ బనిచేయుచున్నాఁడు.

అన—అలాగునా! వాని కంతయుద్దేశ మున్నదను సంగతి నే నెఱుంగను నాకు తెలిసియున్నయెడల వాని మనోభీష్టి మీపటికే నెరవేర్చి యుందును. ఈ సంగతు లన్నియు విచారించి చూడ నిన్నరాత్రి జరిగిన మహోపద్రవమునకు సంబంధించినవారిలో వీరారెడ్డికూడ నొకఁడై యుండవచ్చునని నా కనుమానముగా నున్నది.

కొం—మహాప్రభూ! తమరు వినవలసిన సంగతు లింకననేకము లున్నవి. ఖడ్గనారాయణునియందు, వీరారెడ్డికింత యభిమానముండుటకు గారణమును తమ రెఱుంగరు. తన కుమార్తెయయిన వీరభద్రను ధరణికోట యువరాజగు ననపోతారెడ్డి పెండ్లి యాడునట్లు చేసెదనని యామాత్యుఁడు వాగ్దానము చేసినందువలన రెడ్డిగారికి వానియం దింత యభిమాన ముదయించినది. కాని రెండునాలుకలుగల ఖడ్గనారాయణుఁడు వానితో నట్లుచెప్పి వీరభద్ర నెట్లైన తానే దక్కించుకొన వలయునని లోలోపల రహస్యముగాఁ బ్రయత్నింప నారంభించెను. మొదటి నుండియు, తన కుమార్తెను నాకే యిచ్చెదనని వీరారెడ్డి నాతోఁ జెప్పుచుండుటచే నేను గంపెడాశ వహించి యుంటినిగాని యీ ఖడ్గనారాయణుఁడు వచ్చిననాటనుండియును నాయాశ లంతరించినవి.

అన—ఇంతేకద! కొండారెడ్డీ నీ వీ విషయమున భీతిదక్కి యుండుము. వీరభద్రను నీకిప్పించి మేము దివాణముననే పెండ్లి చేయించెదము.

కొండా—దేవా! దేవరవారి యభిమానమునకు వేయినమస్కారములు. తన కుమార్తెను నాకీయక పోయినను నాకుఁ గోపములేదు గాని యాతఁడు రాజద్రోహి యగు

ప్రాణములతో నుండఁడు. వాఁడేకాదు. వాని కుటుంబ మంతయు, రేపు నా కన్నులయెదుట నింతింత, ముక్కలుగా ఖండింపఁ బడవలెను. ఇదిగో! ఈఖడ్గము చూడుము. ఇయ్యది—పితృవాక్య పరిపాలనా పరిపూర్తియందు, నాకుఁ దోడ్పడి, సింగభూపతికి గర్భశత్రువులగు, చాళుక్య రాజవీరుల కంఠములు నరఁటిచెట్ల కరణి ఖండించి—తద్రక్తధారల చేత—పితృతర్పణములు చేయించి చాళుక్యుల పాలిఁటి పరశురాముఁడనని నాకు పౌరుష బిరుదమిప్పించి, నన్నుద్ధరించి—ప్రసిద్ధికెక్కిన మహాయుధరాజము!—దీనిని, నీకు బహుమానముగా నిచ్చుచున్నాను. నీవు మామ—అత్త యను నభిమానము నుంచుకొనక రేపు రేపకడనే జాము ప్రొద్దెక్కులోపల పౌరులయెదుట వీరారెడ్డి కుటుంబమును ఖండించి పారవేయుము వాని కిదే శిక్ష.

(29వ అనుబంధము.)

[తెరవ్రాలును.]

ధరణికోట

—♦ రెడ్డివీరుల సంగ్రామకథ ♦—

చతుర్థాంకము

1వ రంగము.

(కొండవీటిలో అనవేమారెడ్డి సభ)

[ప్రవేశము అనవేమారెడ్డి ఖడ్గనారాయణుఁడు ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ కొందఱు సభ్యులును]

ఖడ్గ—(అనవేమారెడ్డి పాదములకడ మోకరించి చేతులుజోడించి)

(30వ అనుబంధము.)

అ-వే—నీవు నాయెదుట నింక నధికప్రస్తావనము చేయకుము. నీవు నాకుమారుఁడవు గావు. నేను నీకు తండ్రినిగాను. ఓరి కులనాశకా! ఎంత తెలివితక్కువపని చేసితివిరా! రెడ్డికులమున కంతకును తీఱని కళంకముఁ దెచ్చితివి గదరా!... మల్లినాథా! నీవు చెప్పినదంతయు మిగుల నద్భుతముగా నున్నది. ఎట్లో మీరిరువురును బ్రతికివచ్చినందులకు మేము సంతసించుచున్నాము. కాని నన్నడుగకుండ నాసెలవు గైకొనకుండ మాఱుపేరును, మాఱువేషమును, ధరించి—ఈ యువరాజు రాయబారిగా నెట్లు బయలుదేఱెనో—తెలియకున్నది.

చ. పడుచుఁ దనంపు గర్వమున భావి గతిం బరికింపఁ బోక నో
వెడఁగ! విరోధిచేతఁ జెఱఁబెట్టఁగఁ బడ్డ దురాత్ము నోటితోఁ
గొడుకని పిల్చుకంటె నిఁకగూర్చెడు దుర్యశమేది? రెడ్డివం
గడమున నిన్నుఁ బోలు నఘకర్ముఁడు పుట్టెనె? కీర్తి నెట్టెనే?

అదృష్టవశమున కృష్ణరాజు భిల్ల సేనలతో వచ్చి రక్షింపకుండిన నీగతియేమి? ముందు రాజ్యమునకు రావలసిన వాఁడవే? ఇదియా నీ విజ్ఞానము.

ఖడ్గ—(వినయముతో) తండ్రీ! నేనాచరించినది కడుంగడు నవిచార్యమగు కార్యమని నే నెఱుంగుదును. కాని—రాజభక్తి హైన్యమున నేనట్లాచరింపలేదు. అది తమకు దుర్యశోపాదకమగు కార్యముగాఁ బరిణమించినచో నేనే దానిఁ దీర్చుకొనఁగల వాఁడను. నా యీ ప్రథమాపరాధమును క్షమింపుఁడు.

మ. అపరాధంబు; క్షమింపుమో సుగుణధుర్యా! భావి చింతావిదూ
ర వరాధీన మనస్కుఁ-తన్ సలిపి కారాగారముం జేరితిన్
నృపలోకంబు విభీతిచే నదరు నేనే-ఖడ్గముంబూని శ
త్రుపతిం బట్టి త్వదీయ పాదతలి నుంతున్; నన్ను దీవింపుఁడీ.

అన-వే—ఓరీ! ఖడ్గనారాయణా! చాలునింక నీ డంబములు కట్టిపెట్టుము. నీవింక మాకొఱకును మా రాజ్యము కొఱకును - మాకీర్తి కొఱకును విశేష శ్రమనంద నక్కఱలేదు. సైన్యాధ్యక్షుఁడవై ధరణికోట కధికారివిగా నున్నంతమాత్రము చేతనే క్రిందుమీఁదు నరయక పెద్దల యాలోచనముం గొనక యింతస్వేచ్ఛగాఁ బ్రవర్తిల్లుచుండిన నీవు - మున్ముందు రాజువైనప్పుడు భూమ్యాకాశంబులు నీకన్నులకుఁ గనఁబడునా? ఇట్టిగర్వాంధుఁ డెన్నఁడును సింహాసనార్హుఁడు గాఁడు. ఓరీ! మూర్ఖుఁడా! నీకుఁ దండ్రినైన నేనుబ్రతికియున్నాఁడ ననుసంగతి మఱచిపోయితివా యేమి? కనుసన్నల మెలఁగు సేవకులు—సేనాధిపతులు—నుద్యోగులు—వేలకొలఁది యుండఁగా—స్వయముగా రాయబారము సేయ బయలుదేరుటకు నీకు సిగ్గేల లేకపోయెను? అందులో రాచకొండకా ప్రయాణము? వారు మనకు గర్భశాత్రవు లనుమాటయైన నేల తలంపలేదు? ఛీ! శత్రుకారాగృహమున బంధితుఁడవైన నీ బ్రదు కెందులకు? ఇంతటి పౌరుష వంతుఁడవగు నిన్ను ప్రజలు రాజుగా నంగీకరింతురను నమ్మకము నాకులేదు. వీరారెడ్డి కుమార్తె యందున్న మోహమే నిన్నచ్చటికి కట్టిడ్చుకొని పోయియుండును. ఛీ! అల్పజ్ఞానీ! రెడ్డిరాజవంశమున కంతకును గళంక మాపాదించిన నిన్ను నేనిప్పుడు రాజశాసనము ప్రకారము శిక్షింపక వదలినచో—ప్రజలు నన్ను పక్షపాత చిత్తుఁడని దూషింతురు. కావున నా సెలవు లేకుండ నీవు చేసిన యకార్యమున కిప్పుడే తగిన ఫల మనుభవింపుము. నేటినుండియు నీ తమ్ముఁడగు చినవేమఁడు సైన్యాధ్యక్షుఁడును—యువరాజును నై ధరణికోటం బరిపాలించుచుండును. రాజ్యమునం దెట్టి యధికారమునులేక రాజోచిత వస్త్రాలంకారములను విడిచి నీ వొక సామాన్యుని వలెనే యాఱు మాసములవఱకు సంచరింపుము. ఈలోపల నీ ప్రవర్తనము నిష్కళంకమై జఱుగనున్న సంగ్రామమున నీ వేమైన పనిచేసినట్లు మా కగపడినయెడల మఱల నీవు యథాస్థానమునకు రాఁగలవు.

ఎఱ్ఱా—మహాప్రభూ! మా మనవి చిత్తగించి కుమారునియందు దయఁ దలంపుము. ఏది యెట్లున్న నిది ప్రమాదము. అందు ప్రథమాపరాధముగదా! క్షమించుటయు ప్రభువులకు విభూషణమే.

అన-వే—అమాత్యమణీ! ఇతఁడు చేసిన నేరము క్షమార్హమైనది కాదు. మీరు నాకీ విషయమున నెంత యధికముగఁ జెప్పుచుండిన నంత పట్టుదల మిత్తిమీఱు నేకాని

వేఱుగాదు. నేటినుండియును వీని ఖడ్గనారాయణ బిరుదము సయితము తీసి వేయఁ బడినదని యెల్లఱు నెఱుంగుదురు గాక! శత్రువులు మన రాయబారు లను హింసించిరి. ఇది మనకుఁ బరాభవము కావున నామాటలను సావధాన ముగ వినుఁడు

చ॥ కుమతులు రాచ లాధరణికోట నెదురొకనఁ జూచుచుండి, రీ
సమయమునందు తామసము సల్పిన మోసము సిద్ధమాను; మీ
రమల మనీషులార! సమరావని జేరఁగ సర్వసిద్ధులై
శ్రీముగొని మీదు పూర్వుల యశంబును రెడ్లజయంబు నిల్పుఁడీ

అందఱు—(కత్తులు ధ్వనింపఁ జేయుచు) రెడ్డిరాజ సార్వభౌమునకు జయ్!

అన-వే—మఱియొకమాట. సేనానాయకు లందఱును తమ తమ బలంబులను సిద్ధము చేసుకొని ధరణికోట కరుగవలయును. అన్నారెడ్డియు మల్లారెడ్డియు క్రొత్త యువరాజును వెంటనిడుకొని నేడే ధరణికోటకు బయలుదేతి యచ్చట చేయ వలసిన సన్నాహము లన్నియుఁ జేసి-సిద్ధముగ నుండవలెను. మల్లినాథా! అవసర మైనపుడు భిల్ల సేనలతో మనకుఁ దోడగు మని కృష్ణరాజుతోఁ జెప్పుము.

[అందఱు కత్తులు లాగి] రెడ్డిరాజ సార్వభౌమునకు జయ్!

అన-వే—వీరాగ్రేసరులారా? యుక్తాయుక్త విచక్షణజ్ఞాన శూన్యుఁడై మన రాయ బారినిఁ బట్టి కారాగృహమునఁ బెట్టినందులకు, ప్రతిఫలముగా ననపోతనాయ నిఁ బట్టి చెఱలోఁ బెట్టగల సామర్థ్యముగల వీరుఁ డెవడైన నీసభామధ్యమునఁ గల్గినచో నీ బంగారుకంకణమును నవరత్నస్థాపితమగు నీ కనకఖడ్గమును ధరింప వచ్చును. ఈకార్యమున కొక్క ఖడ్గనారాయణునకు మాత్రమధికారము లేదు. (కంకణము నుంచును.)

మల్లి—మహారాజా! ఇదిఏమి న్యాయము! ఖడ్గనారాయణునకే యధికారము లేనిచో నింకెవఱు మదోన్మత్తుడగు ననపోతనాయని బంధింప సమర్థులు గలరు? మా యాశలన్నియు నాతనిపైననేకదా యున్నవి. యువరాజ్య పట్టము లేకున్నను రెడ్డిసామ్రాజ్యపు గౌరవాగౌరవము లాతని చేతనేకదా నిలచియున్నవి.

ఎఱ్ఱా—రాజేంద్రా! ఇట్టి యాటంకమును వచించి మీరీకంకణము నిచ్చట నుంచినను నుంపకున్నను ఒక్కటియే-ఖడ్గనారాయణునకు సయితమింక నధికార మీయనిచో నీ కంకణము నీ సభలో నెవ్వఱును ముట్టరు.

అన-వే—సరే-మీరందఱు నింతగా చెప్పుచున్నారుగావున, వానికిఁ గూడ నధికార మిచ్చితిని.

ఖడ్గ—[ముందునకువచ్చి] ఓసభ్యులారా! తండ్రీ! వేమభూపాలకా!- కాదుకాదు-ఇట్టి నేను నీ కుమారుఁడను గా నుండఁ దగనని సెలవిచ్చితిరి గావున-మహారాజా!

వేమభూపాలకా! రాజాజ్ఞ నైకొనకుండ స్వతంత్రించి రాయబారినై-స్వయముగా రాచకొండకు బయలుదేరి మహాపరాధ మొనర్చిన మూర్ఖుఁడ నయ్యు-పంచ భూతములు సాక్షులుగా-నా యంతరాత్మయందు ప్రభువిషయమై-యణుమాత్రమైనఁ దిరస్కార భావములేదు. రాచకొండయందలి రాజకీయ రహస్యములను-రహస్యముగా గనిపెట్టవలయుననియు-ముఖ్యమగు రాజకీయాంశములను-రాజుతో ముఖాముఖిగా మాట్లాడి పర్యవసానము కనుగొనవలయుననియు నూహించి-యిది-మహాపరాధమని యెఱుంగక నేను బయలుదేరిన మాటవాస్తవము-తెలిసియో-తెలియకయో-తప్పుచేసినవాఁడ నగుటచే-రాజశాసనము ప్రకారము రాజదండనకు పాత్రుఁడనౌదు. వీరారెడ్డి కుమార్తె యందలి మోహముచే నేను రాచకొండకు బయలుదేరితి ననుమాట, యీశ్వరసాక్షిగా నసత్యము—ఏదియెట్టులయినను, రాజాజ్ఞ ననుసరించి—నే—నాఱు మాసము లజ్ఞాతవాస మొనర్పవలసి యున్నది. యువరాజపదవి విడిచి—సైన్యాధిపత్యమును విడిచి—రాజచిహ్నములగు — హేమకిరీట భూషణాంగదాదులను విడిచి — యొక సామాన్య పురుషుఁడ నగుటచే—నింక నాయిష్టమువచ్చినట్లు స్వేచ్ఛగా సంచరించుచు, నా పూర్వస్థానమును, మరల సంపాదించు కొనుటకుఁ దగిన ప్రయత్నము చేసికొను చుండెదను—అన్యాయముగ నన్నుఁ గారాగృహమున బధించిన యయ్యనపోతనాయని, నే యుపాయముచేతనయినఁబట్టి యీ యాఱు మాసములు దాటకుండ, భూనాయకున కప్పగించి సంగ్రామరంగమునుండి, విజయలక్ష్మినిఁ దోడ్కొనివచ్చి ధరణికోటయందు తాండవమాడించెదను— ఇందులకశక్తుఁడ నైననాడు—అప్రతిమ ప్రతిభా ధురంధరుండగు నీ భూపాలుఁడును—మహామహులగు నీ సభ్యులును—నా ముద్దుతమ్ముఁడగు ననవేమారెడ్డికి యువరాజ్య పట్టాభిషేకము చేసి—నాకు పరలోక క్రియ ననుగ్రహింతురు గాక! తండ్రీ!—నా చితికాలుచున్న సమయమున, నా యాత్మ నీవంకకుఁ దిరిగి క్షమావందన మొనరించును—అప్పుడయిన—నన్ను క్షమింతువుగాక!—తిరిగి నాకు తమ దర్శనమున కదృష్ట మున్నచో ధన్యుఁడనే—కాదేని యిదే తుది నమస్కారము—ఇప్పుడే—నే నీ హేమకంకణమును—రత్నఖడ్గమును దాల్చుచున్నాను.

అందఱు—ఖడ్గనారాయణునకు జయ్—(పుష్పహారములు వేతురు)

(తెరవ్రాలును)

2వ రంగము.

(రాచకొండలోని యొకవీధి)

[నీల విక్రమ రాజను పేరుగల పురుషాకృతితో ప్ర॥]

విక్ర—(స్వగ॥) ఎన్నడును, అభ్యాసము లేకపోయినను, కార్యభారముచేత, నే నీమగ వేషము వేసికొనక, తప్పినదికాదు. నేను, విక్రమరాజను పేరుపెట్టుకొనుట,

నాలో నాకే నవ్వు తెప్పించుచున్నది. విక్రమరాజఁట!—విక్రమరాజా!! ఎక్కడ నున్నదా విక్రమము! లోగుట్టు పరమేశ్వరున కెఱుక! వేష మందము గనే, యమరినది, గాని—మగతనము నెక్కడినుండి తేఁగలను? ఈ వేషముతో నీ వ్యూహము కడతేరెనా ధన్యురాలనే. నా మిత్రురాలగు నన్నపూర్ణ హితోపదేశము చేత వీరభద్రా ఖడ్గనారాయణుల కేమైన నుపకారము చేయఁగల్గిననే కదా నేను ధన్యురాలను..................అదిగో! ఎవ్వరో యీ వంకకు వచ్చుచున్నారు. నేను కొంచెము ధైర్యముగ నిలువఁబడవలెను.

(వెంకన్న ప్రవేశము)

వెంక—ఓహో! ఎవరిది?—మొగముపేఁటి—మగదుస్తుల—ఏదో మాయవేషముగా నున్నదే! (తేరి పారఁజూచుచున్నాఁడు.)

విక్ర—తాతా! ఏమట్లు బహునిదానముగా చూచుచున్నావు?

వెంక—హా త్తేరీ కొంటెసన్నాసీ! నీకుఁ గూడా పుట్టినే తెగులూ—ఏమి? నీకళ్ళకుఁ గూడా నేను తాతలా గున్నానా? ఈపడుచు గిత్తల కేం తెగులురా బాబూ! కొంచెం గడ్డం నెరిస్తే సరి తాత—తాత! నేను వీళ్ళబాబుల్ని కన్నానా?

విక్ర—కోప్పడబోకు తాతా!

వెంక—అదిగో మళ్ళీ అదేమాట. నాకు కోపమొస్తూందంటూ వుంటే?

విక్ర—కాదు; కాదు; వెంకన్నా—నన్ను బహు నిదానముగాఁ జూచుచున్నావు. నన్నెవ్వఱని యభిప్రాయ పడుచుంటివి?

వెంక—ఎవఁడవో కాని, నిన్ను చూస్తే—మా నీల జ్ఞాపక మొస్తుంది.

విక్ర—వెంకన్నా! నేను నీల అన్ననే.

వెంక—ఏమిటీ! నువ్వు నీల అన్నవా? ఔను—అందుకే అచ్చంగా నీలలా గున్నావు. ఐతే నువ్వెప్పుడు వచ్చావు? నీలను కలుసుకున్నావా? మాట్లాడావా? నేను వెళ్ళి పిలుచుకొని రానా?

విక్ర—తాతా!..............ఇంకెక్కడి........

వెంక—అదిగో! మళ్ళీ తెగులు పుడుతూంది—పుడుతూంది.

విక్ర—ఆఁ—ఆఁ—మఱచిపోయినాను తాతా!—కాదు కాదు. వెంకన్నా—నీల చనిపోయినది సుమా!

వెంక—అయ్యో—నీలా—నీలా—నీలా—నీకెంతలో నూరేండ్లు నిండిపోయినవే? నీలా—(పెద్దగా నేడ్చును.)

(తరువాత అన్నపూర్ణ ప్రవేశము)

అన్న—ఏమిటి? వెంకన్నతాతా! ఏడ్చుచున్నావు?

వెంక—(ఏడ్చుచునే) అదిగో! అన్నపూర్ణగూడా తాతంటూంది—అందఱికీ పెద్ద శోకమే.....................నీలా—నీలా నానోట్లో మన్నుబోసిపోయినావా?

అన్న—నీలకేమి! ఎందు కేడుస్తున్నావు?

వెంక—(కోపముతో ఏడ్చుచునే) పోవే! అన్నపూర్ణా! ఆట్టే నన్ను వాగించకు-

అన్న—నీల కేమి!

వెంక—ఆ! ఏమా! చచ్చింది.

అన్న—అయ్యయ్యో! పాపం- ఐతే, నీలకోసం అంత పెద్దగా ఏడ్చుచున్నా వేమి? నీకు చుట్టమా? పక్కమా?

వెంక—ఏడిచేది నీల కొఱకుగాదు.

అన్న—మఱెందుకూ?

వెంక—ఈ కుఱ్ఱవాఁడు అపద్దైతే నీల చచ్చిన విచారంలేకుండా పెళ్లాడుదును గదా—అని యేడుస్తున్నా - అఁ-ఆఁ-(ఏడ్చును.)

అన్న—ఆకుఱ్ఱవాఁ డెవఁడు?

వెంక—నీల అన్నగారూ! (ఏడ్చుచు)

అన్న—(అటుతిరిగి) ఓహో! విక్రమరాజుగారా! ఎన్నాళ్ళకు ఎన్నాళ్ళకు (కౌఁగిలించుకొనును.)

వెంక—(ఏడ్పుమాని తెల్లపోవుచున్నాఁడు.)

విక్ర—తాతా! ఏమి చూచుచున్నావు?

వెంక—(మొగము వికృతముగాఁ జేసి) ఊఁ.....................

అన్న—తాతా! ఏమి మాటాడవు?

వెంక—(వెనుకటివలెనే) అఁ...............................

అన్న—తాతా! తాతా!!

వెంక—తాత!—తాత!!—వద్దన్నకొద్దీ—తాతే!

విక్ర—కాదులే! వెంకన్నా! ఏమిటి తెల్లపోతున్నావు?

వెంక—తెల్లపోతున్నానా?—తెల్లపోవడ మేమిటే—అనపూర్ణా! నాగుండెలు దిగజాఱిపోయి నాప్రాణం బేజారైపోయింది.

విక్ర—ఎందుకనీ?

వెంక—మీాఇద్దఱికీ—యేదోవుందని —

అన్న—ఓరి నీ పొట్టపొడవా ! ఎంతమాటన్నావురా?

వెంక—(అన్నపూర్ణా విక్రములచుట్టు తిరిగి ఆడుచుపాడును.)

31వ-పాట బ్యాగ్-త్రిశ్రగతి

అన్నపూర్ణ విక్రముల అతుకే అతుకూ ।
చెప్పకుండా పారిపోతే బతుకే బతుకూ ॥అ॥
చిన్నారి వలపులూ । చిరునవ్వు కులుకులూ ।
చెలరేగి నడువీధిలో । వహ్వా ! చెలరేగి నడువీధిలో ।
హాసము । పరిహాసము । సంత్రాసమూ । అభాసమూ ॥అ॥

విక్ర—ఆఁ !—ఆఁ! —ఏమీ యల్లతి?

అన్న—ఈసంగతి యెక్కడను వెల్లడించవుగదా !

వెంక—ఏమో—నాది తెల్లనోరు—పొరపాటున నోరుజారితే—

అన్న—నోరు జారితే—చేయి జాఱుతుందేమో—

వెంక—ఏమో నేను స్థిరంగాచెప్పలే నబ్బా!

విక్ర—అట్లయిన నీకిఁకదెబ్బలు తప్పవు—పద—

(ఇద్దఱు వెంకన్నను కొట్టుచుందురు. తెరవ్రాలును.)

3వ రంగము.

రాచకొండలోని కారాగృహము.

(ప్రవేశము—వీరభద్రియు, అన్నపూర్ణయు)

అన్న—వీరభద్రా? ధైర్యముఁదెచ్చుకొనుము. ఈకష్టములు గట్టెక్కఁగలవు. కొండారెడ్డి, యన్నివిధముల చేతను—సంపూర్ణముగ పరాభవింపఁబడి పశ్చాత్తప్తుఁడై యుక్తప్రవర్తనుఁడు గాఁగలఁడు, వానిభయమింక నీకుండదు. అంతవఱకు, నీవు కన్నులుమూసి కాలముగడుపుచుండుము. రాజు తొలుత నీ తలిదండ్రులను వధింపఁ గొండారెడ్డి కాజ్ఞనొసంగి మఱల నెందువలననో దేశత్యాగులనుగా మాత్ర మొనర్చెనఁట !

వీర—అన్నపూర్ణా ! ఆశామృతము మాత్రము పోయుచున్నావు నీటముంతువో — పాలముంతువో—నీదే భారము.

అన్న—ఉష్ ! ఊరకుండుము. కొండారెడ్డి వచ్చుచున్నాఁడు.

(కొండారెడ్డి ప్రవేశము.)

ఁరేగి) వేళయైనదా ! ఇఁక పురాణము విప్పవచ్చును.

న్నపూర్ణా ! నాయెడల నీకింత నిర్భయమేల ? ప్రతిదినమును నే నత్యంత
ముతో నేడెట్టులైన వీరభద్రను సాధించితీరెద నను పట్టుదల వహించి
ీటకు వచ్చుచుండ నీవు నన్ను నవ్వించి నా కోపమునుజల్లార్చి పంపివేయు
ివు. ఇఁకనైన మీ వీరభద్రమనస్సు మఱలినదా ? లేదా? నిష్కారణ
ఁ నీకారాగృహమున నెంతకాల ముండఁ గలదు ! తన మూర్ఖపు పట్టుదల
ంతవఱకు నీ యిడుమలు తప్పవని నీవు దృఢముగాఁ జెప్పుము.........నీ
కు ? నేనే చెప్పెదను. నేనే యామెమనస్సును మరలించెదను (దగ్గఱకుఁ
వీరభద్రా ! మాటాడవేమి ? ఎంతకాల మీ కారాగృహమున నుండఁ
ా ?

ంకిక్కడనే హాయిగా నున్నదఁట ! అందుచే—ప్రాణమున్నంత వఱకు నిందు
ే యుండునఁట !

న్ను నే నడుగలేదు. నీవుమాటాడకు. వీరభద్రా ! చెప్పు—ఈ వట్టిపట్టుద
సుకుమారమగు నీ శరీరము నేల గాసిలఁ జేసికొనెదవు.

ఈ అధికప్రసంగ మంతయు నీ కెందుకు ? నీవు బ్రతికియున్నంతవఱకు— నా
ర్యము నక్కఱలేదు. నే నిందులోనే కాలము గడిపెదను.

రభద్రా ! నా చావుకోరుటకు నీకేమి విషము పెట్టితినో చెప్పు—

ులు మూసికొని) రామరామ ! వీరభద్రా ! నాకు వైధవ్యము తెచ్చిపెట్ట
ఁ నిన్ను బ్రతిమాలు కొనెదను.

ందేమి ? మధ్యను నీకేమి వైధవ్యమున్నది ?

ణేశ్వరా ! మీరిట్టి యమంగళ వాక్యములచే నా మనస్సు నొప్పింపకుఁడు.

! సిగ్గుమాలిన శిఖండీ ! ఎన్ని చెప్పినను-నీవెనుకటి పాట నీవు మానవు
ు గదా !

వెనుకటిపాట మీరు మానకున్నారు. నా వెనుకటిపాట నేను మానకున్నాను.
యిరువురి బుద్ధులు— నొక్కరీతిగానే ప్రకాశించుచున్నవి.

ఁన్నపూర్ణా ! నీ వెన్నిచెప్పినను వీరభద్రను నేను విడిచిపెట్టను.

ణేశ్వరా ! మీరెన్ని చెప్పినను నేను మిమ్ములను విడిచిపెట్టను.

ఁడిచిపెట్టక నన్ను బలవంతముగా పెండ్లిచేసుకొనెదవా యేమి ?

అన్న.—బలవంతముగా గాదు. మి మ్మొప్పించియే పెండ్లి యాడెదను.

కొండా—లేశమైన నిష్టములేని నన్నెట్లు లొప్పింపఁగలవు ?

అన్న—ఆశక్తి—నాయందున్నది.

కొండా—అంత శక్తిగలదాన వైనచో నింతకాలము వీరభద్రునేల యొప్పింపలేదు.

అన్న—అది నా కిష్టములేక -

కొండా—ఎందుచేత ?

అన్న—సవతి వచ్చునను దుఃఖముచేత -

వీర—అన్నపూర్ణా ! అట్లుచీవాట్లుపెట్టి తగినట్లు బుద్ధిచెప్పుము -

కొండా—ఈ చీవాట్లకు నేను భయపడు వాఁడనుగాను.

వీర—సిగ్గును-లజ్జను-విడిచిపెట్టినచో మూఁడు లోకములు జయింప వచ్చును.

కొండా—మూఁడు లోకములు గాదు. ఒక్క నిన్ను జయించుటకే నేనా రెంటిని వదలి పెట్టితిని.

వీర—తలపాతుకొన్నను-నీ కీజన్మమున నిది-సాధ్యముకాదు,

కొండా—సరే! ఎవరు గెలిచెదరో నీవే చూచెదవు. తొందర యెందులకు.

అన్న—[నడుమకు వచ్చి] నేనే గెలిచెదను.

కొండా—నీమాట నెవ్వ రెత్తిరి ? ఛీ ! పో—

అన్న—(నవ్వును.)

కొండా—ఏమా పరిహాసము ?

అన్న—(మరల నవ్వును.)

కొండా—(చిరాకు పడుచు) ఇది నా కోపమునంతను తగ్గించివేయుచున్నది. ఇది సమయము కాదు. ఒంటిగ వీరభద్రతో మాటాడెదను. [పోఁబోవును.]

అన్న—బావా ! మాట—మాట—

కొండా—(ఆశతో వచ్చి) ఏమి రహస్యమా ?

అన—ఆ—రహస్యమే—

కొండా—ఏ మా రహస్యము ?

అన్న—చెప్పనా ?

కొండా—అబ్బ ! ఆలస్యమేల ?

అన్న—వడ్లగింజలో బియ్యపుగింజ.

కొండా—ఛీ! దుష్టురాలా నీవుండగా-నే నిక్కడికి రానేరాను.

అన్న—(నవ్వును.)

కొండా—[కోపముతో నిష్క్రమించును.]

4వ రంగము.

(పురవీధిలో-వెంకన్న ప్రవేశము.)

(32వ అనుబంధము.)

వెంక—అన్నపూర్ణ-విక్రమరాజును, తగులుకొని పోయింది ఆహాహా-విక్రమరాజాఁడపిల్లయితేనా! వెంకన్న అదృష్టమే అదృష్టము-కాని, అన్నపూర్ణని మఱిగిన విక్రమరాజు ఆఁడదెలాగవుతాఁడు? కాఁడు-కాలేఁడు-అన్నపూర్ణ నానోట్లో పెద్దకరక్కాయకొట్టి విక్రమరాజు వెంటఁబడి లేచిపోయింది. నావొళ్లుమండుకొని పోతూంది. అన్నపూర్ణను చంపేతునా? చంపేస్తే మాత్రం?- విక్రమరాజు ఆఁడదౌతాఁడా? కాఁడు - కాలేడు - నా నోట్లో వెలక్కాయ-నీలవచ్చింది బతికొస్తుందా—రాదు—రాలేదు— నా నోట్లో కొబ్బరికాయ—(అదటిపడి అటునిటుఁ జూచి) అడుగో! కొండారెడ్డి! సెబాస్! మంచి వుపాయం తోచింది. అన్నపూర్ణ—విక్రమరాజును మఱిగిందని—కొండారెడ్డి చెవులో వూదుతాను—చేయవలసిన పని అతఁడే చేస్తాఁడు.

(కొండారెడ్డి ప్రవేశము)

కొండా—[ఆలోచించుచు] ఈయన్నపూర్ణ యభిప్రాయము తెలియరాదయ్యెను. నాపై—మొదటి నుండియూ ననురాగము గలదియే; కాని—నాచిత్త మన్యథా ప్రవర్తిల్లు చున్నప్పుడు నేను దాని యనురాగము నేమిచేయఁగలను? దాని ప్రాప్తమంతే—నా ప్రాప్తమింతే—వీరభద్రాకరగ్రహణము చేసినప్పుడుగదా—నాజన్మము ధన్యమగుట! పానకములోని పుడకవలె నాకీ యన్నపూర్ణ యొకతె నడుమ దాపురించినది గదా! ఇది యెదుటనుండఁగా వీరభద్ర నేమనుటకును యేమి మాటాడుటకును నాకు ప్రాణసంకటముగా నున్నదే! నేనేమి చేయుదును? పోనిమ్ము—దీని మూలముననే వీరభద్రను చేఁజిక్కించుకొంద మనుకొన్న తనకు సవతివచ్చునని దుఃఖమఁట— అదియును వలనుగాని పనియే యయ్యె... నిన్ను చేపట్టుదునని దీని కాశఁజూపి తన్మూలమున వీరభద్రను వశపఱచుకొని పిదప నన్నపూర్ణను నిరాకరింతునా? కాదు కాదు—వినలేదా—అన్నపూర్ణ నిశ్చయమును? తనకు సవతి వచ్చుటయే సమ్మతము గాదఁట—నన్నెటో

మెప్పించి వివాహ మాడు ధైర్యము తనకున్నదఁట—ఇట్టి యన్నపూర్ణ నాలంచ గొండి మాటల నేల నమ్మను? కల్ల—నాకేమార్గమును తోఁచుట లేదు—
(పోవుచుండఁగా వెంకన్న యెదురుపడును.)

వెంక—(కొండారెడ్డి చుట్టును తిరిగి పాడును.)
("అన్నపూర్ణ విక్రముల అతుకే అతుకూ" అను వెనుకటి రీతిగా)

కొండా—వెంకన్నా! ఇదియేమి? ఆనందముతో నెగురుచున్నావు!

వెంక—(అన్నపూర్ణ విక్రముల అని పాడుచుండును.)

కొండా—(మెడపట్టుకొని) వెంకన్నా! నీకు మతిపోయినదా యేమి? అన్నపూర్ణ యనుచున్నావు—విక్రమరా జనుచున్నావు—అదియేమి?

వెంక—ఓహోహో! కొండారెడ్డిగారా! అహాహా! ఏమిచూపు చూచానయ్యా! చూపన్నచూపా! బలేచూపు.

కొండా—ఓరీ! ముసలి కోఁతి-అరవ నాటకములోని హాస్యగానివలె నూరక అభినయించెద వేమి? నీ యభినయము పాడుగాను ఏదో తేల్చు.

వెంక—కాశీ అన్నపూర్ణాదేవిగారి ప్రేమసంతర్పణ.

కొండా—కాశీఅన్నపూర్ణ యెవలు? మన అన్నపూర్ణయేనా!

వెంక—ఇంకెక్కడి మన అన్నపూర్ణ?

కొండా—ఏమీ?

వెంక—[మరల "అన్నపూర్ణవిక్రముల" అనుపాట పాడుచు ఎగురును.]

కొండా—[వెంకన్నగొంతు పట్టుకొని] తులువా నాతో పరిహాసమేమి? నిజము చెప్పెదవా లేదా?

వెంక—అయ్యయ్యో! చెప్పుచుండగా నన్ను చంపవచ్చెదవేమి?

కొండా—నీవు చెప్పినది నిజమేనా?

వెంక—అబద్ధము లాడుటకు నేనింకను బ్రతికి ప్రఖ్యాతి నందుదునా ముసలి ముండ వాఁడను.

కొండా—అట్లయిన అన్నపూర్ణా విక్రమరాజులకు సంబంధమనుమాట నిజమా!

వెంక—నాకన్నులతోఁ జూచిన విషయ మబద్ధ మెట్లగును?

కొండా—అదే చెప్పవలెను. నీ వేమి చూచితివి?

వెంక—నడువీధిలో - నాయెదుట - నిర్భయముగా - అన్నపూర్ణ విక్రమరాజును "ప్రాణేశ్వరా" యనిపిలచి కౌఁగిలించుకొన్నది. అడ్డముపోగా నన్నిద్దఱును కలసి, చిదుకఁగొట్టినారు.

కొండా—నేను నమ్మను. అన్నపూర్ణ యేమి? నాపై మోహమునఁ జచ్చిపోవు నన్నపూర్ణయేమి? అందుమొగపు విక్రమునేమి? వరించుట యేమి?

వెంక—నీవు నమ్మకున్న - నేను వారియింటికి తీసికొనిపోయి చూపుదును.

కొండా—ఏమి? అన్నపూర్ణ విక్రముని వలచినదా? ఔరా! నాపై నెంతప్రేమ యున్నట్లు నటింపుచు వచ్చె? నేను దీనిమాటలను పూర్ణముగా నమ్మితిని. పోనిమ్ము—దీనికి విక్రముఁడు ప్రియదర్శునుఁడయ్యె ననుకొందమన్న—వాని మొగమున నబలాత్వముదప్ప—పౌరుషమే కానరాదే.........ఔను. నాకీ విషయమున సందేహమేల? ప్రేమ గ్రుడ్డిదిగదా!

సీ. అమితమా ధనమున కాశించు నొక్కతె
మొగమునందముఁ గాంచి మురియు నొకతె
కేరడంబులు గాంచి కిచకిచ మనునొక్తె
సిగమల్లెపూలకై చెలఁగు నొకతె
ఆడంగితనమును హర్షించు నొక్కతె
సంగీత మాలించి పొంగునొకతె
చొల్లుడాబులు విని యుల్లసిల్లునొక్తె
నడకతీవినిఁ జూచి మిడుకు నొకతె

గీ. ముంగురులు గిరజాలకై మురియు నొకతె
నాటకపు వేషమునకుఁ గన్గిటు నొకతె
వెఱ్ఱివాని నవ్వులకును వెలఁది ప్రేమ
కెంత తలచింపుకొనినను హేతువున్నె!

(వెంకన్నతో నిష్క్రమించును)

---

5 రంగము.

అన్నపూర్ణ యిల్లు.

విక్రమరాజు—(తలుపు తట్టుచు) ప్రాణేశ్వరీ! ప్రాణేశ్వరీ!

అన్న—(తెరలో) ఆ! ఇదిగో—వచ్చె—వచ్చె.

(కొండారెడ్డి వెంకన్న ప్రవేశించి చాటున నిలతురు.)

కొండా—చూచితివా! వెంకన్నా! అదృష్టుఁ డిక్కడికే వచ్చినాఁడు.

వెంక—అదుష్టుఁడు వచ్చుటే కాదు. అదుష్టయు రానున్నది.
(తలుపు తెఱువఁబడును.)

కొండా—[కోపము నభినయించును.]

వెంక—(ఊరకుండు మని నివారించును.)

విక్ర—ఏ మడుగుచున్నావు? ఎప్పుడు వచ్చితిననియా? నేటి మధ్యాహ్నమున నే వచ్చితిని. రాజుగారిని సందర్శించి చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పి యాలస్యమైనచో నీ కేమి కోపమువచ్చునో యని వచ్చినాను.

అన్న—ఎంత భయము! పాపము! నాభయముచేతనే యిట్లు శుష్కించి పోవుచున్నావు కాఁబోలును—

విక్ర—ఔను—నిజముగా నట్లే—నీవు నన్నుఁ బెండ్లాడెదవో లేదో యను విచారము చేతనే నిరంతరము నిట్లు—శుష్కించి పోవుచున్నాను.

అన్న—అలాగుననా? అబ్బ! ఇంతలోనే యెంత గడుసుఁదనము నేర్చుకొంటివి. (ముద్దిడుకొనును.)

కొండా—(తలకొట్టుకొని) ఆహాహా! ఎంత దుర్భ్రమ! ఎంత దుర్భ్రమ!! ఆఁడు ముండలను నమ్మి చెడిన యధమాధములలో నే నొకండ నైతినా? నా తెలివి యిపుడేమి పనికివచ్చినది? ఎన్నెన్ని కొంపలనైన నొక్క కొఱవితోఁ గాల్చఁగల జగజ్జంతలు గదా వీరు!

గీ. ఒక్కనికిఁ గన్నులను సంజ్ఞ; ఒకని కతిర
హాస్యమగు వార్త; ఒకని కత్యంత ప్రీతి
యొక్కనికి బాసఁ జేసి వేఱొకనిఁ గూడి
కల్లలకు నిల్లగుదు రుర్వి కమలముఖులు.

వెంకన్నా! నే నీ దృశ్యమునుఁ జూడలేకున్నాను. ఈ విక్రమరాజును, జూచిన నా శరీరము తపించుకొని పోవుచున్నది. నాకు ప్రతిస్పర్థియై వీఁ డెక్కడ దాపురించెను. వీని నిప్పుడే చంపకున్న నాకు శాంతములేదు.

వెంక—అయ్యయ్యో! మీ రాలోచన లేక తొందఱ పడుచున్నారు. మీరు విక్రముని చంపినంతమాత్రమున నన్నపూర్ణ సమ్మతించునా? అంకుమగనిని మఱిగిన దానిని కుళ్ళిన శరీరభాగమునువలె—కోసి వేయు వలయును గాని........

కొండా—ఊండుండు—మఱల నేదో శృంగార ప్రబంధమును విప్పినారు.

అన్న—విక్రమా! నీవు మాధవపురమున కేగి వచ్చులోపల నిన్నుఁ జూచి యెందఱు కన్యలు మోహించిరో చెప్పు.

విక్ర—నేనుచెప్పను; నీవు నన్ను పెండ్లియాడెదవా లేదా? లేనియెడల నిదిగో కత్తి; చూడుము—

అన్న—(నవ్వుచు) ఓహో—నీ ధైర్యమునకు తోడుగా—నీవద్ద కత్తిగూడ నున్నదా? నీ కిది యెవ్వ రిచ్చినారు?

విక్ర—మహారాజగు ననపోతనాయఁడు.

అన్న—సరేకాని మన మిదివఱలో ననుకొన్న కార్యమును గూర్చి యెప్పుడు?

విక్ర—చెప్పెదను; భోజనములైన పిదప-మనమిరువుఱమును పండుకొని సావకాశముగ మాటలాడు కొనవచ్చును; లోపలకురమ్ము.

(ముందు తెరవ్రాలును)

కొండా—(విచారముతో కూర్చుండును)

వెంక—కొండారెడ్డిగారూ! ఇక్కడ వీథిలో కూలబడితిరేమి? ఇంటికిఁ బోవుదము రండు.

కొండా—నేనురాను; నీవు పో—

వెంక—మీ గౌరవమేమి? మీ యధికారమేమి? మీ రిట్లు నడువీథిలో కూర్చుండిన నవ్వులాటగా నుండదా!

కొండా—నన్నిప్పు డెక్కడికి రమ్మనెదవు?

వెంక—మీ యింటికి.

కొండా—నా కింట నేమున్నది?

వెంక—ఇక్కడమాత్ర మేమున్నది?

కొండా—ఇక్కడను లేదు—ఇంటనులేదు—ఎక్కడను లేదు నావ్యవహార మంతయు గంద్రగోళమునఁ బడిపోయినది. చల్లని గాలివచ్చు చోటికిఁబోయి యీరాత్రి గడిపి వచ్చెదను. నీవింటికిఁ బొమ్ము.

వెంక—ఒంటరిగఁ దిటిగెదరా—ఈరాత్రి—అయ్యయ్యో! అమావాస్య చీఁకటియే—పాములు—తేలు—

కొండా—నీవునన్ను మఱింత యల్లరిచేయుచున్నావు. వెళ్ళు. (లేచినడచును.)

వెంక—(పోవుచుఁదనలో) ఆది కాళ్లపైఁ బడినన్నాళ్ళు కాలఁదన్నినాఁడు—మించి పోయిన తరువాతి—మిడుకుచున్నాఁడు.

కొండా—వెంకన్నా! ఇటురా—ఈ పాదరక్షలు నాగమనము నాటంక పఱచు చున్నవి. నాకీ యుత్తరీయమువలన చెమ్మటపోయుచున్నది—దీనినిఁ గొని పోయి నా యింటనుంపుము—ఇంకొకమాట—ఈచీటినిఁ గొనిపోయి కారా గృహాధికారి కిచ్చి వీరభద్రను విడుదలచేయుమని చెప్పుము. (వ్రాసియిచ్చును.)

వెంక—అయ్యయ్యో! వీరభద్రనే! కొండారెడ్డిగారూ! మీకీనాడు వెఱ్ఱియెత్తినదా యేమి?

కొండా—దుర్మార్గుఁడా! నీకదియేల? వెళ్ళెదవా! లేదా?

వెంక—(భయముతో నిష్క్రమించును.)

కొండా——(తలపంకించుచు) ఛీ! ఛీ! ప్రపంచ మింత కపటభూయిష్టమని తె
గక మూఢుఁడనై చెడితిని. ఎన్ని యిచ్చకములు ఎన్ని నైచ్యాను స
ములు——ఎన్ని పరిహాసము లాడి తుదకెట్టి జారిణీకృత్యమునకుఁ బాలుప
పరమేశ్వరా! నన్నిట్టి భయంకర నారీపిశాచముల బారింబడకుండఁ
డుము. ఇట్టి ప్రేమయందే ఇట్టి భీకరమగు మోసము సంఛన్నమై యుం
డిఁక మిగత యాఁడువాండ్ర లెక్కయేమి? ప్రపంచమున సత్యప్రవ
గల యాఁడుది లేదు——లేదు——ఇది నిర్ధారణము——నిస్సంశయము——ప్రణ
నీకొకనమస్కారము——నేనీ జగమున మరణించు నందాక స్త్రీజాతిని వి
పను——విశ్వసింపను——వీరభద్రయు నన్నపూర్ణయు నేమైననగుదురు
వారి ప్రశంశ నాకు వలదు——వలదు. నేను వివాహమాడక బ్రహ్మచ
యుందును గాక! ఓ ప్రపంచ జనులారా! మీరందఱును నావలెనే——
జాతినినమ్మి మోసపోక మెలఁకువఁగల్గి ప్రవర్తింపుఁడు——ఈ పయో
విషకుంభములపాలికిఁ బోకుఁడు. ఈ తృణచ్ఛన్న మహాగర్తములలోఁ
కుఁడు. ఈ తేనెపూసిన కత్తులను తాకకుఁడు. ఈ కప్పకూత పాముల
బడకుఁడు. ఈ గోముఖవ్యాఘ్రముల దరియకుఁడు. జాగ్రత్త! జాగ్ర
జాగ్రత్త!!!

సీ. మగఁడు నిద్రింప మాఱ్మగనితో నేకశ
య్యనె మారవిక్రీడ లాడువారు
పరపూరుషులకయి ప్రాకులాడుచు విష
మిచ్చి భర్తల మడియించువారు
పతిని బొమ్మనుఁజేసి పరులతో నాతని
యెదుటనే బూతులు వదరువారు
వంటయింటికి భర్త నంటించి వాఁకిటఁ
జేరి కచేరీలు సేయువారు

గీ. సదయులౌ భర్తలనుఁ గొట్టి శత్రులట్టు
లిల్లు తలకెత్తుకొని బిగ్గ నేడ్చువారు
శంకినీజాతిముండల సరసఁబోక
మేలుకొనరయ్య! మనరయ్య! మిత్రులార!!

(నిష్క్రమించును.)

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

ధరణికోట

రెడ్డివీరుల సంగ్రామకథ.

పంచమాంకము

1వ రంగము.

[రాచకొండలో నొక గృహము.]

[పఠాను వేషములతో ఖడ్గనారాయణ, మల్లినాధ, కృష్ణరాజులు ప్ర॥

ఖడ్గ— మిత్రులారా! ఈపఠాణీ వేషములవలన మనము—మన నిజాకృతులు గుఱుతింపఁబడని చందమున ననపోతనాయని వంచించి యాతనివద్దనే—సేనాధిపతులమై మిగుల ప్రాపకము సంపాదించుకొని కృతార్థులమైతిమిగదా! ఇఁకమన చాతుర్యముచే కొండారెడ్డికిని అనపోతనాయనికిని విరోధముఁ గల్పింపఁ గల్గితిమా మనకోరిక పరిపూర్ణమందినటులే.

కృష్ణ—అందులకు వెంకన్నగాడి సహాయముం గొనుట శ్రేయము. మొన్న నొకనాడు నేను వానికి కొంచెము సురారసమునిచ్చి ప్రేలించితిని. సురగాని ధనముగాని, యొక పడుచుపిల్లగాని, వానికి దొఱికినచో నెంతపనియైనఁ జేయుటకు వెనుదీయఁడు.

ఖడ్గ—అట్లయిన నీ మూఁడింటిచేతను వానిని వశపఱచుకొందము.

మల్లి—ఆసంగతి గుఱించియే రెండు సారాయిబుడ్లను సిద్ధపఱచి యుంటిని.

ఖడ్గ—మల్లినాధా! నీవు బుద్ధిశాలి వగుదువు.

కృష్ణ—అడుగో—అనుకొన్నవేళకు వెంకన్నయు నిల్లే వచ్చుచున్నాఁడు. మనము కార్యారంభ మిప్పుడే చేయవచ్చును.

(పాదరక్షలును. ఉత్తరీయమును. చేతఁ బట్టుకొని వెంకన్న ప్రవేశము.)

వెంక—పఠాణీసాహెబులకు సలాములు—ఇక్కడ నేదో పనిమీద నున్నట్టున్నారు.

ఖడ్గ—ఏమున్నది! వెంకన్నా! కొంచెము హుషారికొఱకు మధురసము సేవించుచున్నాము

మల్లి—(బుడ్డిని బయటకుఁదీయును.)

వెంక—(గుటుకలు మ్రింగి) నిండుగానే వుందే!

కృష్ణ—ఇది రెండవది—ఒకటి యిదివఱ కూడివేసినాము.

మల్లి—వెంకన్న కలవాటు లేదుకాఁబోలును.

వెంక—ఆఁ—అలవాట్ల కెక్కడికి లెండి! మీవంటి గొప్పవా రనుగ్రహిస్తే అక్కడప్పుడు—ఎఱుఁగరూ?

ఖడ్గ—అట్లయిన మొగమాటము లెందులకూ? మఱి రాం.

వెంక—కానీయండి—కానీయండి—మీరంతా ఐనాక—అడుగున మిగిలితే—ఒక్క చుక్క—మీ దాసుఁడు గూడా గొంతుక జారుస్తాఁడు.

మల్లి—మాదంతా అయిపోయింది. ఇదంతా నీకోసమే! ఇంద రాం.

కృష్ణ—వెంకన్న కీ యొక్క బుడ్డి చాలదనుకుంటాను.

వెంక—ఏంజేస్తాము—ఏదో! అంతేచాలు లెండి.

ఖడ్గ—అంత చాలీచాలని వ్యవహార మెందుకు మేము పఠాణీలము—తెలిసినదా? ఇంటిలో నిట్టి వింకను పీపాలతో మూల్గుచున్నవి. నీయిష్టము వచ్చినంత త్రాగవోయ్.

వెంక—ఇవ్వాళ నే నేదో నక్కని త్రొక్కివచ్చుంటాను. [తీసికొని త్రాగుచు] వారెవా! ఎంతగాటు—ఎంత కమ్మదనం—మంచి యిప్పపువ్వు సారాలాగుండిరా బాబు..............ఎన్నాళ్ళనుంచో కొండారెడ్డిగారి దగ్గఱున్నాను. గాని నవాబుసాహెబులూ—నాకెప్పుడూ యింతమజా ఐన గొంతుతడి చేయించ లేదంటే నమ్మండి.

ఖడ్గ—కొండారెడ్డి యిప్పింపకున్న నేమి? మీ రాజుగారి కభ్యాసమే కదా!

వెంక—రాజుగారా? ఆఁ—ఏమితాగడం లెండి. బోలెడు డబ్బు తగలబెట్టి విదేశపు సారాయి కొంటాఁడు. అరబుడ్డితో హాతమైపోతాడు. (నిషాచేత తూలుచు చేతిలోని పాదరక్షలను ఉత్తరీయమును క్రిందబడవేసి మఱలతీసి చేతఁబట్టుకొని) కొండారెడ్డి చంపేస్తాఁడు బాబూ వెళ్ళాలి—ఇక సెలవు.

ఖడ్గ—వెంకన్నా ఏమంత తొందఱ? కొండారెడ్డి నిన్నేమి సేయఁగలఁడు?

మల్లి—(మఱియొక బుడ్డిని విప్పుచుండును.)

వెంక—(బుడ్డివంక చూచి గుటకలు మ్రింగుచు) ఏమనడానికి నేనాతని కేమిహాని చేశాను గాని..............బాబూ! అదిగూడా యిందాకటి రకమేనా క్రొత్తదా?

ఖడ్గ—రుచి చూడవోయ్ నీ కభ్యంతర మేమిటి?

మల్లి—(ఇచ్చును.)

వెంక—(త్రాగి హుషారిచే)

పాట

కల్లేతాగాలె వోరెల్లిగా ॥క॥
సారాయి మనకీ సరిపడదురా ॥క॥
కట్టకల్లు ఫస్టుకలాస్ పిట్టకల్లు నాన్‌సెన్స్ ।
బ్రాండి విస్కీ దీనికాడ బలాదూర్ మజాదార్ ॥క॥

ఖడ్గ—(అపవారించి) కృష్ణరాజా! వీనికి కైపు తలకెక్కినది. మిగత యోశలను రెంటిని తెలివి యుండఁగనే చూపినచో వీనిచే కైపుమోపున నెంతపని యైన చేయింప వచ్చును.

కృష్ణ—(అప॥) ఔను (ప్రకాశముగ) వెంకన్నా! ఈ రత్నహారమును చూడుఁడు. ఇది నీ ముసలి గడ్డమునకు క్రిందుగా మంచి యందమునిచ్చును సుమా!

వెంక—అబ్బో!—ఇది నాకెందుల కయ్యా! గొప్ప మహారాజులు వేసికోనేది!

మల్లి—కాదు; కాదు; వెంకన్నా! నీవు పెండ్లికొడుకవు కాబోవుచున్నావు; గనుక—నీకిది తగినదే.

వెంక—పెండ్లికొడుకా! అబ్బో—అబ్బో—పిల్లెక్కడిది?

మల్లి—ఒక్క పిల్ల మాత్రమే యనుకొన్నావా! రెండువేల రూపాయలతో ఒక పీపా సారాయితో నీకొక పిల్లను పెండ్లిచేయఁ దలఁచినాము.

వెంక—హత్తేరీ—అదృష్టమంటే విష్ణుచక్రంలాగ—అలా—గిఱ్ఱున తిరగాలె. పరాణీ బాబులూ—అయితే ఈ వుత్తరీయం—చెప్పులూ—కొండారెడ్డి కొంపలో పారేసి పెళ్ళికొడుకునై వస్తాను.

ఖడ్గ—వెంకన్నా! ఈ చెప్పు లెవ్వటివి? ఉత్తరీయ మెవ్వటిది?

వెంక—కొండారెడ్డివి.

ఖడ్గ—అతని యిల్లు దూరమా దగ్గఱా?

వెంక—కొంచెం దూరఁపుమాటే.—

ఖడ్గ—ఐతేవద్దు—పెళ్ళిముహూర్తమిఁక నెంతోసేపులేదు. ఈసమీపమం దెవ్వటి యిల్లున్నది?

వెంక—రాణిగారి అంతఃపుర మిక్కడికి దగ్గఱ.

ఖడ్గ—సరే! నీవు ప్రస్తుత మీ చెప్పులును ఉత్తరీయమును రాణి యంతఃపురమునం దుంచుము. కొండారెడ్డిదిగాని మఱియొకటిదిగాని మంచియంగరఖాయున్నదా?

వెంక—ఓ! కొండారెడ్డిదే యున్నది. ఐతే—కొంచెము మాసినది. చాఁకలికి వేయ మనఁగా—నావద్ద నుంచితిని.

ఖడ్గ—మాసిన నేమిలే! దానిని నీవు తొడుగుకొని పెండ్లికొడుకువై రాణిగారి యింట నుండుము. మేమచ్చటికి వచ్చి నీకు పెండ్లి చేయుదుము.

వెంక—రాణి కోపపడితే?

ఖడ్గ—వెఱ్ఱివాఁడా! రాణియే—తానొక పిల్లను పెంచి నీకిప్పుడు పెండ్లి చేయనున్నది.

వెంక—మీరక్కడికి కెలావస్తారు? రాణికి ఘోషాకదా!

ఖడ్గ—నీకెందుకు నీవు వెళ్లుమా!—మేము క్షణములో వచ్చెదము.

వెంక—ఓ! ఐఁతేక్షణం...(ఎగురుచు) పెళ్ళికొడుకనాతాన్—పెళ్ళిచేసుకుంటాన్—పిల్లల్ని జల్లల్ని—పోషించుకుంటాన్— (నిష్క్రమించును.)

ఖడ్గ—మిత్రులారా!

గీ. వంచనమున మనకు వశుఁడయ్యె వెంకన్న
తంత్రములనుఁ బన్ని ధరణినాధు
మనసువిఱచి రాణికిని కొండరెడ్డికి
అంకుఁ గూర్పవలయు; నింకమీఁద.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

2వ రంగము.

(అనపోతనాయఁడు విశ్రాంతిమందిరమున సారాయి ముందుంచుకొని ప్రవేశము!)

(33వ అనుబంధము.)

అన—(త్రాగఁబోవును.)

(పఠాణీలు ముగ్గురు ప్ర॥)

ముగ్గు—సలాము—రాజచంద్రమా!

అన—(సత్వరముగ బుడ్డినిదాఁచి) సలాం—పఠాణీలు రండు—కూర్చుండుడు—మీకు నేమమా!

ఖడ్గ—మా క్షేమము తమ క్షేమము తరువాతదిగదా!

అన—నా క్షేమమున కిప్పుడేమి కొఱఁత?

ముగ్గు—(మొగములు చూచుకొని నవ్వుకొందురు.)

అన—నన్నుఁ గాంచి మీ రిట్లేల నవ్వుకొందురు?

ఖడ్గ—మహాప్రభువు చిత్త మెట్టుమసలిన సేవకు లట్లు వర్తింపవలసిన వారేకదా!—మంచియైనను చెడ్డయైనను తమకు వచియించుటకు మేము శక్తుల మగుదుమా!

అన—మిత్రులారా! మీరు నావద్ద ప్రవేశించినప్పటినుండియు—నేను మిమ్ములను పరిజనులను వలె చూడక నా ప్రాణమిత్రులను వలెనే చూచుచుంటి నే—నా శ్రేయము నభిలషించి వచించుపట్ల—మీకు సందేహ మేల?

మల్లి—సందేహమన్న—అంతయు సందేహమే! ఏమందురా!

గీ. ప్రభుల చిత్తంబు లిచ్ఛాప్రవర్తకంబు
లగుట కనుగల్గి మెలగంగ నగును మాకు
సర్పములతోటి చెలిమిగా స్వామి చనువు
ప్రభువు చిత్తంబు నీరదవర్ణసమము.

అన—మీ మాటలనుఁ బట్టి చూడగా—నేను కన్నులు మూసికొని యంధుఁడనై—నాకు జఱుగుచున్న మహాద్రోహమును దేనినో—యెఱుంగక సంచరించుచున్నట్లును—దాని నెఱింగిన మీరు నా శ్రేయమునుఁ గోరి కొంతయు, నాకు భీతిల్లి కొంతయు, చెప్పుటకును, మానుటకునుఁ గూడ నోరాడక తల్లడిల్లుచున్నారనియు నాకుఁ దోఁచుచున్నది. విశ్వాస పాత్రులైన మీరే—నా యమానుషము నిట్లు—దాఁచినప్పుడు నా హితమును గోరువా రిఁక నెవ్వ ఱుందురు? కావున ఈ గర్భితమైన భయంకర రహస్యమును నాకు మీరు తెలుపకతప్పదు.

ఖడ్గ—రాజేంద్రా! అమానుష మేమో కల్గుచునేయున్నది. చెప్పక తప్పదని మేమెఱుఁగని విషయమును గాదు. ఐనను—మాకు తమరు ప్రభువులు గాక మిత్రులైనచో నీపాటికి చెప్పియే యుందుము. ఏమందురా—

గీ. సహజముగ ద్రోహి, యనృతవచసుఁ డగును;
తన, యకార్య మతఁడు క్రమ్ముకొనఁ దలంచి
కల్లలనుఁబల్కి మాపై నఘుంబు మోపఁ
జేయునది యేమి? మీ చేతి శిక్షతప్ప—

అన—పతాణులారా! తొలుత నుండియు, మీ సత్ప్రవర్తనమును, కన్నులారఁ గనుచున్న నే నెవ్వని మాటలనో నమ్మి—మీపై తప్పు దలంతునా? మీరు నాకు సప్రమాణముగ వాని యపరాధమును నిరూపింపుఁడు—వానిని బుజావు చేయుఁడు. అట్టి ద్రోహిని నిలువునఁ జీల్తునుగాని—

(34 వ అనుబంధము.)

మల్లి—మహారాజా! అతఁడు మా కన్న పూర్వమునుండియు తమ్ముఁ గొల్చుచున్న వాఁడు గదా! వాని మాటలయెదుట-మామాటలు పాటియగునా?

అన—అట్లయిన నావద్ద పూర్వమునుండి యున్నవాఁడే నాకు ద్రోహము దల పెట్టినాఁడా!

ఖడ్గ—మహారాజా! నూతనుల కంతటి సాహస ముండునా?

గీ. మృగయునకుఁ గాక మృగమర్మ మెఱుఁగ బడునె?
జాలరికిఁ గాని తెలియునే జలచరముల
యునికి? రాజాశ్రితుఁడు గాక యున్న రాజ్య
మర్మము లెఱుంగఁబోలునే మానవేంద్ర!

అన—నా యాశ్రితులలోననే, నాకు ద్రోహమును సంకల్పించు వారు గలరా! మిత్రులారా! నేనింతకాలమునుండియు, నొక ద్రోహిని, మహా విశ్వాసపాత్రుఁడని యెంచి మోసపోయితినా?

మల్లి—రాజేంద్రా! అది ప్రకృతి ధర్మమేకదా! ఆశ్చర్యమేమి?

గీ. వేశ్యనే నమ్ము; సతియని విటుఁడు సతము
అనిమిషము నమ్ము— గాలంపు టామిషమునె
జనకుఁ డని నమ్ము; గటికవానినె యజంబు
పృథ్వినాథుఁడు ద్రోహి నే విశ్వసించు.—

అన—మీ యుపన్యాసముల నింక చాలించి సత్వరము వాఁడెవ్వఁడో—చెప్పెదరా లేదా?

ఖడ్గ—మహాప్రభూ! మే మొక ప్రశ్న వేసెదము- మాసాహసమును మన్నించి యుత్తర మిచ్చెదరా!

అన—ఆఁ—అడుగ వచ్చును.

ఖడ్గ—కాకులకును గ్రుడ్లగూబలకును మైత్రియేనా?

అన—మైత్రియెక్కడిది! బద్ధ విరోధమే కాదా?

ఖడ్గ—అట్టి బద్ధవిరోధముకల గ్రుడ్లగూబను అర్ధరాత్రి తన వృక్షమున చోటొసంగిన కాకి నే మనవలెను!

అన—బుద్ధిలేని దనవలెను.

ఖడ్గ—క్షమింపుఁడు. మీమను రెడ్లమనో?

అన—నీ వెఱుంగవా? మాకును, రెడ్లకును, నడుమ పచ్చిగడ్డివేసిన భగ్గున మండి పోవును గాదా!

ఖడ్గ—అట్టి రెడ్లను విశ్వసించి తమరు చేరనీయ వచ్చునా ?

అన—అట్లు నావద్దచేరి నాకు ద్రోహము సల్పఁబూనిన వీరారెడ్డికి శిక్షయైనది గాదా ?

ఖడ్గ—ఇంకెవ్వఁడును లేరా ?

అన—కొండారెడ్డి యున్నాఁడు.

ఖడ్గ—రాజేంద్రా ! తెలియక యడుగుచున్నాను. మీ రాచవా రెవ్వరైన రెడ్లను గొలుచుచున్నారా ?

అన—లేదు.

ఖడ్గ—అట్లయిన నాతఁడు మీ పక్షమం దేల చేరెనో విచారింపక, మన్నించి యధికార మీయవచ్చునా ?

అన—ఐననేమి ? అతఁ డేమైన నా రాజ్యమునకును నాకును ద్రోహము చేయు చున్నాఁడా ?

ఖడ్గ—రాజ్యమునకే యననేల.............రాజేంద్రా ! అంతఃపుర రక్షణమునందలి భారము నెవ్వతిపై నుంచినారు ?

అన—కొండారెడ్డి పైననే.

ఖడ్గ—వెంకన్నకును, అతనికిని శత్రుత్వమా !

అన—కాదు. వాఁ డాతనికిని నాకునుఁ గూడ నమ్మిన బంటు.

ఖడ్గ—వాఁ డంతఃపురమున నిరాటంకముగఁ దిఱుగునా ?

అన—అఁ వృద్ధుఁడగుటచేత.

ఖడ్గ—కొండారెడ్డి కంతఃపుర సంరక్షణము నొసఁగి వదలించిన వచ్చు నపాయమేమి?

అన—ఉస్ ! హతోస్మి! ఏమి నీసంభాషణము? వాఁ డంతఃపురమున నేమి చేయుచుండెనో తెలుపుము. శిక్షింతును, వాఁడు దేనినైన నుంచుకొనెనా?

ఖడ్గ—మహాప్రభూ! ఎవ్వతినో యుంచుకొనిన మాకింత దుఃఖమేల?

అన—ఆఁ—ఆఁ—నాభార్యనే యుంచుకొనెనా ?

ఖడ్గ—ఆమాటను మేము చెప్పుటకు సాహసింపక దాఁచినంతమాత్రమున దొంగతనమును, అంకుతనమును, దాగునవియా రాజేంద్రా!

అన—(ఆలోచించి తలపంకించి) నే నిది నమ్మను. నే నిది నమ్మను—

గీ. ఎన్ని దినములనుండియో యితఁడు నాకు
నెఱపిన మహోపచారంబు మఱువఁ గలనె?
యిపుడు నాసతితోడ వాఁ డిట్లొనర్చె
ననిన, నమ్మకయుండె మదాత్మ, హితుఁడ!

ఖడ్గ—మహారాజా! "ద్రోహినే నమ్ము మనుజనాథుం" డని మే మన్నమాట కిప్పుడే

తోరాహ్ణము గంటిమి. మాకేల? మిత్రులారా! రండు పోవుదము— ఈ యమానుషము మా తురకలలో జరిగిన నుప్పుపాతర వేయింపమా?

(ముగ్గురు పోఁబోవుదురు.)

అన—నిలుఁడు. మీ రెక్కడికి బోయెదరు? వాఁడు ద్రోహియగునో కాదో— నా కెఱిఁగింపుఁడు.

ముగ్గురు—(**35**వ అనుబంధము.)

ఖడ్గ—అగునని కాదని, యిప్పు డీ వితర్కమేల?

అన—అట్లయిన, మాకు నిదర్శనముఁ జూపఁ గలరా?

ఖడ్గ—దేవిగారి యంతఃపురమున కిప్పుడే రావచ్చును.

అన—అట్లయిన రెండు. (అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

—:o:—

౩వ రంగము.

(రాణి యంతఃపురము.)

(రాణి నిద్రించుచుండును; పెండ్లికొడుకు వేషముతో కొండారెడ్డి యంగరఖా తొడుగుకొని వెంకన్న ప్రవేశము.)

వెంక—రాణిగారు నిద్రపోవుచున్నారు. కొండారెడ్డి యుత్తరీయమును పాదరక్షలు నిందుంచెదను. కొండారెడ్డి యంగరఖా తొడుగుకొని నే నిప్పుడు పడుచు పెండ్లికొడుక నైతిని. పఠాణీలు వచ్చినవెనుక రాణిగారిని లేపవచ్చును. నేనును కొంచె మిచ్చట నడుము వాల్చెదను. (పరుండును.)

(మల్లినాధుఁడు శీఘ్రముగ ప్రవేశము.)

మల్లి—(వెంకన్నను లేపి) వెంకన్నా! రాజుగారు వచ్చుచున్నారు. నీ యంగరఖాను— పెండ్లికొడుకు వేషమునుఁ జూచి యాగ్రహింతురు. పారిపొమ్ము.

వెంక—(తత్తరపడుచున్నాఁడు)

మల్లి—ఈ గవాక్షమునుండి పారిపొమ్ము.

వెంక—(పారిపోవుచుండును.)

(అన-పోత, ఖడ్గనారాయణ కృష్ణరాజులు ప్రవేశము.)

ఖడ్గ—(రాజునకు వెంకన్న పారిపోవుచుండగా కాన్పించు వెనుకభాగమును పాదరక్షలును—ఉత్తరీయమును చూపును)

పఠాణీలు ముగ్గురు—(నిష్క్రమించును.)

అన—(రాణిని నిద్ర లేపి) ఓసీ! కులటా! 'ఏటికి దొంగనిద్ర పోయెదవు' లెమ్ము.

రాణి—ఏమిది? అర్ధరాత్రమున నాగ్రహముతో వచ్చినారు?

అన—ఆగ్రహామా?—ఆగ్రహము నీకు పట్టుటచేత వచ్చిన దాగ్రహము.

రాణి—గ్రహమేమి ? ఈ క్రోధమేమి ;

అన—ఛీ ! కులటా ! ఎఱుఁగనట్లు నటింపనేల ?

గీ. కులట ! నేఁ జచ్చితినటంచుఁ దలఁచినావొ
కొండరెడ్డి నీ ప్రక్కలోఁ బండియుండఁ
గులుకుచుఁ బతివ్రతవిధానఁ బలికెదొం !
నిలువు మిఁకనిన్నుఁ గోసి కండలుగఁ జేతు.

రాణి—హరిహరీ ! ఎంత పాపపు దినము !

అన—నీ పాపపునోట హరినామ స్మరణముకూడనా ? పాంసులా ! కొండారెడ్డి యుత్తరీయమును పాదరక్షలు నింకేల యున్నవి ?

రాణి—నేనేమి యెఱుఁగుదును ?

అన—కొండారెడ్డి యిప్పుడీ గవాక్షద్వారంబునఁ బారిపోవుచుండఁగా నేను చూడలేదనుకొంటివా ?

రాణి—ఛీ ! ఛీ ! ఎంత యనృతాలాపములు ! మధురసంబేమైన సేవించితిరా యేమి ?

అన—ఏమంటివే ! దుష్టురాలా ! నేనుత్రాగివచ్చి నిన్ను తిట్టుచుంటి ననుచుంటివా ! నీ జారిణీత్వము నేల క్రమ్ముకొనెదవు ? నీకు వానితో నేటి సంబంధము ?

(36వ అనుబంధము.)

రాణి—నాకేమి సంబంధ మాతనితో?—నా కీ తర్జనభర్జనము లేమితెలియును ?

అన—తెలియదా ! తెలియదా ! నిన్ను ఖండించినఁదెలియును ఇటు రమ్ము. నిన్ను వదలను (జుట్టుపట్టుకొని)

గీ. ఇంత దుష్కార్య మెంతటి హీనజాతి
యందయినఁ గల్గఁబోవదో యధమురాల !
రాచకొలమునఁ బుట్టి దుర్గతిని నాదు
గౌరవము గంగఁగల్పితే ! కామబుద్ధి ! !

రాణి—(వదలించుకొని) ఓ బుద్ధిహీన నరపాలాధమా ! ఏమి నీ యున్మత్తత ! ఎవఁడో చేసిన మోసమునఁబడి నన్నేల వృథానిందఁ గావింతువు ? ఛీ ! ఇట్టి నీకా—రాజ్యపాలనము ! నీవంటి యధమాధమునకా నేను సతిని ! పొమ్ము—నీకు జ్ఞానమెక్కడిది ? నీకు రాజ్యమేలు శక్తిలేకున్న నేను సర్వకార్యములను సమర్థించుకొందునులే ! త్రాగి పరుండుము. నీ మొగము చూడరాదు. నీతో నేమి ?

[నిష్క్రమించును.]

అన — (శోక విషాదములతో కూర్చుండి) నా మతి జెడిపోయినది ! నాకు
నది. ఏమి యీ కల్లోలము ? ఏది సూనృతము ఏది యనృతము— ప
ద్రోహులా ? కొండారెడ్డియు, రాణియు, ద్రోహులా ! పరాణీలు
అయిన నీ పాదరక్షలను ఉత్తరీయమును నేమనవలయును ? కాదు—
ఈకులటయే యనృతాలాపిని జగజంత— శంకిని— అదుష్టుడే రాజ
యంతఃపుర ద్రోహి— నామతి చెడినది నాకేమియుఁ దోఁచుటలేదు.
నంధకారమై పోయినది ! ఇప్పు డేది కర్తవ్యము ?— ఓరీ ! వెంకన్నా ! వె

వెంక — (భయముతో ప్ర॥)

అన — ఆ దొంగనడక లేమి ! ఇటురమ్ము.

వెంక — చిత్తము.

అన — సారాయము నందిమ్ము.

వెంక — (అందించును.)

అన — (త్రాగి) నీవు రాణికిని, కొండారెడ్డికిని రాయబారములు నడుపుచుంటి

వెంక — నాకేం దెలుసును స్వామీ!

అన — కొండారెడ్డిని నేనింతాక నీ గవాక్షద్వారమున పారిపోవుచుండఁగా చూ
నీ వెన్నడైన వానికి రాణితో సంబంధముండుట నెఱుఁగుదువా?

వెంక — (వెలవెలబోయి ధైర్యముతో) కొండారెడ్డిగా రొంటరిగా రావడ
గుదును.

అన — నాతో నేల చెప్పలేదు?

వెంక — రాణిగారి కోస మొస్తున్నాఁడని నాకేమి తెలుసును స్వామీ.

అన — సరే! వానిని పిలుచుకొని రమ్ము.

వెంక — (ధైర్యము కొఱకు కొంచెము త్రాగి నిష్క్ర॥)

అన — (కోపముతో) ఇఁక నేమి? వెంకన్నయు ననేకసారులు వాని నీయంతః
చూచెనఁట ఈ సంబంధ మనృత మెట్లగును (మఱల త్రాగి) రానిమ్ము—
నేమిచేసెదనో!— ఫిరంగితో నతికెదను భీముఁడు హిరణ్యకశ్యపుని చ
చంపెదను— నాతో పరిహాసములా — రాణితో సరసములా?— ఏమను
రానిమ్ము — రానిమ్ము

(కొండారెడ్డిని గొనివచ్చి వెంకన్న నిష్క్ర॥)

కొండా — మహాప్రభూ! వందనము.

అన — ఎవఁడురా మహాప్రభువు?

కొండా — (తనలో) ఓహో! త్రాగియున్నట్లున్నాఁడు (ప్రకా) ఏమరే స్వామి

అన — నాభార్య ప్రక్కను బరుండి — నీవు మహారాజ వైతివిగాదా! — నేనే
నీ సేవకుఁడను — నాకేల వందనము లర్పించెదవు కొండారెడ్డి మహారాజు

ఈ హీనుఁడు అధమాధముఁడు మీభృత్యుఁడు అనపోతఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

కొండా—(తనలో) ఎంతత్రాగినను నన్నెన్నఁ డిట్లనియుండఁడే ఏమిచిత్రము!

గీ. కుమతు లెవరైన నాపైనఁ గొండెములను
బలికియుందురో! కాక యీ పుడమిపతికి
హృదయ మేమైన చలియించెనేమొ కాని
కాంచ నెన్నఁడు నిట్టి యకాలబుద్ధి.

అన—ఓరీ! ద్రోహీ!—నాకు మహోపకారము గావించి యేమియు నెఱుఁగనట్లు చింతించుచు, నిలువఁబడియెద వటరా పాపీ ఇటురమ్ము—ఎన్నిదినముల నుండియు నిరంకుశముగ—నిరభ్యంతరముగ—నిరాక్షేపణముగ—దానితోఁగులుకుచుంటివో చెప్పుము—అనపోతనాయని గ్రుడ్డివానినిఁ జేసి యెన్నినాళ్ళు నీ అంకుతనము సాగింపవలె ననుకొంటివి—రాజద్రోహీ!—మోహచిత్తా?—పాపపంకిలా!—ఇదిగో కరవాలము.

కొండా—(తనలో) కార్యము మించియే వచ్చినది!

అన—(కత్తిలాగి) మాటాడవేమి పశువా?

కొండా—రాజేంద్రా కత్తిఝుళిపించుటకేమి? నావద్దను కరవాలముగలదు—(కత్తిలాగి) న్యాయాన్యాయము లారయక—అకారణముగ దూషింపకుము.

అన—ఓరీ? నాపై కరవాలము లాగెదవా? నాభార్యతో చేయు అంకుతనము చాలక నన్ను చంపుటకు పయిత మాయత్త పడెదవా? ఏమనుకొంటివి? యనపోతఁడు ప్రళయకాలరుద్రుఁడని తెలియవుగా? బ్రహ్మాండము లన్నియు వెదకినను నా కరవాలము నెదిరించు నాయుధము లేదు. నన్నుజయించువాడు లేడు. ఈలోకము నాది, లోకములను నేను జయించితిని. అందులోని పందవు నీవు.

కొండా—ఏమి! యీ యవ్యక్తాలాపములు! ఓరాజా! నీభార్యకును నాకును సంబంధమని చెప్పుచుంటివి. ఈ పాపవాక్యములను నేను విన లేకున్నాఁడను. నాకీ కట్టుకథ యర్థమగుట లేదు. కాని యిది వినుము.

గీ. రాజవిద్రోహ రాజదారా రతంబు
లరయ మాయింటి కుక్కలకైన లేవు
సదమలంబైన రెడ్డివంశమునఁ బుట్టి
నట్టి నేనిట్టి పనికేల ననుమతింతు!

అన—అటులనా? అటులనా? తులువా! నీవు కుక్కకన్న నధముఁడవురా! అందులకే ఇట్లు చేసితివి.

కొండా—అనపోతా! నిజమే—కుక్కకన్న నధముఁడనేయగుదును—ఏలనన—

గీ. రెడ్డికులమునఁ బుట్టి యీరీతి నిన్నుఁ
బోలు తులువను గొలిచిన బుద్ధిహీన
గుణముగల నేను నిజముగ కుక్కకన్న
నధముఁడ నటంచు నిజ మిప్పు డరసినాఁడ.

అన— ఈ శ్రీరంగనీతుల కేమిలే! ఈపాదరక్షలు, నుత్తరీయము నెవ్వరివి?

కొండా— నావే.

అన— నా యంతఃపురమున కెట్లు వచ్చెను?

కొండా— ఆహా! తెలిసె! ఇది తుచ్ఛుఁడగు వెంకన్న మోసమా.

అన— వెంకన్న మోసమని పలికి— యేల క్రమ్ముకొనఁ జూచెదవు? నేను స్వయముగ నిన్ను గవాక్షమునుండి పారిపోవుచుండఁగా చూడలేదా?

కొండా— రాజా! తొందరపడితివి! ద్రోహుల మోసమునఁ గూలితివి! ఆలోచించుకొమ్ము. అన్యాయములాడి నన్ను— ద్రోహమునకుఁ బ్రేరేపకుము.

అన— ఏమిరా ప్రేలెదవు? దుష్టుఁడా! రెడ్డిభూతమా! ద్రోహివై— నాకొంపను దూరి నాభార్యతో వ్యభిచరించుచుంటివా! నిన్ను చంపెదను.

కొండా— నీవిట్లధర్మమున కుద్యమింపఁగా— నేనేవ్యర్థుఁడ ననుకొంటివా? రమ్ము.

(37వ అనుబంధము.)

(కొండారెడ్డి అనపోతనాయని చంపఁబోవును. ముగ్గురు పఠాణీలు వచ్చి కొండారెడ్డి నణఁచి పట్టుదురు— వీరభద్ర కళాపూర్ణ విక్రమరాజులు వచ్చి ముగ్గురు పఠాణీలను ఎదుర్కొందురు. అనపోతనాయఁడు భీతిల్లును— కొండారెడ్డి విముక్తుఁడగును.) (తెరవ్రాలును.)

పంచమాంకము సంపూర్ణము.

ధరణికోట

రెడ్డివీరుల సంగ్రామకథ.

షష్ఠాంకము

1వ రంగము.

(అడవిదారి- వీరభద్ర, కళాపూర్ణ, విక్రమరాజులును, కొండారెడ్డి ప్రవేశము)

కొం—ఓ దయామయులారా ; మీ దయచేతనే రక్షింపఁబడితిని. ఇట్టి మీ కెవ్వరో నేను వినఁగోరుచున్నాను.

గీ. అనుపమదయాంతరంగుల రగుచు నన్ను
గావ వచ్చిన సత్కృపాకలితులార !
రమ్యతావకనామాక్షరములు దెల్పి
చిరము నను ధన్యచరితునిఁ జేయుఁడయ్య !

కళా—ఆర్యా ! ప్రతిఫలాపేక్ష లేక రక్షించితిమి. కావున మా నామములతోఁగాని మా చరిత్రలతోఁగాని ప్రమేయము మీ కేమియును వలదు. మాకు సెలవిచ్చెదరేని మా దారిని మే మరుగువారము.

కొండా—అయ్యా ! ఇది తగునా ?

కం. ప్రాణము లొసఁగినవారికి
బ్రాణము లొసఁగంగఁ దగు; కృపాపరులారా !
మీ నామములను బాంధవు
లైన మిముం గోరఁ దగదె ? హానియుఁ గలదే !

విక్ర—అట్లయిన వినుము. ఇతఁడు కళాపూర్ణుఁడు - ఇతఁడు వీరభద్రుఁడు - నన్ను విక్రమరా జందురు.

కొండా—(సంశయముతో) విక్రమరాజా ! ఏ విక్రమరాజా ?

విక్ర—ఆ మాట కర్థము లేదు. ప్రత్యుత్తర మంతకుముందే లేదు.

కొండా—నీవు రాచకొండలో పూర్వము కొంతకాల ముంటివిగాదా ?

విక్ర—ఔను-ఉంటిని.

కొండా—నీ కొక భార్య యుండవలెనుగాదా ?

విక్ర—భార్య కాదు ....కాని.........

కొండా—దానిని నీ వుంచుకొంటివా ?

విక్ర—ఔను. అన్నపూర్ణ యను నొక యువతిని నే నుంచుకొంటిని.

కొండా—మిత్రులారా! కళాపూర్ణ వీరభద్రులారా! ఈ విక్రమరాజుతో మీ కెట్లు స్నేహము గల్గినది ? పాపము మీరు మంచివారుగ నున్నారే !

విక్ర—వారు మంచివా రనఁగా! నేను ద్రోహినా ?

కొండా—కాకేమి ? అన్నపూర్ణ నన్ను వలచిన దనుమాట లోకమంతయుఁ జెప్పుకొను చుండిరే! అట్టిదానిని నా కెఱుకలేకుండ నీ వుంచుకొంటి ననుచుంటివే! నీవు సజ్జనుఁడవా ?

గీ. దుర్జనుండవు; మిత్రవిద్రోహి వీవు;
కాముకుండవు-వర్ణసంకరుఁడ వీవు;
ధర్మవిచ్యుత కుటిలవర్తనుఁడ వీవు;
పాత్రుఁడవు గావు మైత్రి కపాత్ర! నీవు,

కళా—చాలు చాలు కొండారెడ్డీ! నీ ప్రాణములు రక్షించినందులకు మాకు మంచి గౌరవబిరుదము నిచ్చుచుంటివి తే!

కొండా—మిత్రమా! మీ రాగ్రహింపవలదు; మి మ్మేమియు ననుచుండుటలేదు.

కళా—మిత్రుల మగు మా మువ్వురిలో నొకరి ననుట నొకటియు-నింకొకటి ననుట యొకటియునా !

కొండా—ఐన-మీ రీతని మైత్రి నేల మానఁగూడదు ?

కళా—ఆ మాట చెప్పుటకు నీ వెవ్వఁడవు ? అతఁడు మా మిత్రుఁడు. అన్నపూర్ణ యువతియో-నీ వెవ్వఁడవో మా కేల? కారణము లేని కలహమున కేల కాలు దువ్వెదవు ? వీరభద్రా! విక్రమరాజా! ఇతనితో మన కేటి వాదము! రండు. పోవుదము.

(మువ్వురు నిష్క్రమింతురు.)

కొం—(సొల్క కఱచుకొని) అయ్యయ్యో! అకారణముగ వీరి మనస్సులను బాధించి తినే! నా దెంత పొరపాటు—అన్నపూర్ణ చావనీ బ్రదుకనీ అది నా కేల? అంతగా వలచిన యన్నపూర్ణ మఱియొక మగవానిని మఱిగిననాఁడే యీ ప్రపంచమున స్త్రీజాతిని నమ్మరా దనియు, నీ జన్మమున నిఁక పెండ్లియే వలదనియు, దృఢసంకల్పుఁడ నైతినే! ఇంకేల నా కీ పామరము. కాంతావిషయచింతా లేశమును, దూరీకృతము గావించి కార్యాంతరము నన్వేషింపవలయు. ఔరా! ఎంత పాతర మా యనపోతునకు? ఎంత నిరాకరణము! ఎంత విద్రోహము!

పరజాతివాఁడైనది యైన గణింపక తన యడుగులకు మడుగు లొత్తుచు తన యభ్యున్నతికై - పాటుపడు నన్నా యీనీచాతినీచవర్తనుఁడు - ప్రగాఢముగ నవమానించుట! రాణిని నా కన్నతల్లివలె భావించితినే! అట్టి యామె తోడనా నాకీ పంద - సంబంధముఁ గల్పించెను! ఈకొండారెడ్డి గర్భమున నీశాత్రవానల ముడికి యుడికి బడబాగ్నియై వీనిని నశింపఁ జేయునే కాని, మానునా? ఐనను - వాని ననవలసిన పని యేమున్నది? కులద్రోహ మహాపాతకము నన్నింతవఱకుఁ దెచ్చినది! పూజ్యమై ఆంధ్రరాజ్యాలంకారమై - వెలయు - రెడ్డివంశమునఁ బుట్టుట యేమి? ఒకని పాదములను - బానిసతనముచేయుచు నావంశమువారిపైఁ గత్తిగట్టుటేమి? ఇట్టి యఘాత్ముని సేవాఫలమిట్లు విపరీతముగాక యనుకూల మెట్లగును? - ఓ నావంశీయులారా! రెడ్డివీరశిఖామణులారా! నాతప్పు క్షమింపుఁడు - ఇంక-నేనుమీవాఁడనే! వంశద్రోహిని కాను.

సీ. సదమల రెడ్డివంశమునకు దుష్కీర్తి
నలుప - శాత్రవులనుఁ గొలిచినాను
చిననాటనుండి, పెంచిన మేనమామను,
భీకరాటవుల కంపించినాను
ఘనబాహుశాలియౌ ఖడ్గనారాయణు
వంచించి చెఱను బెట్టించినాను
విముఖుడై యున్నట్టి వీరభద్రనుఁ గోరి
చిరకష్టములకు పాల్జేసినాను

గీ. ఎన్ని జన్మంబు లెత్తి - నే నీయఘంబుఁ
దీర్చుకోఁ గల్గువాఁడనో తెలియరాదు;
దాసు తప్పొక దండంబుతో సరిగద!
నన్ను క్షమింపరె! రెడ్డి బృందంబులార!!

ఓ జగదీశ్వరా! నీ విశ్వనిర్మాణమున నే నొక పరమాణుమాత్ర జీవమను - నీవు పశ్చాత్తప్త హృదయులఁ బాలింతువను బిరుదము నిప్పుడు సార్థకము చేసికొమ్ము. మామను అత్తను రాజ్యచ్యుతులఁ గావించి మహాదరిద్రముల ననుభవింపఁ జేసిన పాపము—రెడ్డికులమునఁ బుట్టి శత్రులతో నేకీభవించి—రెడ్లకుఁ జేసిన పాపము—పుణ్యాత్ముఁ డయిన ఖడ్గనారాయణుని బాధించిన పాపము—వీరభద్ర హృదయమును—వ్రణము చేసిన పాపము—నన్నిప్పు డుభయభ్రష్టునిఁ జేసినవి. నన్ను క్షమింపుడు - నా రెడ్లు నా యపరాధములను క్షమింపరా? వారు అనపోతనాయనివలె—నన్నెన్నడైనఁ బరాభవింపఁ గోరుదురా! నేనిఁక శత్రులపొత్తు నంగీకరింపను. అనవేమారెడ్డి పాదములంబడి నన్ను

మన్నింప వేడెదను. రెడ్డివిజయమున కాధారభూతుండను నేనేయగుదును గాక! కొండారెడ్డి యిఁక నెన్నఁడును కులద్రోహి కానేరఁడు. అనపోతనాయని మరణ మిఁక—కొండారెడ్డి చేతి నున్నది.—ఔరా! ప్రజ్వలితమగు నామనస్సున కిప్పు డింకొక విషయము స్మృతికి వచ్చుచున్నది. నాయధఃపతనమున కా పాపాత్ముఁడగు వెంకన్నగదా కారణము! నా తిండి తిని—నా బట్టకట్టి—పిల్లివలె నాదగ్గరనుండి యాఘ్షనుల తంత్రమునకై—వారిచ్చు డబ్బున కాశించి - వారు త్రాగించిన సారాయినీళ్లు తల కెక్కి నా యింట దాచుమని తనచేతి కిచ్చిన యుత్తరీయమును—పాదరక్షలను— రాణి యంతఃపురమున నుంచి - నాపై - రాజున కలుకఁ గల్పించి - యింతపరాభవము చేసిన వాఁడా ముసలిపీన్గయే - వానిని చంపినఁ గాని నాక్రోధము సగమారదు. ఓరీ! వెంకన్నా! ఇంక నీ ముసలిరక్తమును నా కరవాలము రుచి చూడనున్నదిరా! - నిలునిలు—

(38వ అనుబంధము)

(వేగముగ - నిష్క్రా॥)

2వ రంగము. భిల్లాశ్రమము.

(ఖడ్గనారాయణుని ప్రతిమను, పూజించుచు వీరభద్ర)

(కళాపూర్ణుఁడు ప్ర॥)

కళా—సఖీ! వీరభద్రా! ఎంతయదృష్టశాలి వమ్మా!

వీర—అన్నపూర్ణా! అదృష్ట మనుమాట నా కెక్కడిదే!

కళా—అట్లయిన నేను నీతో పరియాచకము లాడు దాన ననుకొంటివా?

వీర—ఐన - నా మహాత్ముని జాడ యేమైనఁ దెలిసినదా యేమి?

కళా—తెలిసికొనకుండ - నీకు నా మొగము చూపనని గదా చెప్పిపోయితిని.

వీర—ఆఁ - ఆఁ - నిజముగావా? ఎక్కడ నున్నారు? ఏమి విశేషము?

కళా—భిల్లుల యాశ్రమమునకు కృష్ణరాజను, నాతఁ డధికారిగా నున్నమాట నీవెఱుఁగుదువా?

వీర—ఎఱుఁగుదును.

కళా—ఆ యాశ్రమముననే - ఖడ్గనారాయణుఁడు కేదారనాథుఁ డనుపేర సన్యాసియై యున్నాఁడు.

వీర—అయ్యో! అట్లయిన, సన్యాసాశ్రమ స్వీకారముచేసిన యా పుణ్యాత్ముఁడుఁ నన్ను దయఁదలంచునా!

కళా—అతఁడు నీకొఱకే సన్యాసి యయ్యెను. నీకొఱకే జపము చేయుచుండెను. నిన్నేల దయఁదలంపఁడు?

వీర—నా శరీర మేమో - స్వేదాంచిత మగుచున్నదే! అన్నపూర్ణా! నా కిపు డేది కర్తవ్యమో యుపదేశింపుము.

కళా—కృష్ణరా జాశ్రమమునకు నీవుకూడ నొక బాలసన్యాసివై పోయి - యాతనికి శుశ్రూష చేయుటకన్న కర్తవ్య మేమున్నది? పతితోడిదే సతికి జీవనముగదా!

వీర—అట్లయిన - కొంచెము తాళుము. ఈ ప్రతిమా ఖడ్గనారాయణుని బూజించి...

కళా—నిజమైన ఖడ్గనారాయణుఁడే యింక—నీ కౌఁగిటఁ జిక్కనుండ నీ కిప్పుడీ ప్రతిమ యేల?

వీర—అట్లయిన కొంచెముసేపు.........

కళా—(నవ్వి) నీకు సంభ్రమమున కాళ్లాడకున్నవి. అమ్మకచెల్లా - ఇప్పుడే యింత సంభ్రమించుదానవు, రేపు ఖడ్గనారాయణునితో కాపురము చేయునాడు మే మాజ్ఞప్తికైనా వత్తుమా? కదలి రమ్మ - నీకు బాలయతివేషమును సిద్ధము చేసెదను. (బుగ్గలు నులుముచు లాగుకొనిపోవును.)

[భయముతో వెంకన్న ప్ర॥]

వెంక—ఇంక నాకు బ్రదుకుదెరు వేమిట్రా దేవుఁడా! తనమీఁద నేర మొప్పానని కొండారెడ్డి కత్తి దీసికొని నా వెంట బడ్డాఁడు. ఇం దెక్కడనైన దాగుదునా? ఎక్కడ దాగినా - బ్రతుకనిస్తాఁడని తోచదు. ఈ ముసలిముండాకొడుక్కు-దుర్మరణమే-కలుగనుంది కాబోలును. (ప్రతిమనుచూచి) నా కిప్పుడొక మంచి యుపాయం తోస్తూంది. ఇక్కడ నెవఁడో నిద్రబోతున్నాఁడు. (పరికించి) భళీ! ఎవడో అనుకున్నాను. ఖడ్గనారాయణే పండుకున్నాఁడు. నామీది పచ్చడ మీయనకు కప్పివెళతాను- కొండారెడ్డి వచ్చి- నేనే అనుకొని యితణ్ణి చంపెనా- యిక ముందరికిరాక, వెళ్ళిపోతాఁడు ఖడ్గనారాయణే యితణ్ణి చంపా అని వస్తే యిద్దఱు పోట్లాడుకొని చస్తారు.

(పచ్చడముకప్పి దాగియుండును.)

(కొండారెడ్డి ఖడ్గపాణియై ప్ర॥)

(39 వ అనుబంధము.)

కొండా— ఓరీ! దురాత్మా! నా బారినుండియా పారిపోఁబోవుచుంటివి? నీవు పాతాళంబున దూరినను నేడీ కొండారెడ్డి నిన్ను విడుచువాఁడు కాఁడు. (పచ్చడము కప్పఁబడిన ప్రతిమనుఁజూచి) ఓరీ! నీచుడా! వెంకన్నా! చెడత్రాగి యొడలెఱుంగక యిందు నిద్రించుచుంటివటరా!- ఇదె- నీ శిరస్సు తఱిగి- మత్క్రోధానలము నాఱ్చుకొందును. (ఖండించి తెచ్చి శిరస్సును పరికించి భయాశ్చర్యముతో) ఎవ్వరిదీశిరస్సు? పుణ్యాత్ముఁడగు ఖడ్గనారాయణునిదా? హా! పరమేశ్వరా! [మూర్ఛిల్లును.]

వెంక— (ప్ర॥) ఖడ్గనారాయణనే కొండారెడ్డి చంపినాఁడు. ఇంక నావంకకురాఁడు. రెడ్డి మాటవిని కొండారెడ్డిని పట్టు బెట్టెదరు మహారాజుతో యీమాట చెప్పుతాను. (నిష్క్ర—)

కొండా— (మూర్ఛఁదేరి)

(40 వ అనుబంధము.)

అకటకటా! ఏమి యీ దారుణము! పుణ్యమూర్తియగు ఖడ్గనారాయణా! మహాఘోరకలుష స్వరూపుఁడనగు నాచేతనే వధింపఁబడితివా! నీతండ్రి పాదములం బడి ప్రార్థించి నా పాపంబు వాపుకొని నీతోడ సఖ్యమునం గూడి యనపోతనాయని వధింప- నిన్నగదా సంకల్పించుకొంటిని. పరమేశ్వరుఁ డింతలో నాకీకట్టడి దుష్ప్రాప్తిఁ గలిగించెనే? ఇంక నీ తండ్రి మొగము నెట్లు చూతును? నా జీవితమున కీఁక పరిణామదశ యేది? ఈ సంగతి వెల్లడియైనచో రెడ్లు నన్ను కాకులు పొడిచిన చందమునఁ బొడిచివేయుదురుగదా! అట్టి హీన మృత్యుదశ నందనేల? ఈ ఖడ్గముననే యాత్మహత్య గావించుకొనియెదఁ గాక (పొడచుకొనఁబోయి) కాదు కాదు- అట్లయిన నా పశ్చాత్తాపము రెడ్ల కెట్లు తెలియఁగలదు? నేను రెడ్లకేమి యుపకృతి సల్పినవాఁడ నగుదును? కొండారెడ్డి వంశద్రోహియైనది చాలక ఖడ్గనారాయణుని చంపి తానుచచ్చెనను అపకీర్తి మాత్రమే కలకాలము నిలువఁగలదు. అట్లేల చేయవలయును? శత్రుఁడగు ననపోతనాయనిఁ జంపి యీ ఖడ్గనారాయణుని శిరస్సునకు తద్రక్తాభిషేకము చేసి పిమ్మట మరణించెదఁ గాక!

(41 వ అనుబంధము.)

[నిష్క్రమించును.]

(తరువాత కళాపూర్ణుఁడు ప్ర॥)

కళా— ఓహో! ఇప్పు డేదిమార్గము! అపాయమే కల్గినదే! ప్రతిమాశిరస్సుఖండించి ఖడ్గనారాయణుఁడే యని భ్రమపడి కొండారెడ్డి యనపోతనాయని వధింప నరిగినాఁడు. అనపోతనాయని బంధించితెచ్చి తన తండ్రియెదుటనుంచినఁ గదా- ఖడ్గనారాయణున కజ్ఞాతవాసశిక్ష వదలుటయు, యువరాజగుటయు సంభవించును. కొండారెడ్డియే—యనపోతనాయని, జంపినచో—తన ప్రతిజ్ఞాపరిపూర్తి కానందున ఖడ్గనారాయణుఁ డాత్మహత్యకుఁ బాల్పడును. కావుననే నీ వార్త నిపుడే ఖడ్గనారాయణున కెఱిఁగించి కొండారెడ్డి ప్రయత్నము నాపునట్లు ప్రోత్సహింతును. [నిష్క్ర॥]

3వ రంగము

(భిల్లాశ్రమము)

(సన్యాసి వేషముఁ దాల్చి కేదారనాధుఁడను పేరుతో ఖడ్గనారాయణుఁడు ప్రవేశము.)

కేదా—(స్వగ) ఈసమయమున నా కింతకన్న కర్తవ్యమేమున్నది? ♦ ప్రశాంతమైన వేషముతో నీ యాశ్రమమున నేకాంతముగ నున్నను నామనస్సు నిరంతరము—వీరభద్రా మనోహరాకార సందర్శనమునకై—యువ్విళులూరుచున్నదిగదా! ❨ హా! మనోహారివీరభద్రా! వీరభద్రా!

గీ. నగమువలె నీవు, సంతతోన్నతవె యైన,
ప్రకృతి కోమలవును, దయాభరిత వగుదు*
వెచటనుంటి వేగతిని వచించినావు
మహిఁ గలవొ లేవొ—నీవు హిమాంశు వదన!‡

ఊర్మికాకంకణాదులతో శోభిల్లు నీ సరోవర మీ సమీపము నుండి నన్నుఁ బిలుచుచు నీ స్మృతిని నాకుఁ గల్గించుచున్నది.† ఐనను నీ మనోహరరూప మీ సరోవరమునందలి పద్మకైవరములను జయించుచున్నది. అందు నా కాశ్చర్యమేల? కువలయమును, మోహింపఁ జేయగల చంద్రునే నీ ముఖాంబుజము జయించుచుండఁగా పద్మకైరవము లెంత! * ఓ నా మనోహారిణీ! వీరభద్రా! ఆనాఁడు నాపై విరులదండ విసరినప్పటి కృపాకటాక్షామృతమేకదా—యీగడియ వఱకును నా జీవనములను నిలువఁబెట్టఁ గల యౌషధమైనది.

గీ. నెలఁత! నీ ప్రణయాబ్ధి మునిగినను గాని
యస్మదీయ మనఃపాత్ర కబ్బెనింతె ×
పంచపాత్రను వనధిలో ముంచినను వి
శేషజలమునుఁ దనలోనఁ జెందనట్లు ∴

ఆహా! ఏమి ప్రకృతిప్రతాపము.

♦ 33 సంచారిభావము లందును, మొదఁటిదగు నిర్వేదము.

❨ దైన్యము. * వ్యతిరేకాలంకారము. ‡ శంక.

† శ్లేషాస్మృతిమంతా లంకారము.

* కావ్యార్థా పత్త్యలంకారము.

× అవజ్ఞాలంకారము.

∴ సంపూర్ణ పద్యార్థముచే నుపమాలంకారము.

గీ. మరుని రేపి శశాంకున కెరనుఁ జూపి
నన్ను తపియింపఁ జేయ సన్నద్ధమయ్యె
ఓ ప్రకృతీ!—నీ యీరెండు ప్రయత్నములును నిరర్థకములే సుమా!—ఏమంటివా!
గీ. నాహృదినిఁ గల డాత్మజాంతకుఁ డొకండు
యీశశినిఁ దిట్టిసట్టి గణేశుఁ డొకఁడు.†
అదేమి చిత్రమో కాని కన్నులు మూసినను తెఱచినను సర్వత్ర—వీరభద్రా మనోహరాకారమే కదా కాన్పించుచున్నది. ‡

సీ. కమలమా! కంటివే! కమలాయతాక్షిని
గురుతర మధు సరోవరములందు
సారంగి కంటివే! సారంగ నేత్రను
నవనవోత్ఫుల్ల వనంబులందు
కోకిల! కంటివే! కోకిలస్వన నీవు
సరస రసాల కుంజంబులందు
పున్నాగ కంటివే! పున్నాగ - గంధిని
శాంత నీరంధ్ర వృక్షాగ్రమందు
గీ. నిష్కళంక ముఖంబుఁ గాన్పించినంత
చటులమగు నీర్ష్యచేత మా చంద్రవదన
తరుణి నేమైన నీలోన దాఁచినావె!
చల్లగా మింట వెల్గు నో చందమామ!
హా! వీరభద్రా! వీరభద్రా!! (మూర్ఛిల్లును)
(వీరభద్రుఁడు ప్రవేశము)

వీర—మహాత్మా! కేదారనాథా! వచ్చుచున్నాను. వచ్చుచున్నాను. (చూచి) ఆహా! నా హృదయేశ్వరుఁడు నా కొఱకెంతగాఁ బరితపించుచున్నాఁడు! నాథా! నేనుండియు నీకు లేనిదాననైతినిగదా! ఇట్టి నేను బ్రదికి యేమి ఫలము! నీ సేవాభాగ్యమునకు నోచుకొనని నా చేతులేల కాల్పనా!

సీ. కాల్వలై పారెడు కన్నీరు నా కొఱ
కే గదా విడచుట శ్రీకరాంగ

† కావ్యలింగాలంకారము. ‡ విశేషాలంకారము.

తను సౌఖ్యమును రోసి ధరణిపై దొరలుట
నా కొఱకే కదా నళిననేత్ర!
బడుగు సన్యాసివై - యడవులఁ బడుట నా
కొఱకే కదా దయాభరిత హృదయ
రాచకొండను శత్రురాజుల వశమాట
నాకొఱకే కదా న్యాయమూర్తి!

గీ. పవలు రాతిరి యను భేదభావ మేది
నా కొఱకు గాదె - శోకమానసుఁడ వైతి
యుండియును లేనిదానవై యుంటి నీకు
శ్రీకరాకార! రిపుహర! రెడ్డివీర!!*

ఈ మదనతాప మెక్కడ? సుకుమారమగు నీతని శరీర మెక్కడ? ‡ స్పృశించి అహా! శరీర మెంత క్రాగుచున్నది! ఈతఁడు లేచిన వెనుక నా వేషమును గాంచి యీతఁడు నన్నాదరించునో లేదో కదా!

కేదా—(నిద్రలేచుచు) అహా! ఎంత కలఁగంటిని! వీరభద్రా! వీరభద్రా!

వీర—స్వామీ! నే నిందే యున్నాను.

కేదా—ఏమీ! నాకు వీరభద్రా సందర్శన భాగ్యము కలిగినదా!— (పరికించి విస్మయముతో) మీ రెవ్వఱు?

వీర—(స్వగ) డెందమా! తొందఱపడకు. (ప్రకా.) మహాత్మా! నన్ను వీరభద్రుఁ డందురు.

కేదా—మీ రేల వచ్చితిరి?

వీర—తమ పాదసేవ కొఱకు.

కేదా—ఏమి యీచిత్రము! మీరునాపాదసేవ చేయ సంకల్పించుట పరమాద్భుతముం. యేఁలనన

గీ. పార్వణ శ్చంద్ర చంద్రికా భవ్యతేజ
మోహనంబగు నీ ముఖాంబుజముఁ గన్న
కంతుఁడవొ వసంతుఁడవొ జయంతుఁడవొ య
టంచు నా మది సంశయ మగుచునుండె.

వీర—మహాత్మా! నే నట్టివాఁడను గాను. నేను తమ పాదపరిచర్య నభిలషించి వచ్చిన యొక దీనుఁడను. నన్ను మీ శిష్యునిఁగా నంగీకరింప వేడుచున్నాను.

---

* సమత ‡ విషమాలంకారము

కేదా — నాయనా ! సర్వసంగ పరిత్యాగినై నే నీవనమున నొంటరిగ నున్నాను. నాకీ జంఝాటమేల ! నీదారి నీవు చూచుకొనుము.

వీర — మహాత్మా! మీ సేవాలాభమునుఁ గోరివచ్చిన నన్నిట్లు నిరాకరింప దయామయు లగు మీకు నోరెట్లు వచ్చెను?

సీ. ఉదయంబు నిత్యాగ్ని హోత్రాదికంబుల
సమకూర్తు మీ సమక్షంబునందు
అరసి జలావగాహమునకు శుభ్రోద
కముల నందింతు త్రికాలములను
బడలిన తావక పాదార్చనాంచిత
సేవఁజేసి పవిత్ర జీవినగుదు
కట్టెమోరలు పీడు కావిదోవతు లెల్ల
నుదికి—జలములార్చి—పదిలపరతు

గీ. మీకుఁ దీరికయైన, యామినుల యందు
సత్కథల నాలకింతు, మీ సరసనుండి
తావక మృదుల మంజులాధరమునుండి,
వెడలు బోధామృతము విందువిందుగాఁగ!

కేదా — (తనలో) ఔరా? ఏమి యీ చిత్తచాంచల్యము! ఈ కుమారయోగి వాక్యములచే, నా మనస్సు కలఁత నందుటయే కాక, అయస్కాంత సన్నిధానమున కాకర్షింపఁబడు నినుము వలె- యీడ్చుచున్నది. ఈతని ముఖమును, కంఠస్వరమును మున్నెన్నడో—స్వల్ప మాత్రముగ, బరిచయమైనట్లు—తోఁచుచున్నది.♦ కారణ మేమో—తెలియదు. వినను- అడిగి, తెలిసికొందును (ప్రకాశముగ) అయ్యా; నే నిదివఱకు—మి మ్మెన్నడైనగనుగొంటినా?

వీర — ఈయాకారముననున్న నన్ను—తమరుచూచుటకిదియే, ప్రథమ మని యూహింతును.

కేదా — అట్లయిన, జాహ్నవీతీర తమాలవల్లికలవలె నీలములుగానున్న నీ శిరోజములను, పరిపూర్ణ సుధాకరబింబసమానమగు, నీముఖమండలమును‡ నీయందు నాకుస్త్రీత్వ శంకఁగలిగించుచున్నది. వీరభద్రా! నీవు, నిజముగ, పురుషుఁడవేనా?

వీర — (స్వగతము) అహా! నా హృదయేశ్వరుఁడింత దైన్యమునఁ బలుకుచున్నను, నే నింతైన, చలింపకుండవలసి వచ్చెఁగదా! ≀ ఔరా! కాలమహిమ? జీవితేశ్వ

♦ స్మృతి. ‡ ప్రౌఢోక్త్యలంకారము. ≀ స్తంభము.

రని సమక్షభాగ్యము నందియు, నే నీవిధముగా, నింకెన్ని నాళ్ళుండవలయునో కదా! † (ప్రకాశముగ) అయ్యా? పరిపూర్ణ దివ్యజ్ఞానముచే శోభిల్లు తమరు-నన్ను స్త్రీయో—పురుషుఁడో-యని, శంకించుట సహజమే కదా!

గీ. నిశ్చలంబైన భక్తికి నిఖిలజగతి,
స్త్రీపురుష భేద యోగ సంసిద్ధి లేదు
పురుషుఁడే స్త్రీయగును; స్త్రీయె పురుషుఁడగును
కాలయోగ బంధనములఁ గట్టువడుచు॥ *

కేదా—ఇదియొక, కప్పదాటుగానున్నది. కుమారా! నీకీ కేశబంధ మెక్కడిది?

వీర—ఈకప్పితార్థ సిద్ధియైన తరువాత—నాయీ కేశబంధమును, కేదారనాథుని పరము చేయుదునని మ్రొక్కుకొంటిని. స్వామీ! తమశరీరమేలనో - రాత్రికాలమందే-స్వేదకలితం బగుచున్నది. ‡ నన్నొకింత విసరనిండు. (విసరుచున్నది)

కేదా—ఆహాహా! ఏమి యీ పారవశ్యము!

గీ. ఇతఁడు నా సన్నిధానసంగతినిమాని
చనినఁ, బ్రాణంబువాయుదు ననుచుఁ దోఁచె
శీతలంబైన యీతని చేతిసురటి
ప్రేమసందేశమునుఁ దెచ్చురీతిఁ దోఁచె.

గీ. ఏమొకాని, యీబాలు లోలేక్షణములు,
చిరము, మా వీరభద్ర సంస్మృతిని సేయు
వీరభద్రమె యగునో- యీ వీరభద్రుఁ
డకటకట ! వాయుటెటు సంశయంబు నాకు.

(కన్నులుమూయును.)

వీర—మహాత్మా! ఏల కన్నులం మూసితిరి?

కేదా—(కన్నులుం మూసియే) వీరభద్రా! వీరభద్రా! నీవు కపటవేషము నభినయించుచు, నన్ను మోసగించుచుంటివా! ఆయువలగ్నములగు కాషాయచేలములం దీసి వేయుము. నన్నుఁగాంచి నవ్వకు—నవ్వకు—

వీర—మహాత్మా! కన్నులువిప్పి చూడుఁడు! ఈ యున్మాదమేల?

కేదా—వీరభద్రా! ఇంకను, నీయాకృతి మానవా!

వీర—ఇదియే నాయాకృతి—వేరేమున్నది?

కేదా—కాదు—నే నెఱుఁగుదును; ఇటువిను.

† ఔత్సుక్యము. * అవహిత్థ. ‡ స్వేదము.

సీ. సంపెంగనూనె, వాసనల కీల్జెడ మాని
నిబిడ జటావళి నీకుఁ దగునె?
హేమకంకణ భూషణామూల్యతతి మాని,
రుదురాక పేరు లొప్పిదము లగునె?
చీనిచీనాంబర శృంగారములు మాని
కాషాయ చేలంబుఁ గట్టనగునె?
ఐహిక సౌఖ్యంబు లన్నిఁటిఁ బాసి, యీ
గతి యోగినీవృత్తిఁ గాంచనగునె
గీ. లోకమోహన రూపంబు లోనదాచి,
పురుషరూపంబు నీవిటు బూనదగునె?
మరణ మందఁగనున్న, నీ చరణదాసు
విధముఁగాంచుచు, నిట్టు లుపేక్షతగునె?

వీర—స్వామీ! ఏమియిది! నన్ను తమరు వేరుగా భావించినట్లు తోఁచుచున్నది. తమ కట్టి సంశయమున్నయెడల నే నీ స్థలమును విడిచి పోవుదును. (పోఁబోవును.)

కేదా—(వారించి) ఆఁ! ఆఁ!! బాలయతీ! బాలయతీ! నన్ను వదలకుము! నన్ను వదల కుము! నీవు నన్ను వదలితివేని నే నీ ప్రపంచమునే వదలెదను.

వీర—స్వామీ! అట్లయిన నాయందు సంశయము మానెదరా!

కేదా—నీయందు నాకు సంశయ మెక్కడిది?

వీర—మఱి యిట్టిమాట లేల?

కేదా—(నవ్వి) వెఱ్ఱివాఁడా! ఇదినిజమని భావించితివా! నేనిప్పుడు క్రొత్తగా వ్రాయు చున్న "వీరభద్ర విజయ" మను ప్రబంధమునందలి శృంగారాశ్వాసమును కొంత చదివితిని.

వీర—(నవ్వి) అటులనా! స్వామీ! మహాత్ములు గంభీర హృదయులు గదా!
(కూర్చుండును.)

(కళాపూర్ణుఁడు ప్రవేశము.)

కళా—స్వామీ! కేదారనాథా! మహాపాయము సంభవించినది.

కేదా—ఏమది! మీరెవ్వరు?

కళా—నే నెవ్వఁడనో మీ రెఱుంగ నక్కఱలేదు. కొండారెడ్డి యనపోతనాయని వధింప నరుగుచున్నాఁడు. అతఁ డాతని వధియించెనేని ఖడ్గనారాయణుని ప్రతిజ్ఞ నెరవేరఁ జాలదు.

కేదా—ఔను. మాకిప్పుడిది క్లిష్టసమయమే! అట్లయిన వీరభద్రా! నేను రాచకొండ కరిగి వచ్చెదను.

వీర—స్వామీ! నేను తమ ఛాయనేకదా!

కళా—నేనును మీ యిరువురి ననుసరింతును.

కేదా—సెబాస్! మాకిప్పుడు చక్కని సహాయము లభించినది. ఓరీ! కొండారెడ్డీ! మా సర్వకార్యములకును నీవే యంతరాయ మగుచున్నావు గదరా! నిలువుము—పాపీ! ఇప్పు డెందుబోయెదవు? నిన్ను వధింపక మాన. (అందఱు నిష్క్ర॥)

4వ రంగము

(అనపోతనాయని క్రీడోద్యానము)

[కొందఱు వేశ్యలు, త్రాగుచు అనపోతనాయఁడును, వెంకన్నయు ప్ర॥]

వేశ్యలు—(నృత్యము చేయుచు పాడుదురు)

42వ పాట సారంగ—త్రితాల్

మధు । సేవాధికమా । భావానందము। లేదీ ధాత్రిలోనఁ ॥మ॥
సేవింప । ననుభవింప ॥ చింత లణఁగించుగా !
మదిసం । తసమే । ర్పడుగా ।
ఇంతకన్న । నీజగాన । సంతసప్ర । దంబు । లేదుగా ॥మ॥

అన—వెంకన్నా! ఏదీ! ఏదీ! ఒక్కసారి—

వెంక—(సారాయి నిచ్చి) చల్లనితల్లి—సారాయితల్లి - మహారాజా! దీన్ని గుటుక్కున గొంతుక దిగజార్చండి.

అన—ఔనురా! వెంకన్నా! నువ్వు—సత్తైమైనమాట చెప్పావురా? విచారాల కన్నిటికీ యిది వొక్కటే దివ్యమైన మందు.

(సారాయిబుడ్డి చేతఁబట్టుకొని ఆడుచు)

43వ అనుబంధము

(రాణి ఖడ్గము ధరించి ప్రవేశము)

రాణి—ఏమి! మీమధుపాన గోష్ఠి? ఏమి యానంద తాండవము! ఏమి యీ పిశాచ నృత్యములు?......ఓ వేశ్యలారా! నేనిదివఱలో నొకటి రెండుసారులు శాసించినను మీకు జ్ఞానము కలుఁగలేదు గదా! ఇంకొకమా రీమధుపాన నృత్యములకు వచ్చితిరేని మీ రక్తమును కనులఁ జూతును పొండు.

వెంక—వారిని మహారాజుగారు ఖుషీకోసరము పిలిపించుకున్నారు—పంపకండి—పంపకండి—వసే—మనోహారీ! కొంచెము తాగుతావా?

రాణి—ఛీ! ముసిలి పీనుగా! ఏడేండ్లనాటి శనివలె నీవిందే యుంటివా! పూజ్యుఁడగు మహారాజు నీమూలముననే కదా చెడిపోయినది! వృద్ధమర్కటమా! నీకు వచ్చిన యేండ్లెవరికిరా వచ్చినవి? నీవు త్రాగునది చాలక మహారాజునకు సయితము త్రాగుడు నేర్పి యీముండల నందఱిని తార్చుచుంటివా! ఓసీ! వేశ్యాభూతములారా! పోయెదరా! మిమ్ము చంపవలయునా?

(వేశ్యలు భయపడుచు నిష్క్రమింతురు)

వెంక—మహారాజా! మహారాజా! లెండి—లెండి. రాణిగారు వచ్చారు.

అన—(అప॥) వెంకన్న నోరుమూసి, కుక్కిన పేనులాగుండరా విధవా! అల్లరిచేసిన రాణి చంపఁగలదు. చాలచెడ్డది.

వెంక—(రహస్యముగా) ధైర్యంకోసం యింకొక బుడ్డితెచ్చి యియ్యనా?

అన—(రహస్యముగా) ఛీ! నోరుముయ్యి—ఇప్పుడు మాట్లాడకు. రాణిచేతులో ప్రాణములు బాసెదవు.

రాణి—రాజేంద్రా! ఏమి యీ లజ్జాహీనత! నిన్ను లోకమంతయు నెట్లాడిపోసుకొనుచున్నారో - పండువంటి వంశమెట్లపకీర్తిపాలైనదో గ్రహింప లేకుంటివా!

44వ అనుబంధము

అన—(కైపుచే తూలుచు) రాణీ! నన్ను అల్లరి పెయ్యకు - ఇడిగో - కొండారెడ్డి - డెగ్గరికి నువ్వు వెళ్ళిపో—నీటో నాకు పనిలేదు. అరే! ఎంకన్నా - ఎంకన్న - ఎధవపచ్చావా! బుడ్డీటే - బోగంవాళ్ళని పిలు - ఈరాణిని షూస్తే నావొళ్ళు షిరషిర.

వెంక—మహారాజా! ఇడిగో బుడ్డి - త్రాగండి. (ఇచ్చును.)

అన—(త్రాగును)

రాణి—(లాగికొని పారవేసి) మధురస పిశాచ మావహించి యొడలు తెలియక ప్రేలకు. కొండారెడ్డి యెవ్వఁడు? వానిదగ్గఱకు నేనేల పోవలయును? భూపాలుఁడవై యుండి నీ సతినగు నన్నిట్లనుటకు లజ్జింపవా! ఓ మందబుద్ధీ!

చ. పొలుపగు రాటుకులంబు నినుఁబోలు నభాగ్యులమున్నుగాంచెనే?
తులువ! కులంపుకీర్తి నఘుతో యధి మున్గఁగఁ ద్రోసినావు నీ
ఖలచరితంబు విన్నభువి కాంతులు నవ్వరె? రాచవారిపైఁ
గల జనగౌరవం బిటుల గంగను గల్పితివేమి బాలిశా!

అన—పో–పో–రాచవారూ—పౌరుషం—నాకు తెలియదు వెంకన్నా—ఎధవ—పచ్చావా! (పడిపోవును.)

రాణి—వెంకన్న నీకింకొక బుడ్డినిచ్చెనా—చచ్చుటయే నిజము.

వెంక—(తూలుచు) ముసిలోణ్ణి సంపుటావా! ఏదీ! షంపు షంపవమ్మా—షంపు—

రాణి—తులువా! ప్రేలకు—ఏదీ! ఇంకొకసారి రాజునకు సారాయి నిమ్ము—చంపెదనో—లేదో—

వెంక—ఇష్టాను—షష్టాను—నీకెందుకూ—(బుడ్డితీసికొని తూలుచుఁబోయి) రాజుగారూ—రాజుగారూ బ్రాబూ—బ్రాబూ అప్పుడే పోలిపోయావంట్రయ్యా! బ్రట్టుమని ప్రదిగ్రుక్కలయినా పీల్పలేనూ! (రాజు నోటఁ బోయుచు ఆడి పాడును.)

45వ అనుబంధము

రాణి—(వెంకన్నను పొడిచి చంపుచున్నది.) చావు—వృద్ధపిశాచమా! చావు—పెద్ద పులులతోనా పరిహాసములు? ఇప్పుడు పరేతలోక నాయకుఁడగు యమధర్మరాజు నెదుట—త్రాగి తాండవింపుము. దుష్టుఁడా!

(తెరలో కొండారెడ్డి)

ఓహో! రాజపరివారములారా! అన్యాయముగా రాజుచేఁ బరాభవింపఁబడి యిప్పుడు చంపి పగఁదీర్చుకొన వచ్చిన నేను కొండారెడ్డిని; మీరాజుతో నీమాట చెప్పుఁడు.

రాణి—ఆహా! ఏమి యీ దారుణము! భీకరాకారముతో నెవ్వతి శిరస్సునో ఖండించుకొని కొండారెడ్డి యీ వంకకు వచ్చుచున్నాఁడు నేనేమి చేయుదును... లోపలకుఁ బోవుదునా? ఇందే యుందునా?......ఏమి నా భ్రాంతి? పిడుగునకు వారశూల యొకటియా! ఇంతవఱకు వచ్చినప్పుడు—నాకింక ఘోషాపద్ధతు లేల? ఇతఁడేమి సేయునో చూచెదఁ గదలెదఁగాక!

(కొండారెడ్డి ప్రవేశము.)

కొండా—ఓరీ! దుష్టాత్మా! అనపోతా! ఇప్పుడు నా కరపంజరంబునం బడితివిరా! ఇంకెందు బోవఁగలవు? (రాజును గట్టిగఁ గౌగిలించుకొని) ఓహో! జనులారా! మీ రాజేంద్రుఁ డనుభవించుచున్న మిత్రద్రోహ ఫలమును నేత్రోత్సవముగాఁ జూడుఁడు. నా బాహుయుగళ పరిబంధంబున వీని నిటికించి యెముకలు చూర్ణమగున ట్లొనర్చి—పిదప చిత్రవధ గావింతును.

చ. ఎవఁడు చళుక్యభూవర మహీరుహామున్ దహియించె నగ్నియై
యెవఁ డపరాధదూరు నను నేడ్తెరఁ బట్టి పరాభవించె నా
యవమతి నాభుజాయుగళ మందు నిబంధితుఁడైనవాఁ డహో!
సవసవ లేల? రండు ననుఁ జంపఁగఁ జాలిన శూరు లున్నచో.

రాణి—కొండారెడ్డీ! చాలునులే—నీ యుపాలంభములు! నీవు శూరుఁడ వైనచో త్రాగి పడియున్నవానిని బంధించి చంపుట పౌరుషము గాదు. అతనిచేతి కొక కత్తినిచ్చి సమయుద్ధమునకుఁ బిలువుము—అట్టి విజయము నీకు ఘనమైనది; గాని, యిది కాదు.

కొండా — (అనపోతనాయని వదలి) మహారాజ్ఞీ — నీ యాజ్ఞాప్రకారమే చేయుదును. — ఓరీ! అనపోతా! రమ్ము — నాతోఁ బోరరమ్ము.

అన — (కొండారెడ్డినిఁ జూచి భయపడుచు) హా! చచ్చితి — చచ్చితి — కొండారెడ్డి నన్ను చంపుటకే వచ్చినాఁడు. ఓరీ విశ్వాసఘాతకుఁడా! నిన్ను పోషించిన రాజునుఁ జంపుట న్యాయమేనా?

కొం — గీ. రాణికిని, నాకుఁ గలదని అంకుఁ గూర్చి
నను బరిభవించు టేరీతి న్యాయమయ్యె
నట్టి నిన్ను భీషణ సమగ్రాగ్రహమునఁ
జంపుటయు నట్టి న్యాయమే! చదువు లేల.

రమ్ము — శూరుఁడ వేని ఖడ్గాఖడ్గినిఁ బోర రమ్ము.

అన — వెంకన్నా! ఇప్పుడు పౌరుషమునకు సమయము వచ్చినదిరా! ఏదీ ఒక్క బుడ్డి!

రాణి — (కోపముతో) ఛీ! ఏమి నీ పశుబుద్ధి! లజ్జావిసర్జనము చేసి వదరఁ జొచ్చితివా! ఇప్పుడు నీకు పౌరుషమునకై కావలసినది సారాయియా! ఓ శనేశ్వరావతారమా! ఇదిగో కరవాలము! నీ తండ్రి తాతల పేళ్లు నిలువఁ బెట్టిన దీనిని ధరించి వీరుఁడవై ప్రకాశింపుము. ఇప్పుడు, నీవు యుద్ధము చేయకుంటివా — కొండారెడ్డిమాట యేమో కాని నేనే నిన్ను చంపెదను చూఁడు.

అన — (వణకుచు) దేవీ! రక్షించు — రక్షించు — నన్ను కొండారెడ్డిచేఁ జంపించెదవా!

రాణి — ఏల చావవలెను? నీవే గెలువఁ గలవేమో!

అన — కల్ల — కల్ల — నేను గెలుచు టెక్కడిది? కొండారెడ్డి యెవరినో చంపి శిరస్సును సయితము తెచ్చినాఁడు. ఇట్టివాఁడు నన్ను సంహరించును గాని క్షమించునా? —

కొండా — ఓరీ! అనపోతా! చూఁడు మిదె ఖడ్గనారాయణుని శిరస్సు — నీ రక్తముచే దీని నభిషేకింప వచ్చితిని.

అన — (భీతిల్లి) అబ్బా ఎంత భయంకరము — ఖడ్గనారాయణుఁడే కొండారెడ్డిచే వధింపఁబడెనా! ఇఁక నా లెక్కయేమి? నేను బ్రదుకను — రాణీ! వెంకన్నతోఁ జెప్పుము — ఇప్పుడు, నా శరీరమున సత్తువ యేమియును లేదు. ఒక బుడ్డెడు — సారాయి యయిన కంఠము జాఱినగాని, వీనితో పోరాడలేను.

రాణి — తిరిగి సారాయిమాట నెత్తుచుంటివా! నీ కీ పిఱికితనము సారాయివలనఁ గాదా కలిగినది? పాపాత్ముఁడగు వెంకన్న యింకను జీవించియుండె ననుకొంటివా? వాఁడు నా కత్తి కిదివఱకే యాహారమైనాఁడు! ఇదిగో వాని శవము! మారుమాటాడితివా నీగతియును నంతే!

కొండా—సెబాస్! వీరాంగనామణీ సెబాస్! క్షత్రియకులమున కంతటికిని సత్కీర్తిని సంపాదించితివి!

అన—రాణీ! రాణీ!!—మన వెంకన్నను నీవే చంపితివా! ఇంతకు తెగించినదానవు నన్నును చంపఁగలవు. నా కెట్లును అటు కొండారెడ్డిచేతనో ఇటు నీచేతనో చావు తప్పదు—హీనముగ ఆఁడుదాని చేతిలో అందు—గళమునందు సూత్రముఁ గట్టిన యాఁడుదాని చేతిలో—చావనేల? కొండారెడ్డితోడనే పోరాడెదను—ఎవరికో యొకరికి జయము గల్గును—రారా—కొండారెడ్డీ రా—ఇదిగో నాకత్తి.

కొండా—రమ్ము—

(కొండారెడ్డియు, అనపోతనాయఁడును రణము చేయుదురు. కొండారెడ్డి, యనపోతనాయని, గొంతు కోయఁబోఁగా కేదారనాథ, వీరభద్ర, కళాపూర్ణులు ప్రవే.)

ఖడ్గ—ఓరీ! కొండారెడ్డీ! నీ గర్భశత్రుండనగు నేను జీవించియుండఁగా, నీ వెట్లన పోతనాయని చంపగలవు! (ఎదుర్కొనును.)

కొండా—(ఖడ్గనారాయణునిఁ జూచి, భ్రాంతుఁడై కత్తి క్రింద జాఱవిడిచి)

ఇదియేమి పిశాచాకారము?

ఖడ్గ—(తన్ను చూచుకొని) వీరభద్రా! నా యాకృతి విపరీతముగ నున్నదా యేమి? కొండారెడ్డి యి ట్లనుచున్నాఁడు!

వీర—క్రోధ ఘూర్ణాయమానమై—యపర నారసింహావతారమువలె నున్నది!

కొండా—ఆఁ! నారసింహావతారమా! కాదు—ఖడ్గనారాయణుఁడు పిశాచమై—నన్నుఁ జంపవచ్చినాఁడు. ఓ ఖడ్గనారాయణుని మూర్తీభవించిన యాత్మశక్తీ! నీకు నమస్కారము! నేను—వెంకన్నయని భ్రమించి నీతలఁగోసి తెచ్చితిని. నన్ను క్షమింపుము.

ఖడ్గ—ఓహో! తెలసినది! తెలసినది; కొండారెడ్డి యున్మత్తుఁడైనాఁడు. ఏహేతువు చేతనో యీతనికి సన్నిపాత మధ్యమునఁ బిశాచభ్రాంతి గల్గనది. ఓరీ! కుల ద్రోహీ! నీవున్మత్తుఁడవైన సరియే-మతియేమైనను సరియే- నిన్నుఁ జంపక మానను. రమ్ము- నాతో పోరరమ్ము- నీ కభ్యుదయకాల మంతరించినది. ఇది నాకు తరుణము.

కొండా—కాదుండుము. పిశాచమవైన నీవిట్లనుట సహజమే. ఆశ్చర్యము లేదు; నీపాదములు- వెనుకవైపున కున్నవో ముందువైపున కున్నవో చూడనిమ్ము. (వెనుక ముందులు పరికించును.)

ఖడ్గ—ఛీ! దురాలాపీ! నన్ను మఱపించి-ఏమరుపాటున బ్రతికిపోఁ జూచుచుంటివా? నీ వెన్ని దొంగవేషములు వేసినను వదలువాఁడను గాను; నిలువుము.

కొండా—(దగ్గరకు వచ్చి రహస్యముగ) ఖడ్గనారాయణా! సరే! నీవు న న్నేమన్నను నేనిప్పుడు నీకు మిత్రుఁడనే కాని శత్రుఁడను గాను. ఐనను— నాకొక సందేహము బాధించుచున్నది; తీర్చెదవా!

ఖడ్గ—ఏ సర్వసందేహనివారణము చేయుటకే కదా వచ్చితిని!

కొండా—నీకీ యనపోతనాయఁడు గర్భశత్రువు గదా! అట్టివానిని నేను చంపవచ్చుచుండగా— నీవేల నన్నాటంక పఱచెదవు?

ఖడ్గ—అది యంతయు నీకేల? రణము చేయుదువా? శరణము చేయుదువా?

కొండా—నీవు పిశాచమ వైనందున మనుష్యులకన్న నధిక క్రోధ ముండఁదగినదిగదా— రమ్ము మనమిద్దఱమును కలిసి వీనిని బంధింతము.

ఖడ్గ—ఛీ— ఇఁక శాంతించిన లాభములేదు. క్రమముగా నీ యున్మాద మతిరేకించుచున్నది. రమ్ము— బలవంతముగ నిన్ను రణమునకుఁ ద్రేరేపక తప్పదు; (కత్తిఁ ద్రిప్పుచు పైకొనుచున్నాఁడు.)

కొండా—ఆఁ—ఆఁ—శాంతింపవా? శాంతింపవా?

ఖడ్గ—ఇఁక శాంతిలేదు— దాంతిలేదు, రమ్ము.

కొండా—ఓరీ! ఎంత చెప్పినను వినవుగా! అట్లయిన— నీపిశాచాకృతినిఁ గూడ భూమిపై లేకుండఁ జేసెదను రమ్ము.

[ఇద్దఱు పోరుదురు. కొండారెడ్డి ఖడ్గనారాయణుని చంపబోగా— వీరభద్రుఁడు వెనుకనుండి కొండారెడ్డి కత్తిని లాగివేయును. కొండారెడ్డి పారిపోవును.]

అన—(ఖడ్గనారాయణుని పాదములపైఁబడి) ఖడ్గనారాయణా నేను నీయం దపరాధముం జేసినను నీవు నన్ను రక్షించితివి. నీ సౌజన్యము స్తుతిపాత్ర మైనది నన్ను క్షమింపుము.

ఖడ్గ—ఛీ! పాపాత్ముఁడా లెమ్ము; నేను నీయందలి దయచే రక్షింపలేదు— ఇప్పుడు వధింపక మానను రమ్ము—

గీ. నిన్ను బంధించి నాతండ్రి సన్నిధాన
మందు, నిలిపెదనని సభయందు ప్రతిన
సేయుటను కొండరెడ్డి నిన్ జెనకకుండ
గాచితి నిన్ను; దయచేత గాదుసుమ్ము.

కొండారెడ్డిచే నీమరణంబు తప్పినను— నాచేఁ దప్పదురమ్ము—

కొండా—(చాటున దాగియుండి విని) భళీ ఖడ్గనారాయణా నీ హృదయము నింతదనుక గ్రహింపలేక పోయితిని.

అన—ఖడ్గనారాయణా! నే నిప్పుడసహాయుండను. నన్ను చంపిన నీ కేమియును లాభములేదు. కీర్తియును లేదు. నాతో నేల శాత్రవము! క్షమింపుమంటినే! కాళ్ళఁ బడితినే! దయరాదా?

ఖడ్గ—అందులకే నీ ప్రాణములను నేను తీయను.

గీ. జనకునకు నిన్నొసంగి యజ్ఞాతవాస
దీక్ష వాపుకొనంగ నెంచితిని; దురాత్మ!
నావలన నీకు హానిలే దేవిధమున
చంపినను మానినను నాదు జనకుఁ డొకఁడె!

అన—అయ్యయ్యో! అట్లని నన్ను బలవంతముగఁ గట్టుకొనిపోయి యనవేమారెడ్డి కడ నుంచెదవా! అతఁడు నాకు శాత్రవుఁడే! ఈ స్థితిలో నే నాతని దగ్గఱ దీనుఁడనై బంధితుఁడనై నిలువఁబడవలెనా?

ఖడ్గ—వీరభద్రా! కళాపూర్ణా! ఇఁక వీఁడు పోరాడుట కశక్తుఁడు – బంధింపుఁడు – మనము వీనిఁబట్టుకొని పోవుదము.

(వీరభద్ర కళాపూర్ణులు రాజును బంధింపఁ బోవుదురు.)

రాణి—(అడ్డమువచ్చి) ఖడ్గనారాయణా! నా చేత నింకను ఖడ్గము గలదు. నన్ను చంపి నా నాథునిఁ గొనిపొమ్ము.

ఖడ్గ—అమ్మా! పౌరుషమగు క్షత్రియుని గర్భమునఁ బుట్టిన నీ విట్లనుట తగినదే! కాని స్త్రీహత్య మాకు బొత్తిగా కూడనిది. కావున నీవు రాణివాసమున కరుగుము.

రాణి—నాతో నిఁక విశేషముగా ప్రస్తావింపకుము. మగవాఁడవేని రమ్మి – నావతె గాజులు తొడిగించుకొంటివా – చేతగాదని నాపతిని నాకిమ్ము.

ఖడ్గ—అట్లయిన నీకును బంధనము తప్పదు. రమ్ము.

(పోరాడగా రాణి పారిపోవును – అనపోతనాయని బంధింతురు)

కొండా—(తటాలున వచ్చి ఖడ్గనారాయణుని పాదములఁ బడి) మహాత్మా! ఖడ్గనారాయణా! క్షమింపుము. ఎఱుఁగక నిన్నేమో యంటిని.

ఖడ్గ—కొండారెడ్డీ! లెమ్ము. నీ హృదయము నాకు తెలసెను. కాని విధిలేక నీతో పోరాడితిని. ఇంక మన మన్నదమ్ములవలె నుందము. నావంశపువాఁడవైన నీవు – తాత్కాలికముగ రాచవారిం గొలిచి కొన్నినాళ్లు శాత్రవంబు నెరపినను, నేటికి వంశమర్యాద నిలిపితివి, రమ్ము – నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము.

కొండా—మహాత్మా! నీవు నన్ను క్షమించితి ననినఁ గాని నేను నీపాదములు విడువను.

ఖడ్గ— పరాత్పరుఁడు నీపాపములను క్షమించెను. అంతర్వాణియట్లు - మనల నాశీర్వదించుచున్నది. మన కిఁక విజయమే సిద్ధాంతము లెమ్ము.

కొండా—ఖడ్గనారాయణా ధన్యాత్ముఁడ నైతిని.

ఖడ్గ—శూరాగ్రేసరా! నీవే మాపక్షమునఁ దోలుతనుండియున్నచో— మాకీ కష్టము లేకుండునుగదా!

కొండా—ఖడ్గనారాయణా! నీవు నిజముగ ఖడ్గనారాయణుఁడవేనా? అతని పిశాచవ్యక్తివి కావుగదా!

ఖడ్గ—నీ విట్లేల నున్మత్తుఁడ వైతివో - నాకు విస్మయముగనున్నది.

కొండా— నేను నిన్ను చంపితిని గావున—

ఖడ్గ—నన్నెప్పుడు చంపితివి?

కొండా—ఇదిగో నీశిరస్సు— (చూపును)

కళా— కొండారెడ్డిగా రిప్పుడు పూర్తిగా వంచింపఁబడిరి.

కొండా—ఎందుచేత?

కళా—అది వీరభద్ర నిర్మించిన ఖడ్గనారాయణుని ప్రతిమాశిరస్సుగాని నిజమైనదిగాదు.

కొండా—(పరికించి) ఆహా! ఎంత ప్రకృతిసిద్ధముగ నున్నది. దీనింజూచి నేను వెకలినైతిని. అట్లయిన నీ యశుభచిహ్న మిఁకనేల? పారవేయనా?

కళా—అశుభ మేమి? దీనివలన ఖడ్గనారాయణుని పీడ తొలంగెను.

ఖడ్గ—సోదరా! దీనిని పారవేయవలదు. దీనితో నింకను పనియున్నది. మన వెంటనే యుండనిమ్ము.

కొండా—సోదరా! ఇంక రెడ్డివిజయ పతాకము నెత్తుకొని ధరణికోటలోజఱుగుచున్న యుద్ధమునకుఁ బోవుదము.

ఖడ్గ—ధరణికోటలో యుద్ధము జఱుగుచున్నదా?

కొండా—ఔను— నీతండ్రి నీపై బెంగచే వ్యాధిశయ్యపైనున్నాఁడు. అనపోతని తమ్ముఁడగు మాధవనాయఁడు యుద్ధము చేయుచున్నాఁడు.

ఖడ్గ—అట్లయిన ఆలసింపఁ దగదు రమ్ము.

అందఱు (పతాకముల నెత్తుకొని) జయ్! రెడ్డిసామ్రాజ్యలక్ష్మికీ జయ్—

(నిష్క్రమింతురు)

షష్ఠాంకము సంపూర్ణము.

ధరణికోట

రెడ్డివీరుల సంగ్రామకథ.

సప్తమాంకము

1 వ రంగము

ధరణికోటలోని రాజమందిరము.

(వ్యాధిశయ్యపై - అనవేమారెడ్డి॥ ప్రక్కన ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ॥)

(46 వ అనుబంధము)

అ-వే—(పరుండును)

ఎఱ్ఱా—అయ్యయ్యో! ఎంత ప్రారబ్ధము! ఘోరమైన సంగ్రామమావల జఱుగుచుండుట యేమి? శత్రువిజయ సమర్థుండగు కుమారవీరుఁడు దేశత్యాగియైపోవుట యేమి? ఈ మహారా జిట్లుండుటయేమి? రెడ్డిరాజుల కిఁక పరాజయమే కలుగనున్నదా! ఎట్టి సామ్రాజ్యమున కెంతలో నిట్టిపాటు గలిగెను.

అ-వే—(కలవరించుచు) నాయనా! నా ఖడ్గనారాయణా! నా ఖడ్గనారాయణా!! నన్ను వదలి యెక్కడికిఁ బోయెదవు? నీ తండ్రినే! నీతండ్రినే!! నాయనా!

ఎఱ్ఱా—అదిగో మఱల కలవరించు చున్నాఁడు, రాజేంద్రా ఏమి యీ కలవరింతలు

అ-వే—(లేచి) ఎవరు మీరు? నా కుమారు నెత్తుకొని పోవచ్చిన దుష్టచిత్తులా? తెండు—తెండు—నా కుమారునిఁ దెచ్చి నాకిండు.

ఎఱ్ఱా—రాజేంద్రా! నేను ఎఱ్ఱాప్రగ్గడను. నన్ను శత్రునిగా నేల భావించెదవు? నీకుమారుఁడు సజీవియైయుండును. ఎన్నటికైన దర్శింపఁగలవు. దుఃఖింపకుము.

అ-వే—నాతండ్రీ! ఎఱ్ఱాప్రగ్గడా! ఇట్లు నాకుఁ బ్రియవాక్యములు పలికిన నీకు గనకాభిషేక మగునుగాక. నాకుమారుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు? ఏదియో వార్త తెలిసినఁగాని మీరిట్లాడరు. నాకు వాని యునికి నెఱిఁగింపుఁడు. ఈ ముసలి భుజములపై నెత్తుకొని లాలించెదను.

ఎఱ్ఱా—నాకు తెలియదు; కాని, శీఘ్రకాలమున మనకన్నులఁ బడునను నాశ గల్గుచున్నది.

అ-వే—ఛీ! ఛీ! ఎవ్వరిని నమ్మిన నింతేకదా! ఇంతేకదా నా బ్రదుకు?......ఔను—నాక వేఱుగా నగునా? స్వల్పాపరాధమును ఘనముగాఁ బరిగణించి నా కుమా

రుని సకలసద్గుణ లక్షితాకారుని పరాభవించి పంపితినే ఎక్కడనున్నాఁడో! ఏయాపదల ననుభవించుచున్నాఁడో! నా కింత్తైనఁ దెలియదయ్యె. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడా! నేను మరణించులోపల నా కుమారునిఁ జూడఁగలనా?

ఎఱ్ఱా—అయ్యయ్యో! ఎంత వెంగటిల్లుచుంటివి; రాజేంద్రా! ధర్మస్వరూపుఁడవగు నీకు పరమేశ్వరుఁడు కష్టమును గలిగింపఁడు నామాట నమ్ముము.

అ_వే—కుమారా! కుమారా!

సీ. కఠినాత్ముఁడైన నా కన్నతండ్రి కతానఁ
జెడితి నిట్లని మృతిఁ జెందినావో-
అడవులలోన గుహాంతరంబుల నన్ను
శపియింపఁ జేతువో జపమునీవు
లలి-రెడ్డిసామ్రాజ్య లక్ష్మీసమాశ్లేష
వర సౌఖ్యగరిమ మై మఱచినావో
బంధువర్గముల లోపలఁ దలనెత్తలే
కే గహనములలో దాగినావో-
గీ. పుత్రవాత్సల్యహీనుఁడౌ శాత్రవుండ
నైన ననుఁ గాంతువో లేదో! తనయ నీవు
తలకొఱవి నా కొసంగఁగాఁ దగిన నీదు
కరములను నేను బూదిగాఁ గలనో లేనో!

అ_వే—ఎఱ్ఱాప్రగ్గడా ఏ మాధ్వని?

ఎఱ్ఱా—మహారాజా! మహాసంకుల సంగ్రామము ప్రవర్తిల్లుచున్నది.

అ_వే—నేఁడీ యర్ధరాత్రముననే, యుద్ధము జఱుగుచున్నదా!

ఎఱ్ఱా—ఔను—మహారాజా! ఈ యుద్ధమింకొక జాము జఱిగినచో మనకుఁ బరాజయమే సిద్ధమని, సైనికులు తలంచుచున్నారు.

అ_వే—అయ్యయ్యో! ఇప్పుడు నాకుమారుఁడున్నచో నీ శాత్రవులను, సదమదించు శక్తిగలవాఁడగును గదా!.........ఓ రెడ్డిరాజ్యలక్ష్మి! నీకుఁ జేతులార వైధవ్యమును సమకూర్ప నీ దురాత్ముఁడు, సంసిద్ధుఁడైనాఁడు.

మ. జననీ రెడ్డిజయేందిరా! మిగుల, దుష్టాత్ముండనౌ నేను నా
తనయుం గ్రూరనిశాతవాక్యముల, సందగ్ధాశయుం జేసి, దు
ర్జనులౌ శత్రులకప్పగించి, భవదుగ్ర క్రోధ దావాగ్ని కిం
ధనమైపోవఁగ నుంటి, కాల్పవె ననుం గారుణ్య చిత్తంబునన్.

(తెరలో)

ఓహో! రెడ్డివీరులారా! వెఱువకుఁడు! వెఱువకుఁడు—భిల్లసేనలతోఁ గృష్ణ రాజు మీకు సహాయుఁ డయ్యె—కృష్ణరాజుతో వచ్చిన—భయంకర భిల్లవీరుం డెవ్వఁడో శత్రువుల నరఁటికంబముల వలె నఱుకుచున్నాఁడు. చెదరిపోయిన మీ ధైర్యమును సమకూర్చుకొనుఁడు—

అన—ఎఱ్ఱాప్రగ్గడా! ఇది మన రామాప్రగ్గడ ప్రబోధముగా నున్నది. ఎవ్వఁడో భిల్ల వీరుఁడు దారుణప్రవిదారణము సలుపుచున్నాఁడఁట! ఈ గవాక్షమార్గమునుండి రణచాతుర్యముం బరికింతము, రమ్ము—

ఎఱ్ఱా—మహారాజా! నా భుజాగ్రమునాని రండు బలహీనతచే సోలిపోవఁ గలరు.

(యథాప్రకారముగా, గవాక్షసమీపమున నిలతురు)

అన—ఎఱ్ఱాప్రగ్గడా! అటు చూడుఁడు. అటు చూడుఁడు—

సీ. అగ్నిగోళంబుల ననుకరించెడు చల,
ద్రక్త విస్ఫార నేత్రములవాఁడు
బహువిధారిందమ ప్రఖ్యాత పరశు—సం
కలిత దివ్యాంస భాగంబువాఁడు
బర్హిబర్హముతోడ, పాలపూసలతోడ
డంబైన శిఖరి పింఛంబువాఁడు
అరిభీకరంబైన యసిచాలనముచేత,
మించిన భీతిఁ గల్పించు వాఁడు

గీ. శ్యామలంబైన దివ్య తేజంబువాఁడు
శత్రురక్తాభిషేక యశంబువాఁడు
అహిత శిరకందుకక్రీడ లాడువాఁడు
భిల్లవీరుఁడు కనులకు విందుజేసె—

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడా! ఈతఁ డెవ్వఁడో కాని, నా కీతనిఁ గౌఁగిలించుకొని, మూర్ధాఘ నపేక్ష గల్గుచున్నది సుమా!

(తెరలో)

ఓహో! ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ యెక్కడ? ఎఱ్ఱాప్రగడ ఎక్కడ! దక్షిణద్వారము రక్షణ రహితమై యున్నది. ఆయన, నా దెస నుండుమని చెప్పుఁడు. లేదేని యాదారిని రిపులు పురమునఁ బ్రవేశింపఁగలరు.

ఎఱ్ఱా—మహారాజా! నేను దక్షిణద్వారమున కరుగుదును. ఇంక మనకు పరాజయ భీతి లేదు. మీరు శాంతముగ నుండుఁడు.

(అనవేమారెడ్డిని పరుండఁబెట్టి నిష్క్ర॥)

అన—(పరుండి నిద్రలో వణకుచు) తల్లీ! ఎవ్వఱు నీవు? త్రిశూలపాణివై—నాపై కేల విజృంభించి వచ్చెదవు? నేనేమి చేసితిని? ఏమి! నీవు రెడ్డి సామ్రాజ్య లక్ష్మివా? తల్లీ!—అట్లయిన నాదెసకు రాకుము.

గీ. విశ్రుతాన్వయ గౌరవాపేక్షమాని
శాత్రవులఁ గొల్చినట్టి విశ్వాసహీను,
లను, వధింపఁగ నగుఁగాని నను వధింప
నేమిపని? రెడ్డిరాజ్య రమా మతల్లి—

ఏమి? నీవునట్టివాఁడవే యనుచుంటివా?—పుత్త్రద్రోహివనుచుంటివా! అగును నేను పుత్రద్రోహినే. కావుననేయిట్లు లేడ్చుచుంటిని. పుత్రునిఁబాసిన దుఃఖమే నిశిక్షకన్న నధికమైయుండ, నీవేల నన్నింకను శిక్షింపవలయును— అమ్మా! రెడ్డిసామ్రాజ్యలక్ష్మి—నీవు సర్వశక్తి క్రియాస్వరూపిణివి— నాకుమారుని నా కిమ్ము—నీయానతిచే వాని నీసామ్రాజ్యాధినాయకునిఁ జేసెదను—చేయకుండిన నాశిరస్సుఁ గొనుము—తల్లీ! క్రోధకటాక్షములతోడనే, తిరోహితవై పోయితివా? అట్లయిన నాగతి నేమిచెప్పిపోయితివి? నాకు మరణమే శరణమా...... తండ్రీ! ఖడ్గనారాయణా? నీవు నన్నెడఁబాసిపోవుటచేతఁ గదా నా కీగతి ప్రాప్తించెను—నాతండ్రి!—నీ వియోగదుఃఖమును నేనెట్లు సైరింతును కుమారా! కుమారా! (మూర్ఛిల్లును.)

(రాణి రహస్యముగా, కరవాలముం గొనివచ్చి రాజును చంపఁబోగా కొండా రెడ్డి వచ్చి, చేయిపట్టుకొనును.)

కొండా—ఓసీ! హంతకీ! పూజ్యుఁడగు మహారాజునే, చంపఁ దలంచుచుంటివా! నీకంఠము నుత్తరింతును చూడుము. (చంపఁబోవును.)

(కరవాలహస్తుఁడై—ఖడ్గనారాయణుఁడు అనపోతనాయని బంధించిన వీరభద్ర కళాపూర్ణులు, ప్రవేశము.)

ఖడ్గ—సోదరా! ఇది యేమిపని?

కొండా—సోదరా! నీ వడ్డము రాకుము. ఇది మనమహారాజునే చంపఁదలఁచినది; దీనిని బ్రతుకనీయఁ గూడదు.

ఖడ్గ—నామాట వినుము. స్త్రీహత్య మనకు తగినది కాదు.

కొండా—ఓసీ! తులువా! నీ ప్రాణములను మాత్రము వదలితిని. నీకు బంధనము తప్పదు.

(వీరభద్ర, కళాపూర్ణులు రాణిని బంధింతురు.)

అ-తే—(లేచి) మీరందఱు నెవ్వఱు?

వచ్చినా? నన్నేల శత్రురాణిచే చావనీయక, కొండారెడ్డి బ్రతికించెను?

గీ. జయము లభియించెనను, సంతసంబు నాదు
హృదయమునఁ దోపదాక్రింత యేని గాని,
రణఫలంబు, కుమారమారణ ఫలంబె
గాని, నాకిది విజయంబు గాదుకాదు;

ఖడ్గ—(దగ్గఱకువచ్చి) స్వామీ! తమ కుమారులము మేముందఱమును గామా! తమకు కుమారులు లేని కొఱఁత యేమి?

అ-వే—ఎవరు మీరు?

ఖడ్గ—స్వామీ! రాచకొండ రాజును రాణినిఁ బట్టి తెచ్చిన కేదారనాథుఁ డను సన్యాసిని—

అ-వే—అయ్యా! సన్యాసివగు నీ కింతపరాక్రమ మెక్కడనుండి వచ్చెను?

ఖడ్గ—యోగులకు సర్వశక్తులును, కరతలామలకము అని యెఱుంగరా?

అ-వే—అయ్యా! నీవు శత్రురాజునుఁ బట్టుట చేత, నా కుపకారము చేయఁబోయి, యపకారము చేసితివి సుమా?

ఖడ్గ—అయ్యా! నా యుపకార మేమి ?

అ-వే—అపకారమే కాదా! అనపోతని బంధింపక నా మొగము చూడనని గదా, నా కుమారుఁ డాసభలో ప్రతిన బట్టెను. ఇప్పుడు—వాని కనపోతని బంధించు మార్గము లేదు. నాకు వానిని చూచుప్రాప్తిలేదు.

ఖడ్గ—అంత పుత్రవాత్సల్యముగల మీ రట్టి పరతులచే నేల మీ కుమారుని నిర్బంధించితిరి?

అ-వే—అదేనోయి నాయనా! నా బుద్ధిహీనత. అదేనోయి

చ. మతిచెడి, వార్ధకంబునఁ గుమారునిఁ దిట్టి పరాభవించితిన్;
ప్రతినయొనర్చి—పుత్రకుఁడు బంధుల రాజ్యము వీడిపోయె—నా
కుతుకము గంగలోఁ గలిపె; కూర్చెడువా రెవఱింక నాకు, నా
మృతికిఁ దిలోదకంబు లొనరించెడు వారును లేరు ధారుణిన్.

ఖడ్గ—చిన్నకొడు కున్నాఁడు గదా!

అ-వే—చిన్నకొడుకా? ఎవఱు కలగనిరి? ఇంతకొడు కట్లయ్యెనుగదా! ఇఁకవీఁడా? ముక్కులోని వెంట్రుక కొప్పులోని కెదిగినమాటగదా! అదిగాక, వాఁడును, యుద్ధమున గాయములు తగిలి వైద్యుల చేతులలో నున్నాఁడు!

ఖడ్గ—రాజేంద్రా! అట్లయిన, నేను నీకు తఱలో నాల్కగానుండెదను. పెద్ద కాలమున మీ ముప్పు వెడలించెదను. నన్ను పెంచుకొనరాదా!

అ-వే—మీకంతటి యనుగ్రహ మేలకలుగును? మీరు సర్వశక్తులుగల యోగి సత్తములుగదా!

ఖడ్గ—మీకా భయమేల! నే నుండెద ననుచుంటిని గాదా!

అ-వే—ఆహా!—అట్లయిన పెంచుకొందును. కాదు—నన్నే నీవీ పెద్దకాలమున కుమారునిగాఁ బెంచుకొనుము. తండ్రీ! యిట్లురమ్ము. నిన్నుఁ జూచిన నా కుమారుని జూచినట్లానందము గలుగుచున్నది.

చ. పులకలుగల్గె; దేహమున పుత్రతనూలత దాకినట్లు నా
యలమట పోయె—తాపము, లయంబయి, చందనసాంద్రచంద్రికా
కలిత, హిమాంబుపూర వరకర్పూర లేపనమైన భాతి నా
యలఁత యణంగె నయ్య! తనయా! ననుఁ జేరగరమ్ము; బిగ్గఱన్.

(తొడలపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని)

ఏమి యీ మహానంద పారవశ్యము!

గీ. ఎవని కడుపుననో జనియించి నట్టి
వీని నాలింగనంబు గావించినంత
నా యనుగు కుఱ్ఱ ఖడ్గనారాయణుండు,
మఱపునకు వచ్చుచుండె విస్మయము నిండె.

అన్నట్లు—నాయనా! నీవు సర్వశక్తిస్వరూపుఁడ వంటివే! అంత యమేయ శక్తి నీయం దున్నచో—నా కుమారుని, నీ శక్తిచేఁ దెప్పించి నా కీయవేల?—

ఖడ్గ—అయ్యో! ఇదియేమి న్యాయము! నన్ను మీ రిప్పుడేకదా పెంచుకొంటిరి. మీ కుమారుని నేను తెప్పించి, యిచ్చినచో నీ రాజ్యమున కధికారి యాతఁడా నేనా—?

అ-వే—నీకే రాజ్యము నిచ్చెదను. అతఁడు, నీకు సేవచేయుచు, తమ్ముఁడై యుండును.

ఖడ్గ—అట్లాతఁడు సమ్మతింప వలయునుగదా! నాకేమి నమ్మకము?

అ-వే—అయ్యయ్యో! నాకుమారుఁ డట్టి యవిధేయుఁడు కాఁడయ్యా!—అతఁడు నే గీచినగీటు దాటఁడయ్యా! నేనేదురాత్ముఁడనై వాని నింతఁ జేసితిని. నాయనా! ఖడ్గనారాయణా! ఎక్కడ నున్నావురా తండ్రీ!

ఖడ్గ—అయ్యో! మీ విచారముం జూచిన కొలఁదియు, నాకు జాలియగుచున్నది. పోనిండు. మీ కుమారుఁడు నాకు రాజ్య మీయనిండు. ఈయక పోవనిండు. నే నిప్పుడే మీ పుత్రుని మీకుఁ దెప్పించియిచ్చెదను. ఒక్క క్షణము కన్నులు మూసికొనుఁడు.

అ-వే—(కన్నులు మూసికొనును.)

ఖడ్గ—వీరభద్ర కళాపూర్ణులారా! మీ రీవస్త్రమును నాకడ్డముగఁ బట్టియుంపుఁడు.

వీర-కళా—(అట్లు చేయుదురు.)

ఖడ్గ—[రూపముమారి భిల్లుఁ డగును.]

వీర-కళా—[కాండపటము తీసి వేయుదురు.]

అ-వే—అహా! ఏమిది? కేదారనాథా! మాకు ధరణికోట యుద్ధమున జయముగల్గించిన భిల్లుఁడు కనఁ బడుచున్నాఁడు.

అందఱు—జయ్! భిల్లవీరునకు జయ్!—

వీర-కళా—(తిరిగి కాండపటము మూయుదురు.)

ఖడ్గ—[అఘ్నను వేషమునఁ గనఁబడును.]

వీర-కళా—(పటము తీసివేయుదురు.) ఏమిది? ఈ దుష్టుఁడు—అనపోతనాయనికి నాపై నలుకఁ గల్పింప—వెంకన్నకు లంచమిచ్చిన యాఫ్ఘనులలో నొక్కఁడు!—

అనపో—అయ్యా! అఫ్ఘనువీరా! నన్ను రక్షింపరమ్ము—ఈదుర్మార్గులు నన్ను బంధించి బాధించుచున్నారు.

కొండా—ఛీ! దుష్టరాజభూతమా! ఇప్పుడు నిన్ని యాఫ్ఘనుతుచ్ఛుఁడు రక్షింప వచ్చునా? నోరు మూయుము. వాఁడు నీ కన్నులయెదుట ఖండింపఁబడును, చూడుము. ఓరీ!—అఘ్నను పిశాచమా అప్పుడటు శత్రుని కడనుండి బ్రతికి పోయితివి; గాని, యీ రెడ్డిసభలోన—వంటయింటి శశమువలెఁ జిక్కితివి. చూఁడు; నిన్నేమి చేసెదనో—

గీ. నీచుఁడైనట్టి వెంకన్నతో చెలిమి వ
హించి నాయందు నిందఁ గల్పించి శత్రు
రాజుచే నాడు నన్నుఁ బరాభవింపఁ
బ్రేరణముజేసి తిపుడు నూతేండ్లునిండె.

క-వీ—(కాండపటము మూయుదురు.)

ఎఱ్ఱా—(పట్టుకొని) కొండారెడ్డిగారూ! ఏమి యీ తొందరపాటు—ఇది కేదారనాథుని మంత్రశక్తి గాని నిజము కాదు.

కొండా—ఊఁ—కేదారనాథుఁ డెవ్వఁడో—నే నెఱుఁగక పోలేదు.

ఖడ్గ—(నిజాకృతిని దాల్చును)

క-వీ—[కాండ పటము తీయుదురు.]

అ-వే—[పారవశ్యముతో వణకుచు] కుమారా! కుమారా! ఖడ్గనారాయణా! ఖడ్గనారాయణా! వచ్చితివా! (కౌఁగిలించుకొనఁబోయి మూర్ఛిల్లును.)

ఖడ్గ—(దగ్గఱకుఁ బోయి శిరస్సును త్రొడపై నుంచుకొని) హా! జనకా! నీకు నేనెంత దుఃఖముఁ గల్పించితిని!

సీ. ఆగ్రహ చిత్తుండ ననుకొంటినే గాని
యీ పుత్రవాత్సల్య మెఱుఁగనైతి
పరిభవించితివంచుఁ బరితపించితిఁ గాని
యీ న్యాయపాలన మెఱుఁగనైతి
దుడుకునై నిన్నార్తి పొడిచితినే గాని
భరమైన నీ దుఃఖ మెఱుఁగనైతి
కఠినచిత్తునిగ నిన్గణియించితినె కాని
యిటులఁ గృశింతు వం చెఱుఁగనైతి

గీ. పుత్రజీవన జీవనాభ్యుదయు నిన్ను
తప్పుదలఁచితి; నీ ప్రేమఁ దలఁపనైతి
నీ సమాశ్లేష సౌఖ్య మందితిని గాని
యనుఁగు తండ్రి! నిన్గని దుఃఖ మందనైతి.

అ_వే—(లేచి) తనయా! ఎన్నినాళ్ళకు నా కన్నులఁ బడితివి తండ్రీ! నా మెుండి ప్రాణములు నిన్ను చూచుటకుఁ గదా యిన్నినాళ్లు బ్రదికియున్నవి! నాయనా! నా ప్రాణములం నిలుపుటకు గదా నీవు తిరిగి వచ్చితివి!

47వ అనుబంధము.

ఖడ్గ—నా యపరాధములను క్షమింపుము. నాకై దుఃఖింపకుము. కన్నులు తుడుచుకొనుము.

అ_వే—కుమారా! అట్లయిన నీవును నన్ను క్షమింపవలసి యున్నది. కేదారనాథునకు నీ రాజ్యము నిచ్చునట్లు—వాగ్దానము చేసితిని. నామాట నిలుపుము. ఏడీ... ...కేదారనాథుఁ డెక్కడ?......

ఖడ్గ—నాయనగారూ! కేదారనాథుఁడు నాలోఁ గలసిపోయినాఁడు. ఇఁక మీకు కేదారనాథుఁడు గాన్పింపఁడు.

అ_వే—ఏమీ! అట్లయిన నీవే కేదారనాథుఁడవా?

ఖడ్గ—ఒక్క కేదారనాథుఁడనే కాను. చిత్తగింపుఁడు.

సీ. అనపోతనాయని యాస్థానమందు క
పటవృత్తి నున్న యాఘనుఁడ నేనె

కొండా—అఁ! ఏమీ! ఆశ్చర్యము! అట్లయిన మిగత యిద్ద ఱాఘనులు నెవ్వఱు?

ఖడ్గ—ఒకఁడు నేను – ఇంకొకఁడు మల్లినాధుఁడు – మఱియొకఁడు కృష్ణరాజు— అనపోతనాయనికిని నీకును విరోధము గల్గినఁ గాని నీవు మా పక్షమునకు రావని వెంకన్నను లోఁబఱచుకొని రాణితో నీకు సంబంధమునుఁ గల్పించి—బుద్ధిపూర్వకముగ ననపోతనాయనిచే నీకు పరాభవము చేయించితిమి. మమ్ము క్షమింపుము.

కొండా—అయ్యా! మీరు చేయించినది నాకు పరాభవము కాదు; నిజముగా నాకు మహోపకారము.

అనపో—ఆహాహా! ఎంత మోసమునకు లోఁబడితిని.

రాణి—(భర్తతో) ఓ గ్రుడ్డిరాజా! ఇప్పుడైన నిజము తెలిసికొంటివా?

అనపో—తెలిసికొంటిని—నేనేమి చేయుదును?

రాణి—ఏమి చేయుదువు. దుఃఖింపుము—ఒడిలోని త్రాచు బాములని యెఱుంగక ఆప్తుల వేషములను విశ్వసించి రెడ్లను తలఁ దాల్చుకొంటివి. అనుభవింపక తీరునా?

అనపో—దేవీ! చచ్చిన బురదపామును కొట్టనేల?

రాణి—కొట్టుట చాలదు; నిన్ను చంపవలెను.

ఖడ్గ—సీ. అనపోతనాయనిఁ గొనితెచ్చి నీపాద
తలి నుంచినట్టి పుత్రకుఁడ నేనె

అందఱు—జయ్! ఖడ్గనారాయణునకు జయ్!

ఖడ్గ—సీ. ధరణికోటను శత్రువరుల రూపడగించి
విజయమందిన భిల్లవీరుఁ డేనె

ఎఱ్ఱా—అహా! ఏమి యీ మాయాభిల్లుని ప్రతాపము!!

అందఱు—జయ్! మాయాభిల్లునకు జయ్!

ఖడ్గ—సీ. సభలోన నానాఁడు సల్పిన ప్రతిన దీ
ర్పఁగ గన్న మీ యువరాజు నేనె

అ-వే—నాయనా! నీ ఖడ్గనారాయణ బిరుదమును తిరిగి నీ కిచ్చితి. నీకు యౌవ రాజ్య పట్టాభిషేకమే కాదు. పట్టాభిషేకము నే చేయుచున్నాను.

ఆ. ముసలినైతి భారమును దీర్పఁగా లేను
ప్రభుఁడ వీవె రెడ్డి రాజ్యమునకు
గాన నీ భుజాగ్ర కలితాసనంబున
పూజ్యయగును రెడ్డి రాజ్యలక్ష్మి (కిరీటముంచును.)

అందఱు—(కరతాళములు చేయుదురు.)

కొండా—మిత్రమా! ఏమిది? నన్ను పరీక్షించుటకా యిట్లడిగెదవు? నీవు ప్రేమించిన భాగ్యవతి నాకు మాతృతుల్యురాలు గదా కావలయును.

ఖడ్గ—అట్లుకాదు; నేనే యొకవేళ సమ్మతించి మీ కిచ్చివేసినచో?

కొండా—వలదు; అట్టిమాటలు మీరాడుటయు నేను వినుటయు ధర్మవిరుద్ధములు—అదిగాక నే నీజన్మమున వివాహమును మానుదునని ప్రతిజ్ఞ చేసికొంటిని.

ఖడ్గ—ఎందుచేత ?

కొండా—నన్నెంతో బలవత్తరముగ ప్రేమించినట్లు—పైకి నటింపుచు అన్నపూర్ణ రహస్యముగ మఱియొకనితో వ్యభిచరించుట నేను చూచితిని. అప్పటినుండియు నీ ప్రపంచమున సత్యప్రవర్తనము గల యాఁడుది లేదనియు నాకు వివాహమే వలదనియు నొకటే సంకల్పము చేసికొంటిని.

కళా—అయ్యో! అన్నపూర్ణ యెవ్వనితో వ్యభిచరించెనో చెప్పఁగలరా ?

కొండా—విక్రమరాజుతో—

కళా—అంతేనా ? మఱి యెవ్వఱితో నైననా ?

కొండా—మఱియొకరి విషయమును నేను చూడలేదు—వినలేదు—మఱియొక రేల కావలయు? విక్రమరాజు చాలఁడా? వాఁడు మగవాఁడు కాఁడా? వానితో స్నేహము తనకు నింద్యముకాదా!

కళా—కొండారెడ్డిగారూ అదేమిమాట? ఆమె తొలుత మిమ్మువలచిన దఁట! మీరు నిరాకరించితిరఁట!— అప్పుడు తనదారి యేదిరో చూచుకొన కుండునా?

కొండా—కళాపూర్ణా! నీకు దెలియ దూరకుండుము.

అ-వే—ఔను—పాపము వీరభద్రాన్నపూర్ణలేరీ!—

క-వీ—మహారాజా! మేమిందే యున్నాము.

(వేషములం తీసివేయుదురు)

అ-వే—నాబిడ్డా! వీరభద్రుఁ డనుపేరుతో పురుషరూపముననుంటివా! నీతండ్రియు నేనును ప్రాణమిత్రులము. నాతల్లీ! దగ్గఱకు రమ్ము.

వీర—(సమీపమున నిలచును.)

కొండా—హా! దుర్మతీ! అన్నపూర్ణా! కళాపూర్ణు డను పేరుతో నున్నది, నీవా? నన్నెంత మోసగించితివి!

(విక్రమరాజు ప్రll)

అన్న—బావా! నన్ను క్షమింపవా?

కొండా—నిన్నింక క్షమించునదిరేమి? నీవు విక్రముని వలచితివి గదా! పొమ్ము. వానిదగ్గఱకే పొమ్ము.

అన్న—పోనిమ్ము— నీ కిష్టములేకున్న నే నేమిచేయుదును. విక్రమునిదగ్గఱకే పోవుదును. ప్రాణేశ్వరా! విక్రమరాజా! వచ్చితివా? (విక్రముని కౌఁగిలించుకొనును)

కొం—ఛీ! కులటా! తెంపరివై- యింతటి సభలో నొక తుంటరి నాలింగనము చేసి కొంటివా? నిన్ను చంపెద నుండుము.

అన్న—(నవ్వుచుండును.)

కొం—ఏమి నవ్వెదవు? నన్ను వెఱ్ఱివానిగాఁ దలఁచితివా?

అన్న—బావా! నేనే గెలిచితిని.

కొం—ఛీ! నీవు గెల్చుటేమి?

అన్న—నాడు చెఱసాలలో నేనే గెలుతునంటి నే! మఱచితివా?

కొం—ఔను. జ్ఞప్తియున్నది? ఉన్న?

అన్న—అటు చూఁడు—

(విక్రమరాజు నీలగామారును.)

కొం—ఈ బాలయెవ్వరు?

అన్న—విక్రమరాజు.

కొం—ఈమె నీలగాదా? నీల చచ్చెనని వింటి మే?

నీల—నీలచచ్చి విక్రమరాజయ్యెను. విక్రమరాజుచచ్చి నీలయయ్యెను. నీలావిక్రము లకు భేదమేమున్నది.

కొం—ఔరా! ఏమి యీసాహసము. ఈ వనితలు ముప్వురును పురుషాకృతులను ధరించి చిత్రచర్యలానరించిరి కాబోలును.

అన్న—బావా! నేనే గెలిచితినా?

కొండా—మరదలా! నీవే గెలిచితివే?

ఖడ్గ—జనకా! ఈవీరభద్ర సంగ్రామమున నా ప్రాణములను రక్షించినది. ఈమెకును పురుషాకృతులతో మనకు జయముగూర్చిన నీలాన్నపూర్ణలకును బహుమాన ములు చేయవలయును.

అ-వే—నాయనా! అదే నేనును చూచుచున్నాను. ఈ రెడ్డివిజయ సందర్భమున వీరభద్రా ఖడ్గనారాయణులకును, అన్నపూర్ణా కొండారెడ్లకును, నీలా కృష్ణరాజు లకును నాచేతులతో కల్యాణములు చేసి కృతార్థుఁడను కాఁగోరుచున్నాను. అదిగాక అనపోతనాయని తమ్ముడగు మాధవనాయఁడు ధరణికోట యుద్ధమున మరణించి నందువలనను, దాసీపుత్రుఁడగు ననపోతనాయని యనంతరమున రాచ కొండకు నిజమైన వారసురాలు నీలయే కావునను, నీలాకృష్ణరాజులకు తద్రా జ్యము నొసంగుచున్నాను.

అందఱు—(కరతాళములుచేయుచు) రెడ్డిరాజ్యలక్ష్మికీ జయ్! రెడ్డిరాజ్యలక్ష్మికీ జయ్!
(యథావిధముగా కల్యాణములు చేయుదురు.)

మంగళం. మంగళం మహత్ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

గద్య.

ఇది శ్రీ సోమరాజాన్వయ పయఃపారావార రాకాసుధాకరుండును,
కోదండరామ చూడమాంబా గర్భ శుక్తి ముక్తాఫలంబును,
శ్రీభద్రాచల సీతారామచంద్ర వరప్రసాదలబ్ధ కవితా విభాసి
తుండును, భారద్వాజస గోత్ర పవిత్రాపస్తంబ సూత్రుం
డును, నగు, దేశపాండ్య రామానుజరాయ కవివరేణ్య
ప్రణీతంబైన రెడ్డిసంగ్రామవిజయ నామాంతరంబగు
ధరణికోట నాటకంబున సప్తమాంకము
సర్వంబును సంపూర్ణము.

అనుబంధములు

1. అన్నపూర్ణ—కన్నడ—ఆది.

ఓహోహో । సుమశరుఁడో యీతండూ ॥ఓ॥ సరసిజమన దగు । ముఖకమలము గన । సంతస మయ్యెను కల్యాణీ ॥ఓ॥ భువి కే తెంచిన యింద్రుండో । పూర్ణకళాయుత చంద్రుండో । సువదయిం తటి సుందరుఁ గనుగొన । కనులకు విందై కనుపడెఁగా । ఆశ్చర్య । మయ్యెగా । దినకరు విధమున । వెలిఁగెఁడుగా ॥ఓ॥

2. వీరభద్ర—బ్యాగ్—ఆది. (ఎంతటి పురుషార్థంబనుచు వలె)

ఎంతటి పరిహాసంబునుఁ గావించెదవో । ఓతరళేక్షణ నీ ॥వెం॥ స్వాంతము నందున ననుమానింపక । సరసిజముఖి నా । వరు నెటిఁగిం ప నీ ॥వెం॥ (సాకె) ఆ మదీయ మానస చోరుండు । అభిమాన ధనుండు । మనసిజ తేజుండూ । ఆ । మదనసమునిఁ బొడగనిమది । నిదురను సుఖమును విడచితి । నాథీరు నె పొడగాంచెద । నెటగాం చిన నీ ॥వెం॥

39464

26-1-90

3. వీరభద్ర—హనుమతోడి—ఆది.

విమలోజ్వలాంగినా । వెతనెంత దెల్పుదు వి॥ జలజాత నేత్రునిగూడు కే నాటికో ॥వి॥ 1. జనకుఁడు ధరణికోట । జననాథ పుత్రుని । సఖ యరో నాకుఁ గూర్ప । సంకల్ప మొనరించె ॥వి॥ 2. నిన్నటి రాతిరి । నెనోన్ని విధంబుల । ననుఁగూర్చి మనవారు । తలపోసి నారమ్మా॥విమ॥

4. ఖడ్గనారాయణుఁడు—బీన్ ఫలాన్—రూపకం.

ఆహా నే ధన్యుఁడన్ । అనుపమగుణ మాన్యుఁడన్ ॥ఆ॥ దేహా గేహాములు పవిత్ర । తనుగనె । నఘములు సమసెను ॥ఆ॥ చెలుకు వంటి జోడు । విడ । చిన ఫిరంగిగుండు । చెదరి హృదయ సీమనెల్ల । వికావికలు జేసెను ఆ ॥హాహా॥

5. ఖడ్గనారాయణుఁడు—సురట—త్రిశ్రగతి.

ఏమనివర్ణింపఁగలను । భామాసౌందర్యమహిమ ॥మే॥ కాముని చేములికియో । జ । గన్నుతయగు కలికియో ॥యే॥ మోహనరూప

విభాసిత । ముఖజిత చంద్రవిలాసిత । యాహా కనులకుగట్టిన । యటు లదోచు సుందరి । నే ॥నేమ॥

6. కొండారెడ్డి—బ్యాన్—ఆది. (హరహర నాసోదరునిటువలె)

ఆ వీరభద్రుఁ గామించినయా । హంతకుఁ ద్రుంపక వీడెదనా । చోరుఁడుపాపవి । చారుఁడు కలుషవి । హరుఁడు సుగుణవి । దూరుఁడుగా॥ ఆ॥ఖలుండుమా । నసమునమాత్సరమున మా । నవతిగనెన్॥ఆ॥ (సాకె) ఆకలుష విచారుండు । ఖడ్గనారాయణుండూ । హా మదీయ మాతులాంతః పురచోరుండూ । పద్మనాయ కాఖండరాజ్య గర్భవైరుండూ । రెడ్డిభూనాథాభి మానుండూ । (మిత్ర) పద్మనాయకులను । బరిమార్పగానెంచి । బద్ధవైరముబూను పాపాత్ము నెమ్మేను । ఖండఖండములుగ । గావింతుగా ॥ఆ॥

7. అన్నపూర్ణ—కన్నడ—ఆది. (శాపము నిడుమమ్మావలె)

కోపము విడుమయ్యా । మామీదనీ ॥కో॥ నీపయిసుంతయు । పాపము దలఁపము ॥కో॥ విమల శీలసా । ధు సుగుణజాలను । విశ్రుతచరితను ॥ వీరభద్రను । ఎన్ని కష్టముల ముంపనున్నావో । నీ పాదములను । నిరతము గొలిచెద ॥కో॥

8. అన్నపూర్ణ—మోహన—రూపకం.

ఇంత నిరాకరణము నీ । కేలఁ గలిగెనో నాథా ॥యిం॥ వంతగించి । భ్రాంతిముంచి పరిభవించుట యిదివాదా ॥యిం॥ మఱదలిపైఁ గృపారసము । మఱచితివో । గుణభూషణ । కరుణలేక । కరమునీక। కఠినగుణముఁ జూపెదవా ॥యింత॥

9. కొండారెడ్డి—భాగేశ్వరి—ఆది.

పోపడతి । నయమున భయమున । వీరభద్రతోడ దెలుపుకొమ్మా ॥పో॥ క్రూరుఁడైన ఖడ్గనారాయణుని । గోసి ముక్క-ముక్క-లుఁగ నోనత్చెద । నింకనైన నన్నుఁ గోరుమనుచును । పలుకుమా । తెలుపుమా । నిరంతరము ॥పో॥

10. నీల—జంగ్లా—ఆది—(హా మమున్‌గాసి వలె)

హా । కృపారాశి నీకు దెల్పఁగా । దుః । ఖంతుపీ । వేమొసో దరా ॥హా॥ నేనోకహతభా । గ్యనుఁగాధరపయి । నే సౌఖ్యంబు నె । ఱుంగ నేసతము ॥హా॥ ఈదురాత్మునకు ఖైదీస నయియిటు । లిడుమల నందుచు । నుంటినీపురిని । నిర్మలమగునీ। వదనాంబుజమును । నీక్షిం పగ జీ । వము లభించెనకటా॥ కృపారాశి॥

11. నీల—కన్నడ—ఆది.

అనాధనైతిని పు । ణ్యాత్మనే ॥అనా॥ ఘనయాసమున గాసిలు చుంటినీ । జనాధిపుఁడు రోషంబువహించెను । మనంబునందున నలఁ తఁగంటినిను । వినారక్షణము గానను జగతిని ॥అ॥

12. ఖడ్గనారాయణుఁడు—మోహన—ఆది.

అభయముఁగొమ్మా । యతివాలెమ్మా । యనయము భయ రహితాత్మవుగమ్మా ॥అ॥ పాతకుఁడగునన । పోత ధరాపతి । ప్రాణ ములిఁక నెడబాయునుసుమ్మా ॥అ॥

13. పరిజనులు—బ్యాగ్—చాపు.

మహారాజ రాజాధిరాజా । మహనీయ కవి కల్పభూజా ॥మ॥ అహో నీప్రతాపంబు । లాశాంతరములంటి ॥ యరులన్ బ్రతారించు భూవరా । సమస్తరిపు భయంకరా । పరాకు । భూవరా ॥మ॥

14. మల్లినాధుఁడు—బ్యాగ్—అదితాళం.

ఔరా ॥ మీరలిటుల కారులఱచి దూతను పరిభవింపఁ దగు నా ॥ఔరా॥ క్రూరులగుచు । ధీరులగుచు । న్యాయాన్యాయము లా వంతయైన । మదిని దలప కిటు పరుషము లాడందగునా ॥ఔరా॥

15. వీరభద్ర—మాయామాళవగౌళ—జప్‌తాల్.

ఈవియోగ మహాంబు । నిధి నెట్లు దరియింతు ॥ఈ॥ నావీర వరుని స । ఖ్యంబెటుల సమకూడు ॥ఈ॥ ఖలుడు కొండారెడ్డి కారా గృహమున కో । మల శరీరుని నతని బంధించెఁ గటకటా ॥యీ॥

16. డైలాగు—బీన్ ఫలాస్—రూపకం.

(అన్న) కళ్యాణీ । నీయా_ర్తిన్ విడుమా । బాలామణిరో । నా యానర్గౌనుమా ॥క॥ (వీర) పతివెతలగ గుడువగా ॥ మనంబున నే నేరీతిన్ । మనియెదగ (అన్న) వనజనయన వేమరు నిటు । వగచిన ఫలితము గలదా । (వీర) శశివదనా- బ్రదుకగనా । తరమగునాముద మునా (అన్న) శుభమగు - విషయము - దెలిపెద ॥క॥

17. వెంకన్న—బ్యాగ్—ఆదితాళం.

చూడుచూడూ । నా । యందము చందము నెందైనగలదేమొ ॥చూ॥ నాదు మొగము తీరూ । తీ । రైన కనులసౌరూ । నా పెదవి సుధలుగారూ । ధా । వింపగ నుతిమీరూ । నన్ను బెండ్లియాడిన నీ । కెన్న సుఖము చేరూ । కలికీ । మరు ములికీ । కమలముఖి ॥చూ॥

18. అన్నపూర్ణ—బ్యాగ్—ఆది.

మూతిపండ్లు రాలగొట్టెదను చూడరా । పోపోరా ముసలీ ॥మూ॥ నీతిమాలి నా । తోపరిహాసము । నింద్యమతిని జెడనాడెదవా నాతులమొగ మెన్నడుగనలేదా । వాచిపోయెదవు । వారల గనుగొని ॥మూ॥

19. అన్నపూర్ణ—సురట—రూపకం.

నడు । వీధిలోన నవ్వులాటలేలా । నడునడు ॥నడు॥ పడుచుతన ము బాసెన్ । కడు । ముసలితనము డాసెన్ । నడకలు తడబడుచు న్నవి ॥ ముడతలుబడె కాయము ॥నడు॥ ఇట్టిప్రాయమందా । నీ । కిట్టి గుణము విందా । మట్టియైన పిదపగాని । మానవా గుణంబును ॥న॥

20. ఖడ్గనారాయణ - పూరి - ఆది.

దయాభరణ యార్తశరణ్యా ।రిపు। భయాహరణ ఘన । పతిత పావనా ॥దయా॥ స్వయంభూ । గుణాతీత । మాధవా । సకలదనుజ సంహార కేశవా । సారసాక్ష లోకరక్ష । బ్రోవగ । సమయమురా । సరగునరా । రాహరి ॥దయా॥

21. అన్నపూర్ణ - ఆదితాళం.

నమిదే । వరదానమిదే । ద్రా । ఘోరసంబు దీ
సూచినంత కడుమీరా । సరి, దీనికీ భువిని ఘూ
ముములకు బాటా । సుందరి దొటికిన సయ్యాటా
రుచిచూడూ ॥ మేలైన జావళిల్బాడూ । మాంసా
హ । తెలియకుండ తైతక్కలాడు ॥ మ ॥ పరసుఖ
। దు । ర్భరదుఃఖమునకుమందూ ॥ ఆ । నందమై
। దీనిమహాత్మ్యము నేమందూ ॥మధు॥

ంకన్న - ఆది. [పరదేశీసయ్యా వలె]

ా నన్నూ । తాతాతాతా యంటూరిదేమిపాపమో।
తాపమో ॥ప్ర॥ చెవిటివాఁడవను నొకతే । రేఁ ।
తే । పండుతలను గని । ముసలివాఁడవని । పరి
ొకతె ॥ప్ర॥

3. కొండారెడ్డి - బ్యాగ్ - ఆది.

వరభీ । కరుఁడై । వెడలిన । నతనిని బ్రదుకగ
రా । ధుఁడుసే । నలతో గవిసిన । శూరతఁ జూపక
పమ మగునా । భుజాబలంబున । నిఖలశాత్రవు
ర్యంబు జూపింతు । ధైర్యంబు దీపింతు । వారిం
లన్ ॥వా॥

4. డైలాగ్ - బ్యాగ్ - రూపకం.

—భీతిని బొందకుఁ డింక ని । శాతకృపాణంబులనరి ।
ఁడు పరిజనులారా ॥భీ॥ పాతకుల నెల్లఁ పరిమార్చి
కార్ప రే ధృతిమీర ॥భీ॥ (పరి) మీపదసేవల । నే
ాపరివారముగా మా కోపంబు దీపింప । తాపంబు
ర్తు మతిదీప్తిమీర॥ (మాధ) ॥భీ॥

25. అనపోతనాయఁడు — హిందోల్ — రూపకం.

నా । కేమో । తోపదాయెగా । ఈ చిత్రమూ । వి । నూత్న మూ మహాత్రబమూ ॥నా॥ భీకరాగ్ని కీలలలో । విమలసుధా మయ సౌధము । లీకరణిని గాలఁచుండ । నిట్టి విపద్భర హేతువు ॥నా కే॥

26. డైలాగ్ — బ్యాన్ — చాపు.

అందఱు — దుష్టస్వరూపిణీ । దురితప్రచారిణీ । నిష్ఠురంబులు సల్పువారమిటుగనుమిా ॥దు॥ (నీల) తిశ్ర — ఓదయాహృదయులారా। యోకృపాత్ములారా । సాదరులైననుఁగావుఁడు సదమలాంగులారా (అందఱు) — (చతురశ్ర) ఓకుటిలాత్మక యిటువినవే । భీకరశరమును గనుఁగొనవే । నీకొనరింప మపాయముమారిపు । నిజమర్మంబులు దెలుపఁగదే ॥దుష్ట॥

27. ఖడ్గనారాయణుఁడు — హిందోల్ — ఆది.

కా । పాడక్ - ఇదే - సమయమురా అఅఆ ॥కా॥ (త్రిశ్ర) ఈ పాపాత్ములుశాత్రవు - లిపుడునను వధింపదలచి - రాపద్బాంధవనను సద - యాత్మడవైరక్షింపుము ॥కా॥ శ్రీపతినీదాసుండను - ప్రాపెవ్వఱులేరు నాకు-నీపయి భారమునుంచితి - గోపాలక కుజనశిక్ష॥కా॥

28. కొండారెడ్డి — టీక

ఎంతటి-యావమా-నమూ॥ఎం॥ ఘటియింపగా-అఅఅఅఅఅ॥ఎం॥ అదరక శాత్రవుఁడఁడచిన- నుదుటిపైన గాయమయ్యె- పరాభవము నెటుసైచెద-ప్రాణభంగ మైననునా ॥కెం॥

29. అనపోతనాయఁడు — బ్యాన్ — రూపకం.

పుడమిదిరుగ-నడలుగదుర-చనుఁడుశూరులారా॥పు॥గడగడన్ వడంక జగముఁ గదలుడిక కడంకన్ ॥పు॥ (సాకె) పద్మనాయక వీర వైరిశిఖామణులు-ఛద్మవేషులగు రెడ్డిరాజులధములూ-అడలక-ననయము-ననిభూరి-గొనుడికగొందల మ్మందకుఁడీ ॥పు॥

30. డైలాగ్ ... బ్యాగ్ — ఆది.

కొండా — వీరినిక — నాదుకర - వాలమునకు బలి - నేసెద - జేసెద - భూతబలిన్ ॥వీరి॥ శూరత గూర్చెద ధీరతబేర్చెద - శోణితమును భువి గార్చెదగా॥ వీరి॥

31. ఖడ్గనారాయణుఁడు — సారంగ — కురుజంపె.

ఘోరాప రాధినై - కులధర్మమును విడితి ॥ఘో॥ వీరుండ నయ్యు కారాగారమునఁ బడితి ॥ఘో॥ రాయబారము జేయ - రాచకొండకుఁ జేరి - యనపోతనాయని స - భారంగమునసటుల - అన్యాయబంధనము - లంది యవమానమును - ఘటియించి మీామనసు కలఁత పరచినఖలుఁడ॥ ఘో॥

32 వ అనుబంధము గ్రంథమధ్యమునగలదు.

33. అనపోతనాయఁడు — బ్యాన్ — ఆది.

చెదఱిన హృదయము పదిల పడుటకిది శ్రీకరమగు సారాయీ॥ చె॥ అదటునుఁ బాపఁగ - హాయినిఁ జూపగ - ననువైనదిసుఖదాయీ ॥ చె॥ నిదురను గూరుప - నిధిసమకూరుప - నిజమైనది వరదాయీ - వదరగ గోరిక - వదలక నీరిక - లెత్తించుట కిదిఫాయీ ॥ చె॥

34. అనపోతనాయఁడు — సురట — ఆది

అనవసరముగా - సాక్ష్యము - లేనినింద - లిడఁదగదొక శూరునిపై ॥అ॥ నిజపుమాటఁబలుకు - డు - ఋజువుచూపి తెల్పుఁడు - శిక్షింతువాని ॥అ॥ అన్యుఁడతఁడు గాఁడుగౌరవాస్పదుఁ - డైనయట్టి కొండారెడ్డిపైన - దుర్ణయంబులను బలుకుచునుంటిరి - ద్రోహికాని యెడమీాశిరము లూడు ॥నన॥

35. ముగ్గురుపఠాణీలు — బ్యాగ్ — ఆది.

అగునని కాదనియీా రాద్ధాంతములిపుడేలా - వినరాదా నిజముం గనరాదా - విపరీత సిద్ధాంతంబులేటికి ॥అ॥ మీాపయికొండారెడ్డి

46. అనవేమారెడ్డి—కన్నడ—రూపకం.

ఎన్నడునా చిన్నిసుతుని - కన్నులారఁగాంతునో ॥ఎ॥ మన్నించినాయంకపాళి - మరలనింకొక పరిజేర్తునో సభలోనన్ బరిభవించుట - చాలకగడు నోనాడితి అభము శుభము నెఱుఁగనిసుతు - నాఱునెలలు శిక్షించితి ॥ఎ॥

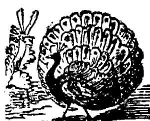
47. అనవేమారెడ్డి—భాగేశ్వరి—ఆది.

ఎన్నిదినములకు - కన్నులఁబడితివో - యన్నానాకుల దీపమ-తనయా ॥ఎ॥ ఎన్నిశ్రమలుసహి - యించితివోకద - నన్నేమని దూషించితివోసుత- పన్నుగనడవుల - లోనిడుమల - నా - పన్నుఁడవై గాంచితివో గుణనిధి ॥ఎన్ని॥

48. మంగళ హారతి—బ్యాగ్—త్రిశ్రగతి.

మందరధర - మంగళకర - మంగళంబురా - మారసుందరా-శ్రీరమేశబ్రోవరా ॥మం॥ దాసభరణ - దోషహరణ - దానవేశనాశా - శ్రీనివాసజగదీశా - శ్రీరమా - నాయకా - జగన్నాయకా ॥మం॥

ధరణికోట అనుబంధములు సంపూర్ణము.

లక్ష్మీ పవర్ ప్రెస్, తెనాలి.